

В. Будзиновський

ІШЛИ ДІДИ НА МУКИ

ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"

1

9

5

8

СЕРІЯ: СТУДІЙНО-НАУКОВІ МАТЕРІЯЛИ, Ч. I.

Випуск: 109

В. Будзюновський

Ішли діди на муки,

ВВЕДЕННЯ В ІСТОРІЮ УКРАЇНИ

НЮ ЙОРК

1958

ЗДА

ДРУГЕ ВИДАННЯ.

Перше видання було появилось у Львові, 1925 року в В-ві "Українське Слово". Появу цієї книжки завлячуємо п-і Й. Біловус.

Замовляйте цю книжку в:

"HOWERLA"

41 E. 7th St., New York 3, N. Y.

Непрактична робота.

Український міщух, що село видів тільки на образках, став управителем невеличкого сільського господарства. Закотив рукави і взявся до роботи. Не лінувався, робив в поті чола. Обробив шмат поля і посадив корець покладок. Під квочку всипав пригорщу кукурудзи. Купив щепи і старанно посадив їх горікоріням. Дуже здивувався і зажурився, що покладки не зійшли, але всі засмерділися; що квочка не висиділа курят, але всю кукурудзу ще тої самої днини зіла; що щепи не пустили, але до пару днів всі всохли!

В двох кузнях куять мечі. В українській кузни така робота, що аж в голові лупає, під ногами земля дрожить. Ковалі бють молотами, що з натуги аж посиніли жили напучніли, очі вилазять на верх. Неодин знесилений випускає з руки молот, паде на землю. Але не зневірюєся. Очунявши встає, хапає молот і знов бє. Та залізна штаба не подаєся, лишаєся штабою. Очевидно, бо ті штаби не розпалені, ковалі бють молотами — деревляними. Молот розскакуєся на трісочки. Українець хапає новий молот і далі кує. Молот знов розскакуєся, штаба лишаєся штабою, мечів нема!

Перед кузнею Ляха купа готових мечів. Без великої натуги в кузні виходить меч за мечем. Бо Лях штабу розпалив і кує молотом — залізним.

Між Українцем і Ляхом перегони. Оба мають ліннів коні. Ані руш підігнати їх. Лях взяв мотуза і зробив пугу. Кінь пішов, аж за ним закурилося. „Переїму його!“ Українець сказав, „бо мій кінь хоч також ліннівий, з ліпшої раси.“ Скочив з коня, сів і крутить пугу — в піску. Аж впрів, так сукає. Між тим Лях причавлав до мети. Українець все ще крутить...

Хтось підпалив дві хати: українську і польську. Лях доразу задрів підпал. Не дуже квапячися, не скликуючи сусідів ні родини взяв ведро, начер води і заляв підпал. Українець рушився аж тоді, коли вже ціла криша стояла в огни. Насамперед виніс образи і поставив їх проти огню. Коли не помогло побіг на давіницю і став бити на тривогу. Збіглося ціле село — з решетами. Ганяли, виваливши язики, від ріки до огню, від огню до ріки. Носили воду решетом. Хата спопеліла.

В татарській неволи два мотузами спутані невільники: Лях і Українець. Лях розрізав свої пута ножем. Українець хотів показати що він культурний „Европеєць“, що не нищить брутально людської праці — шкодував мотуза. Він силкувався пута розмотати. Але що

то був гордійський вузол, то хоч прів і кров текла з пучок, не розмотав. Замість давних посторонків дістав залізні кайдани!

Ще за небіжки Австрії того рода думки стали у мене одна по одній виринати в міру того, як я пізнавав нашу бувальщину і став нашу національну роботу порівнювати з роботою Ляхів. Я ствердив, що ми з нашого арсеналу викинули ту зброю і муніцію, якими по-неволені народи здобувають волю. Цілий рій таких образів став морочити мене і зневірювати в р. 1918, коли то терор соціалоблазнів і демагогічних гохштапелерів зломили авторитет і вплив парламентарної репрезентації та звалили її плян відбудови Української держави, поставивши на першій місці соціальні реформи.

Заморочений такими образами і думками я до решти втратив віру в успіх з'яданого діла зараз по занятю дня 1 листопада 1918 українським військом Львова, сего польського серця і польської душі. Я тоді був в Підгайцях. Пустившись в дорогу до Львова, я ствердив, що замість масового напливу української мужви до Львова, іде масова дезерція зі Львова. Мій поїзд зійшовся в ночі з поїздом зі Львова у Винниках. Сей поїзд зі Львова був наповнений і накритий (бо їхали й на дахах) дезертирами. То була українська мужва з Підгаєччини і Бережанщини, найсвідоміших і найпатріотичніших повітів. То було військо, яке начальна команда австрійської армії на рошно вислала до Галичини для Українців. Зі Львова не вигнала їх нездарність, чи ледачість українських офіцерів, бо та мужва під тими офіцерами взагалі ще не була. З касарень щезли як камфора, скоро тільки зчули, що Австрію вже чорґ взяв, та що Галичина вже не коронний край Австрії, а вільна Україна. Коли від мене почувли пару терпких слів і ряду, щоби перенеслися до мого поїзду і вертали до Львова, вони відповідали:

„Ми у Львові вже непогрібні. Там сім українських реґіментів. З Кієва ще йдуть чотири корпуси, бо Галичина відходить до Соборної України... На добавок ми чули від сицилістів, що будуть ділити панські грунти. Требаж кождому бути дома. Хто буде сидіти у Львові пильнуючи, щоби Ляхи не зробили повстаня, той верне до порожної і вилизаної миски“.

Рано дня 2 падоліста я вже у Львові, ідучи до міста улицею Саліги, побачив довжезну колюмну української мужви, що з головного двірця валила містом на Личаків. Я порухував. Було 620 рядів по 4=2 480 мужа. То була мужва, що жила на шляху в Золочівщину: урльоппники, гайкерери і вояки з австрійських відділів котрі в дорозі на фронт, або з фронту, саме тої днини переїздили через Львів. Замість лишитися у Львові і скріпити український гарнізон, вони здезертирували, машируюч язно великою колюмною личаківським шляхом на Золочівщину. Виправдувалися кажучи:

„У Львові досить українського війська (600!) Ми йдемо працю наших жінок і доньок задекувати перед реквизицією. Сицилісти кажуть, що будуть ділити панські землі, треба при тім бути“...

Незабаром прийшли вісти зі Станиславова, Стрия і Перемишля, що й там здезертирували цілі, Австрію прислані нам полки з укра-

тиською мужвою. В незвичайно ярих красках ставали передмисю згадані на вступі образи, коли я почув, що січові стрільці замість йти до Львова, пішли валити Скоропадського, щоби Подніпрове віддати в руки блазнів, опришків і сбожателів нашого ворога. Я до решти зневірився, коли почув, що в Станиславові радить якийсь український парламент, ще й на доважок ломить собі голову над питанням, що робити зі шкірою живого медведя, себто радить над аграрною реформою, котрої ще не було кому виконати. Над реформою, котра через цілковитий брак цивільної державної адміністрації, мусіла би перейти в дику займанщину, в аграрний бандитизм, масову розкрадіж найціннішого національного добра, своєзільну й безконтрольну парцеляцію великої посідлості між тих, що перші здужують захопити, значить між дезертирів з української армії.

Вість зі Станиславова про заговор Темницького і Безпалка проти нашого правительства, та вість про початне отаманство Петлюри поразили мене. Мені нагадалися звернені до України слова Шевченка:

„Погибнеш, згинеш, Україно!

„Бо довго довготерпеливий

„Дивився мовчки на твою,

„Гріхозаную твою утробу,

„І рек во гніві:

„Потреблю твою красу,

„Сама розіпнешся! Во злоби

„Сини твої тебе убють!

Велика робота.

У нас цілком нема мемуарів з послідних десятиліть. Горішних і давніших часописий ніхто не читає. Отже нинішня генерація не знає, що в нашій публичній життю робилося, як робилося і чому робило ся не инакше, але саме так. Нинішнє покоління, спеціально критьки недавно минулого й не силкуються пізнати сю бувальщину. Бо нині запанувала така мода, що кождей, від матерної цици щопиш відлучений відлік, прочитавши одноколійку ву соціалістичну брошурочку, зве себе „соціалістом“, себто екстрактом інтелігенції, розуму, чесноти, ідейности, характерности і демократизму. Всі, що сею назвою не чекаються, а також соціалісти з часу молодости Івана Франка і з моїх студентських часів — на думку такого соціалоблазна ¹⁾ то екстракт глупости, нещастя, безхарактерности, хамства, суспільно-політичного лицемірства і всякого рода шубравства. Новітній брешурковий Солсмон не знає, як творяться народи і нації що таке держава і як вона організується, як родяться і розвивають нові думки, нові ідеї, як вигадуються і вдосконалюються практичні

¹⁾ Соціалоблазнами я назвав не соціалістів, тільки українських соціалістів в часів нашої боротьби за власну державність; псби їх відрізняти від соціалістів інших народів, котрі щось зміють, знають що хочуть і котрих навіть ще дечого навчаєть. Бо у нас всею не так як у людей, отже й соціалісти у нас не такі, як в світі

способи реалізації ідей; не знає історії власного народу: ні старої, ні тої з перед десяти, п'яти, двох років; не знає під якими впливами і в яких обставинах виховувався наш народ; не знає під якими впливами виховувалися його останні політики і в яких обставинах вони працювали. Не знаючи всього того, такий брошурковий соціалоблазен опльовує всіх, що ділали раніше него і вину всіх наших невдач приписує „патріотам“. Вони всьому винні, бо не прочитали евістка, котрому він завдячує весь свій розум; не лаляли всіх і вся словом „буржуй“ і не охрестили себе незрозумілим для соціалоблазна словом „соціаліст“.

Але нехай такий соціалоблазен насамперед перестудіює соціологію, історію людської культури та історію політичного розвитку народів; нехай потому перевертує річники наших і чужих часописий та стенографічні протоколи соймових і парламентарних дебат; нехай добалакає зі старшими, котрі самі робили дещо, або дивились на роботу других — то діячам, котрі робили перед ним, не зробить вакидів злої волі, неробства, продажности, хамського лякейства, шолітичного лицемірства, потайної буржуйности.

Інтерпеляція внесена в соймї дня 6. ІІІ. 1925 послом Козивцьким: Львівська прокураторія зміняє зміст статей українських часописий, конфіскуючи поодинокі їх услуги. В „Українським Слові“ в уступі:

Від хвилі національного відродження галицьких Українців аж до вибуху світової війни в національну роботу і визвольну боротьбу галицькі патріоти (несоціалісти і соціалісти першої едиції) вклали просто безконечну силу енергії, завзята і саможертви. Бо працювали ті, що вибилися на чоло народу, і ті чорнороби, що не виплили на верх. І „провідники“ і легіони безіменних робили, як уміли, щоби народ зробити свідомою цілі ідейною масою і боєвою силою, котра, чито поволи стапом, чи колись, як прийде „слушний час“, одним махом скинула би з себе чужинецьке ярмо і станула в радї вільних і своїм внутрішним, але власним ладом щасливих народів.

Сконфісовано кінець від слів „і боєвою силою“.

„Чи пан міністер схоче повчити цензуру, що обезпечена конституцією свобода друку дозволяє оголошувати факта минувшини?“

Легкою ся робота не була. За Австрії вона підтяла, або й цілком зруйнувала безліч екзистенцій. Національні борці не діставали хліба, тратили здобутий, жили в нужді, гнили в криміналах, гинули від жандармських багнетів і куль в тій завзятій, незтомимій і геройській боротьбі галицькі Українці сотворили національну літературу; де не сила була здобути публичну, засновували і удержували власним потом приватну школу; здобували позицію за позицією в державній і автономічній (краєвій, повітовій і громадській) адміністрації; засновували найріжнійші економічні інституції, котрими націю скріпляли матеріяльно, спасаючи хлопську верству від економічної загибелі, улєкшуючи хлопам викупно панських земель; здобували що рав

Більше значіння в соймі і в парламенті, що скріпляло видатність національної роботи і утревалювало її здобутки.

Інтерпеляція внесена в соймі дня 6. III. 1925 послом Козицьким : „Львівська прокуратура зміняє зміст статей українських часописів, конфіскуючи поодинокі їх уступи. В „Українським Слові“ в уступі :

Найціннішим результатом довголітньої роботи українців під Австрією було національне освідомлене хлопської верстви. В часі вибуху світової війни не було в Галичині одного національно-несвідомого хлопа! Ся національна свідомість заманіфестувала ся при кінци війни проголошенем власної державности і кількадесяттисячною українською армією, котра, не силою заасентирована, але з власної охоти, неначе з під землі виросла, силкуючися своєю кровю обезпечити вільну українську державу, уфундувати її на власних кістках.

Сконфісовано кінець від слів „оголошенем власної державности“
„Чи пан міністер схоче повчити цензуру, що обезпечена конституцією свобода друку дозволяє оголошувати факта минувшим?“

Ненамолотна работа.

Успіхи були, але не такі, як сума вложеної в роботу енергії і сума жертв. Національне і горожанське освідомлене та політичне вишколене всего селянства і маломіщанської маси йшло поволійше, ніж того мож було надіятися; не викорінено до решти москвофільства, котре ослаблювало боеву силу народу: заслаба відпорність народу не цілком спинила наслідків польонізаційної роботи Австрії; кооперативи росли, але не як гриби по дощи і ще не розпоряджали міліярдами; український народ біднів, що улекшувало польську кольонізацію; не зломано до решти виборчих надужить, котрі зменшали силу Українців в соймі і державній раді; замало здобувано публичних шкіл; брак публичних шкіл Українці стали запізно заступати приватними; хлопи і маломіщани, хоч могли, заслабо використовували школу, особляво середну; українська література і штука пиняво розвивалися, бо через мал-чисельність інтелігенції видання неоплачувалися, отже літературна творчість була слабша, ніж могла бути: між національно-свідомими було замало гордых національних характерів, котрі оперлись би ворожій нам політичній системі австрійського уряду, в наслідок чого, між иншим, вся наша світська інтелігенція зльщилася за двома наворотами (з дітий численних українських урядників з 1860 их років ані один (!), як не пішов на теольогію, не лишився Українцем).

Інтерпеляція внесена в соймі дня 6. III. 1925 послом Козицьким : „Львівська прокуратура зміняє зміст статей українських часописів, конфіскуючи поодинокі їх уступи. В „Українським Слові“ в уступі :

Хоч в рр. 1918 — 19 між галицькими українцями вже не було одної національно несвідомої душі і бажанем всіх була власна націо-

нальна держава, то через брак національних характерів не всі здоріві вхопили за кріс, щоби стати в обороні тої держави. Найменший процент борців зі своєї верстви видала хлопська верства.

Сконфісовано від слів: „бажанем всіх була“, до слів: в обороні тої держави“.

„Чи пан міністер схоче повчати цензуру, що обезпечена конституцією свобода друку дозволяє оголошувати факти млинування?“

Найменший процент борців зі своєї верстви видала хлопська верства. З кругів міських і з школярів пребогато пішло в соціалоблазни. Супроти того, що слово „соціаліст“, або приціпка „соціал“ до партійної назви стали модою, і уважали ся есенцією та суперлативом політичної мудрости й чесноти, до соціалоблазнів приставало також багато шубравців, щоби замасковані такою етикеткою, доходить до почесний, робити всякі брудні інтереси і публичним коштом збогачуватися. Тим дітям дідького порону далися задурманити і запетлюрити щораз ширші круги нашої інтелігенції, спеціально в молодшим поколіню. Їх заслїпили ще більші блазни в Києві, що свяятий прапор України вхопили в свої святотатські руки і під ним Україну дорізували.

Кінцем велитенської роботи кількох поколінь був — наш розгром!

Нерішаючі причини.

Вчисляють найріжнійші причини невдачі кампанії розпочатої в Галичині в осени р. 1918. Наводять ріжні гріхи ріжних осіб і цілих гуртів, що будьтоби завинили наш погром. Але всі ті, дося вчислювані ними і правдиві промахи та гріхи, не були рішаючі. Одні були „маля нечесарія“ кожної револкції. отже непричім покликуватись на них. Другі були природним вислідом початкових невдач і багалії вже програної, які все викликають зневіру і одиницю спокують думати тільки про себе. Такі промахи і гріхи одиниць були би нашої справі не пошкодили і їх взагалі не булоби, як би не було основної причини невдачі. Як би не було причини, котра сплодила всі інші промахи і прогіршеня.

Безпосередною причиною нашої оконечної мілітарної невдачі в р. 1919 г. і дипломатичної невдачі 14. марта 1923, була демагогія соціалблзнів, котра зломилу силу парламентарної репрезентації і національної Ради ще в жовтні 1918. В листопаді вона зломилу силу нашого уряду і нашу мілітарну силу. Наслідком того була наша початкова мілітарна невдача, котра при помочи дальшої деструктивної роботи соціалблзнів спровоковала ще й зовнішну причину нашого розгрому, бо порушила Варшаву, антанту вже цілком рішучо перехилила на бік Польші, та спонукала Францію вислати на нас армію Галера.

Інтерпеліяція внесена в сеймідня 6. III. 1925 послом Ковальським: „Львівська прокураторія зміняє зміст статей українських часописів, конфіскуючи поодинокі їх уступі. В „Українським Слові“ в уступі:

Українська держава була в р. 1918 горячим бажанєм всіх галицьких українців. Колиби не було зовнішнього ворога української державности, то з внутрішніми Українці будиб дали собі раду. Українська держава вже в падолісті 1918 була би станула на ноги хоч би в інутри була незнана яка анархія. Коли знаємо, що таке, загальне бажанє було, то чому ми не одоліли зовнішнього ворога?

Чим пояснити згадану безпосередну причину нашого розгрому? В чім основна причина причини безпосередної? Чому саме на нас прийшла пошесть соціалоблазенства? В чім головне жерело податливости ширшого загалу на злочинну демагогію соціалоблазніз? Де основна причина всіх інших промахів, чи пасивности многіх одиниць, котрі нашу катастрофу прискорювали і зробили її так болючою?

Щоби на сі питання відповісти, мушу насамперед замітити, що само бажанє волі ще не є доцільною роботою для здобутя сеї волі; ще не є боротьбою за волю.

По сій замітці стверджую, що хоч в р. 1918 національна свідомість і бажанє власної державности були загальні, то ще не була загальна національна гордість і національна характерність; не загальний був національний фанатизм. Бажанє національної волі було у загалу замало горяче, щоби уможливити пасивність верстви сидячої на середних рілньних господарствах. Взагалі було замало твердих національних характерів. Замало було таких, що сказали би: „Тепер всі справи і всі „питаня“ набік. Насамперед безпечім волю нашої землі.

Сконфісковано від початку до слів: не поконали зовнішнього ворога? „і від слів „По сій замітці стверджую“ до кінця.

„Чи при міністер схоже повчати ценауру, що обезпечена конституційна свобода друку позволяє оголошувати факта мепувшину?“

Велика часть молодой інтелігенції і велика сила хлопства пішли за голосом соціалоблазніз, політичних демагогів карієровичів і звичайних гохштаплерів, що оперували хличами „соціалними“

Чому так було? Чому у нас не було так, як буває у людей? Де основна причина сеї нашої хибі?

Основна причина.

Незналомотність нашої національної роботи за Австрії, перехід галицької армії за Збруч в р. 1919. завинила одна озичюка недодача в тім національній роботі. Наші діячі по сей і по той бік Збруча в своїй національній роботі або цілком знехтували наву історичну традицію або, оскільки її використували, послуговувалися традицією — сфальшованою на шкєду нашої національної думки.

Інтерв'ю після Козницького введено в реймі дня 17. III. 1925. Львівська прокуратура сконфіскувала в „Українським Слові“ уступ:

Наші національні діячі не знали, що тільки виховуючи народ історією власної державности і культом споминів геройської боротьби за волю власної землі — найлекше розбудити і утревалити національну свідомість; що тільки тим культом у національно свідомих розпалюється боєва завзяття, спонукується їх до героїств і саможертви.

Не знаючи сего, наші національні діячі не сполуляризували нашої історії, нашу історичну традицію не зробили предметом національного культу, національних постулатів не оперли на фундаментах споминів про давні часи. Тим то й національне освідомлене йшло дуже пиняво, між освідомленими було замало характерів, замало фанатичних завзятців, що здобує і утревалене власної держави ставилиби перед внутрішніми реформами, на добавок, не все мудрими

Чи пан міністер скаже повчання ценауру, що свобода друку обезпечена констатцією?

Потреба фетишів

Ідея вистане лише просвіченому мислителеви; вистане, як казав Іван Франко „цілому чоловікови“, не людині. Малообразований, або й цілком непросвічений, себто не чоловік, а людина, мусить мати видимого, вловимого, конкретного, тілесного двигаря ідеї; мусить мати фетиша ідеї, хоч би й він був у гробі. Унаглядити національну думку, зробити її живою і зрозумілою не лиш чоловікови але й людині; розігріти нею весь народ, моглиби популярні підручники історії України, повіста, поезії і пісні про діла двигарів сеї думки, образи подій з часів нашої державности і боротьби за неї памятники борців, та торжества в роковини світліших історичних подій.

Один польський документ з р. 1666. свідчить, яку велику силу має політичний фетишизм, себто культ історичної традиції уміщеної в ріжних предметіх. Коли по Хмельницьким Польща воювала Правобережну, польський командант Білої Церкви в інструкції до оберлейтенанта Фрікса писав: „Булоби дуже потрібне, щоби більше уважати на мигиринську кріпость, бо там є вся гармата з муніціями, ріжні военні апарати та інсигнія взяті (Хмельницьким) на Жовтих водах, під Корсунем, Пилявами і деінде, котрі пригадуючи собі, хлопство з жалю зітхає. Коли би се відвезено, могли би забути Хмельницького“.

Пізнійше Дорошенко хитаючися народну масу розпалив до війни з Польщию, коли ті фетиші, головні хоругви виніс і показав народови.

Інтерв'ю після Козницького введено в реймі дня 17. III. 1925. Львівська прокуратура сконфіскувала в „Українським Слові“ уступ:

В боротьбі за волю буде жертвувати своєю працею і буде важити своїм життям тільки тавий, що виходився на волі і ту волю

раптом втратив. Бо, хоч він сам невільник, його дух вільний, не рабський, не хамський. Хто родився і виховався в неволі, щей в оточенні таких як він рабів, той має й рабську душу. Він не лиш невільник, не лиш раб тілом, але й духом, себто — хам. Хоч би й в хама пробудилося бажане волі: то він проти свого пана і гнобителя явно руки не підійме, бо перед паном кориться його рабська душа; йому бачиться, що пан істота вища від него. У хама бажане волі ніколи не буде таке інтензивне, щоби він сказав собі „ліпша смерть, ніж неволя“. Хам для волі не пожертвує ні тільки, що під нігтем мізиника; не пожертвує ні хвилинки душевного супкою, ні хвилинки відпочинку по тяжкій роботі, — на своїй ниві, чи під панським кнутом.

Але... й дідичного раба, і людину з хамською покоління можна зробити повним чоловіком; і такого можна зробити борцем за волю. Але його треба виховати так, щоби йому здавалось, що він ще вчора жив вільний, та що у неволі попав що лиш нині. Сугестією можна вилічити не одну душевну недугу, можна нею вилічити й хамство. Вчорашню волю можна рабови, хочби й як закаменілому в рабстві, сугерувати тільки вихованем в такій традиції історичній, як традиція українського народу.

Чи пан міністер схопе повчати ценауру, що свобода друку забезпечена конституцією.

Первісні держави.

Хтось міг би замітити: „Всі давні держави і перша українська держава Ольговичів¹⁾ чей же не мали традиції власної державности. Вони утворилися з племен, котрі ще ніколи не мали державної організації, котрі й не знали, що таке держава. Ті первісні держави є найліпшим доказом, що традиція власної державности не є доконче потрібна на те, щоби в якімсь народі розбудити стремління до утворення власної держави і спонукати його до боротьби за власну державність“.

На такий заміт відповім:

1) Первісні держави, що творилися без державної традиції, утворилися з сирівця, якого, окрім Альбанців, в Європі вже нема. Ті давні держави не були національні. Одним винятком була держава українська. Вона стала строго національною, але тільки в наслідок географічного положення своїх племен. Нині національну державу треба творити з матеріалу, якого раніше не було: з нації вже зорганізованої в державу, але як частина національно чужої держави;

2) первісну державу творила проти волі народу сила, якої нині нема і не буде: княжа династія, заневолючи брутальною силою („примчуючи“) племена під свою руку. Нині національну державу будує не княжа династія проти волі народу, але сама нація, деколи при помочи якої готової держави. Нація творить свою нову дер-

¹⁾ Історіографія України зме їх без ніякої радії „Гурковичама“.

жаву не з сирівця, але з частини готової держави, відриваючи свою національну територію від решти державної території з іншим національним змістом. Так зробили Поляки, Чехи, Румуни, Італійці, Фінляндці й інші народи.

Сила християнства.

Більше ніж історію власної землі, знаємо історію поширення християнства. Вже знане сеї історії п. винно було навчити наших діячів народних, на чім оперти всю національну роботу. Християнство опанувало величезний простір світа в часі дуже короткім. Ще тепер воно робить поступи, наколи інші віри тратять постійно ґрунт під ногами. Чи своє скорє поширення, утревалене здобутого терену і дальші поступи на наших очах християнство заваяє виключно своїм догмам, своєю головною думкою, основній ідеї? Чи може попри догми, християнство ще має щось таке, чим головну його ідею місіонар узмисловляє і робить вловимою; чим здобуває не так розум, як серце; чим притягає людей, та приковує до себе сильніше, ніж правдами віри?

Щоби на се питанє відповісти, зберім до кули все те, що нам в діяльності апостолів християнства і в загалі в християнським світі насамперед і постійно впадає в очи. Отже передовсім і скрізь, куди глянемо, бачимо таке, що пригадує мученичу смерть творця християнської віри; смерть саме за ту науку, яку він голосив. Глянемо на церкву, то бачимо на ній хрест, котрий нам пригадує, що Ісуса закатували за ті думки, які він голосив. При вході до церкви Ісус розпятий на хресті. Глянемо просто себе... на престолі хрест. В котрий бік звернемо наші очи, вони зупиняться на хресті, з Ісусом, або й без него. Сама служба Бога є гльорифікацією мученичої смерти творця християнської віри. Несуть небіжчика на кладовище, попереду несуть хрест. Те саме при кожній процесії, при кожній релігійній церемонії. Ідемо християнською стороною, то де глянемо, хрест: при дорогах, при хатах, в хатах, на людських могилах. Скрізь лиш хрести, хрести, хрести. Християнин починає і кінчить молитву, рано встає, вечером лягає, починає і кінчить обідати, роблячи на собі знак, котрий йому нагадує мученичу смерть творця віри. Мукам і хвилям з життя Ісуса присвячені окремі свята, окремі церемонії. Кожний місіонар починає свою пропаганду від того, як Ісуса замучили і за що.

Коли все те на раз уявимо собі, то чи годні ми подумати, що поширене і утревалене християнства булоби можливе без культу мученика і його мучеництва? Найзавзятійший клерикал і вчений в догмах теолог, що знає спосіб думання непросвіченої маси, як не хоче з фанатизму брехати, скаже, що ні!

Помічною силою при поширванню і ґартованню християнської думки є ще культ цілого легіону мучеників і мучениць християнства — культ християнських святих. Для кожного з них святкують якийсь

день в році. Їм присвячені окремі церкви. Їх культ живе в церковних відправах і окремих молитвах. Їх фігури і образи в церкві на стінах, престолах і хоругвах, в хатах, при дорогах, в книжках. Про їх жите і муки розказують пісні, окремі книжочки і великі книги. Культ мучеників за християнську віру неліш причинився до поширення і угрунтованя християнства, але й загартував людей в християнстві так, що не то Ісусові апостоли, але і звичайні ісповідники сеї віри йшли за неї на муки і смерть. Непоборимою офензивною силою християнства і силою консервуючою його здобутки є не так догми, як Історія християнства, та культ його геройської мученичої традиції. Не догматикою, але життями святих християнські місіонарі звоювали світ.

Інтервенція посла Ковидського введена в соїмі дня 17. III. 1925. Львівська прокуратура сконфіскувала в "Українським Слові" уступ:

Хто знає, яку силу слову пропагандиста християнської думки дав культ мучеників за Христову віру, той повинен також знати, що дало би силу пропаганді української національної думки. Думка української державности була би в наших народних масах прийнялася раніше і народ був би видав велику армію нових непримиримих борців, коли би апостоли українства ширили свою думку неліш догмами про людські права і про право самоозначеня; неліш догмою про те, що в українській державі українцями буде матеріально ліпше, ніж в державі неукраїнській, але культом борців і мучеників за українську державність. Всяка, наймарнійша думка, що має за собою мучеників, має силу. Чим більший культ геройських мучеників за думкою, тим більша її сила.

Чи пан міністер хоче повчати цензуру, що свобода друку обезпечена конституцією.

Жерело націоналізму козащини.

Історія розвою національної думки в козащині Подніпровя аж до державного прап'ра Хмельниччини, повинна була навчити наших народних діячів, чим ту національну думку вони повинні гартувати.

В кожій нинішній нації, стже й в українській були часи, коли тільки деякі суспільні верстви творили державу, боронили її, і, на случай анексії їх землі чужою державою, стреміли до відбудови власної держави і боролися за відбудову. На українських землях утворила державу княжа династія при помочи боярства. Се боярство було двигарем української думки державної. Те саме можна сказати про міщанство головних міст України. Правда, робили се в інтересі своєї суспільної верстви, але робили, і за українську державу (землю) кляли свої гоголи.

Інтервенція посла Ковидського введена в соїмі дня 17. III. 1925. Львівська прокуратура сконфіскувала в "Українським Слові" уступ:

Коли українськими землями заволозли Литва й Польща, двигарями української державної думки були далі бояри, (котрі пере-

міняли ся в шляхту на польський лад) і міщани. Коли Польща й від Литви забрала українські землі і коли на Подніпровю козацтво вросло в велику силу, двигарями української державної думки були: В західній Україні ті суспільні верстви, в котрих жили традиції давньої української державности, себто недобитки української шляхти і міщанство. В східній Україні зразу також останки боярства і шляхти. Згодом ті шляхтичі і міщани, серед котрих ще була жива традиція української державности, пристали до козаків і свої традиції внесли в козачу масу. Вихована в політичних традиціях міщанства і шляхти, козаччина стала двигарем української державної думки. В козаччині захистилася давня українська традиція і державна думка. Тим, що й саме козацтво боролося за відбудову української держави, воно не лиш відсвіжило і нам передало в спадщині давні традиції, але ще й сотворило і передало нам дорогу відумерщину, нову традицію, традицію героїської боротьби за відбудову української держави в межах держави Володимира Великого.

Кожний український діяч народний повинен був подумати:

„Коли традиції давнього державного життя України відсвіжені в козакій масі духовенством, учителями шкіл, міщанами і шляхтою, що пристали до козаків, зробили козаків борцями за відбудову тої державности, то відсвіжене сих старих традицій і нових козачих традицій в нинішнім поколіню, повинно би й його кинути до бою за українську державу“.

Але наші діячі народні сего не подумали, наших історичних традицій не відсвіжували, не завели загального культу сих традицій.

Чя пан міністер скоче повчати цезауру, що свобода друку обезпечена конститудцею

Денаціоналізація.

Денаціоналізація, себто русифікація одної частини України і польонізація другої в першій половині 18 сотих років, були наслідком, того факту, що живі двигарі української державної традиції вигибали, та що верстви народу зі скільним образованием виховувалися в традиції не правдивій, але в сфальшованій в користь чужої державности.

Після упадку княжої України Ольговичів, стреміня до відбудови української держави жило поти, і поти були очайдушні борці, що за державну думку клали свої голови, поки були гуртки людий серед котрих жила традиція тої державности і традиції боротьби за її відбудову. Ті живі двигарі української державної традиції поволи вигибали. Вже боротьба з Татарвою сильно прорідила заступи двигарів української державної думки. Ще до литовських часів боротьба з татарами на Подніпровю майже цілком вигубила сю верству. В Західній Україні сильно прорідила їх боротьба з Литвою і Польщию. Недобитки, або спольщилися, або пішли в козаки.

Козацьку скарбницю наших традицій історичних в рамках польської держави вигубила майже з накорінком перша руїна. В Західній Україні на правім Подніпров'ю лишилася байдужа до української державности хлєпсь, а верства і десь недесь дрібні, загулюані українські шляхтичі та міщани, за слабї до якоїсь збірної акції національного характеру. Про українську державність вони й думати не могли. Вони один по однім польщили ся. Не спольщенї своїм дітям традицій свого народу в спадщині вже не лишали. Від Дніпра по Сян і Татри традиції важної державности щезли з пам'яті українського народу. За Австрії вся інтелігентна верства спольщилася до решти. Український хлєп говорив по українськи, але хлєп і нехлєп мав ту мову не за мову окремої нації, тільки за мову хлєпа східної Польщи, зглядно польского краю Австрії.

Традиції української державности і стремліне до її відбудови жили троха довше на лівобережу, бо там ще жили скарбники старих традицій і творці нових, бо учасники визвольної боротьби. На Лівобережу ще жив доволі сильний козачий стан. Росія в части вигубила, в части здеправувала саме ту верству козачого стану, для котрої дорога була думка української державности.

Вигубила війнами, масовими тяжкими роботами, катом, вязницями і Сибіром; здеправувала мішаними подружками, наданнями маєтків, московських достоїнств і урядів. Рядове козацтво Росія донищила, перемінивши його в масу закріпощених хлєпів.

Всеж таки лишилася велика сила з висшої козачої верстви і колись серед неї могли віджити традиції давних часів і геройських змагань за українську державу. Щоби се унеможливити, московські вчені сфальшували нашу історію, сфінгували традицію російської державности на Україні, сфінгували стремління козацтва і народної маси бути назад давною, також російськими істориками сфінговоною державною і національною одиницею від Білого моря по море Чорне, від Віслєка до Уралю.

На такій перелицьованій історії України московські історики не обмежилися. Вони числися з тим, що серед інтелігенції України є демократична струя і що та струя буде дужшати. Отже вони свою інтерпретацію історичних подій доповнили ще демагогією. Щоби колись якого українця не вхспили за серце подвиги та і ідеї якого героя козачини, вони замарали болотом тих борців за волю України, котрих вже ніяким способом не можна було перелицьовати не героїв російської державної думки. Зробили їх брудними своїстами, деґишкрами, лупіями, півками народних мас, що виключно задія власної користи, щоби народ закріпостити в своїх руках і ще успішнійше висмоктувати його, бунтувались і проти Росії, та запродувались шляхецькій Польщи. Московські вчені сфінгували таку історію України, викорчували на Україні українську традицію історичну, бо як Липінський сказав, ще перед розвалом Росії:

„їх бере жах, що український народ може колись зрозуміти свою думку, вслухатися в кличі своїх давних визвольних борб“.

Хоч кінець історії України катастрофальний, то таки жаден инший народ не має історії так гарної, як народ український. Історики-русифікатори зробили, що жаден инший народ не має історіографії так ганебної, як саме той народ з такою героїською бувальщиною.

В тій перелицьованій історії України, Росія школою, популярними книжками белетристикою і пресою виховала молоде покоління України. Змосковщивши духа, Росія школою і урядом змосковщила й мову образованої верстви і міщан. Не дивно, що так виховані українці стали уважати себе малоросійським плеченем великого російського народу. Традиції власної державності і стремління до її відбудови вони не знали. Як знали про які заходи відбудови України, то знали також, що се було діло бандитів, котрі хотіли дістати змогу безкарного висмоктування соків з робучого люду. В Австрії ганебна історіографія України одних українців польщила, з других утворила російську партію.

Інтерв'ювання п. Кизивцького в соймі д. 19. III 1925 р. Львівська прокуратура сконфіскувала в „Українським Слові“:

Пізнає історії польонізації і русифікації України повично було українським діячам піддати гадку, що коли національну думку задавими вигнанем з пам'яті народу традиції його власного державного життя і боротьби за відбудову власної держави, то познакомити народ з заіаєною правдивою минувиною, розбудило би назад почуття національної окремішности і спонукало би його розпочати боротьбу за власну державу. Національну думку вбиту вбитем історичних традицій, можна було відродити відродженем традицій.

Національне відродження.

Пізнає сили, — ксгра національно відродила нас, повинно було наших народних дітців навчити, чим то найлекше розбуджувати національну свідомість, чим укріпити національну думку, і чим найуспішніше гартувати національні характери.

Інтерв'ювання посла С. Косицького в соймі днх 31. III. 1925: Львівська прокуратура Конфіскувала в Українським Слові устуд:

Був час, коли про Україну й балакати не можна було. В Росії Україна стала Московщиною, в Австрії Польщиною. І здавалося, що то труп, котрий вже ніколи не воскресне.

Український велитень ще не був мерцем, що заплушив очи навіки.

То не була смерть, але хвилевий сон; твердий наче летарг, але тільки сон, бо українська національна думка вічним сном заснути не могла. Вона могла заглухнути на якийсь час. Хоч її живі двигарі вигибли, хоч традиція державности щезла з пам'яті народних мас, то вона все таки ахистилася, лишилася захована — в архівах, в музеях, в народній пісні нї і в могилках. Вона, неначе дорогий скарб в депозиті, перешоувалася для півнійших поколінь в складеннях старих документів, котрі

говорять про діла наших предків; в складницях старини по сих бордях, котрі нам показують, чим і як вони боролися; в могилах і цілих кладовищах, як берестецьке або лебединське, котрі не дозволяють нам забути, що наші предки клали свої голови на боєвищах, несли їх під топір ката України, зя дорогу своєю думку. Як сторожі свої думки лежать, хоч глибко в сирій землі — під зелению степів, під пшеничними фіялами ланів, під звалищами міст, під попелом сільських хат, на кладовищах московських тюрем і сибірських осель — кости погибших в боях, вирізаних п'яним жоанірством, спалених живцем, розстріляних, вбитих на палі стятих і повішених, закатованих тортурами, голодом і холодом в тюрмах, замучених житєм засланих. Вже пісня співана 700 років тому назад, „Слово о полку Ігоря“ каже: „Чорна земля заорана — копитами була зрита, кістьми посіяна, кровью була полита Тугою зійшли ті кости над українською землею“. Чи не ті самі слова повторяє пісня з перед півтрьох сотки років: „Чорна ріля ізорана і кулями засіяна. Білим тілом зволочена і кровію сплочена“? То кров, то тіла, то кости героїв, що своє жите дали за волю України. А їх число, що вір небі. Що всі ті старі документи, що сі річи по борцях і кости їх можуть оживити національного полутрупа, та підоймити його до нової боротьби за волю, доказує вчинок польського геґмана Чарнецького, котрий кости Хмельницького витрусив з домовини. Польський історик Кубаля так пише про Хмельницького: „котрий нам ще з гробу грозить“.

Діла героїв України княжого і козачого віку такі славні, що їх вчуки і правнучи, аби тільки знали, що діяли їх прадіди, мусіли би цілим своїм серцем полюбити мету стремлінь своїх предків. Коли вороги України вибили з памяти народу його бувальщину і тим заколосали його національну думку, треба було ждати, аж хтось, заглянувши до архівів, в котрих спочиває наша історична традиція, вилорпає акти, видобуде з них вісти про предків і розглосить їх; треба було ждати, аж хтось розрне могили, щоби кости мучеників за волю заголосили „кайдани порвіте!“ таким громовим голосом, від котрого пробудилисьби й „раби, невольники недужі,“ що „заснули мов свиня в калюжі, в своїй неволі!“

Чи пан міністер схоче повчати ценауру, що й вона мусить шзвувати свободу преси?

По вигубленю живих даягів традиції, мож було затаїти перед народом його бувальщину лише в часах загальної неграмотности; в часах, коли ся бувальщина була замкнена в архівах на сім колодок; в часах, коли до народу могли промовити лише фальшивники його історії; в часах, коли не легко було напечатати і поширити книжку немиду верховодам народу. Але прийшли часи, коли до архівів став лекший приступ коли й сам уряд став оголошувати друком старі документи; коли майже кождий, хто лиш хоче, може видати і поширити книжку, яку хоче. Минули часи, коли то перед народом мож було зтайти щось на довший час. Лише треба було, що-

би знайшовся такий, що відкриє тайну, зрозуміє її і виявить, народи. Такі цікаві знайшлися в Україні російській і в Україні австрійській. Знайшлися одночасно тут і там в другій четвертині 18-сотих років і одночасно розпочали роботу, не знаючи один про одного.

По довгій дрімоті української нації перші апостоли українства не винесли свого націоналізму зпід батьківської стріхи. І вони були зденаціоналізовані. Були перевертнями, хоч несвідомими свого ренегацтва. В Росії вони були зразу націоналами російськими в Австрії польськими. Українськими націоналами зробило їх відгребане частини історичних традицій їх землі. Гніздом, з котрого в 30-их роках минулого століття вийшли перші апостоли нашого національного відродження в російській Україні, був університет в Харкові. Там був гурток людей, що або вчили, або студіювали історію — не з готових підручників, але з жерел. З тих жерел вони дізналися, що Українці не частина російської нації, але нація окрема, котру утворила власна державність; котра тим власним державним життям жила довший час, та ще до недавня по геройськи боролася за відбудову власної держави. Що українськими націоналами зробила їх історична традиція, свідчить зміст їх творів. Одночасно мусіли зрозуміти, що українська мова то не говір мови московської, але мова української нації. Аж тоді Енеїда, написана Котляревським в р. 1798, ще мовою „хлопською“, стала першою, після національної дрімоти, книжкою написаною мовою української нації. Вона дала початок новій українській книжній мові і стала підвалиною нової української національної письменности.

В тім самім часі, бо також в 30-их роках минуло століття віджила цілком самостійно від Подніпров'я національна думка в українців австрійських. І в Галичині частинно: пізнає історії віддало українській національній думці більший гурток спольщених Українців, на котрого чолі стояв поет Маркіян Шашкевич. З книжок, які їм попали в руки, вони дізналися, що Галичина: ає власну, від Польщі окрему, з Подніпров'ем спільну славу історію. Дізналися, що та історія звязала Галичину з Подніпров'ем в одну українську землю, Галичан з Дніпрянами в одну українську націю.

Що й Шашкевича та його товаришів пізнане історії України (не що инше!) зробило свідомими Українцями і апостолами української думки, також свідчить зміст їх творів. Шашкевич знав старинну поему „слово о полку Ігоря“, бо й частину переклав.

Інтерпелляція посла С. Козницького в соймї дня 31. III, 1925; Львівська прокуратура сконфіскувала в Українським Слові уступ:

Ся поема мусіла у кожного сина України викресати огонь любови до давньої

державности свого народу, розбудити тугу за нею, розпалити горяче бажанє її відбудови. „Слово“ мусіло розбуджувати свідомість національної єдності всіх українських земель і бажання нового зєднання в вільній, соборно-українській державі.

Чи пан міністер схоче повчити цензуру, що й вона мусить шанувати свободу преси ?

Старинний поет-історик славить князів київських і галицьких. Він переспівує свого попередника Бояна, що „згадає давні годи“; про його лебідя, що „співає славу: то старому Ярославу, то хороброму Мстиславу“. Інша лебідь „заспіває—славить Красного Романа“. Сам співак „Слова“ каже:¹⁾ „Почнем брата, нашу повість від Владимира Старого, а про Ігоря нового“. Вже сей Князьборєся, не за свій князий стан, але за українську землю, отже є майже новітнім українським націоналом, бо „за палав воєнним жаром і дружину молодєцькувраз наїв за Україну(!) на країну половецьку... Брата каже, і дружино! Лучше ж датисє порубати, ніж в неволю на годину!.. Хочу голову зложити; з вамн, Українці, вмерти, або з Дону вже шєломом ясної води зачерти!“

Вже тоді Україна випередила всю Єоропу, де князі не билися за свою землю в інтерсі сеї землі, але військо било ся за князя, боронячи, або здобуваючи якусь землю для його династії. Українські князі билися за українську землю; за сю землю кляли свої голови українські війска, бо автор „Слова“ каже:

„Гей, на березі Каяли, тут вино криваве вийшло. Тут русичі пирскінчили: Сватів своїх попоївши, буйні голови зложили, полягли за Україну“.

Серце Шашкевича мусіли гордістю наповняти слова старинної пісні про князів нашого народу:

„Не в вас то господинове, позолочені шєломи, плавали було, по крові? Не в вас храбрая дружина ревла турами з пустині під каленими шаблями серед поля на чужині? Встрємена-ж за Україну, за наругу Половчина... Бо залізні в вас попруги під шєлєсами Латина, від яких земля стрясася і вся ханова країна. А Литовці і Половці, Деремєла і Ятвяги, списи кинувши, склонили голови під мечі нагі!... Тут (в Київні) і Німці і Венєдці, тут Греки і Морави поють славу Святославу“.

Щє більше росло українське серце Шашкевича, коли дізнав ся про славу участь Галичини в історії Соборної України, бо в „Слові“ читав таке:

„Осмомислє Ярославе, княже в галицькїм околї! Гордо сїв ти на престолї, злотокованїм престолї. Ти підпер угорські гори скрізь залїзними полками; королеви путь заставив, Дунаєви замкнув брами. Мечєш бємєна під хмари, по Дунаю судиш суди. Твої грози йдуть

¹⁾ Цитата з перекладу В. Щурата.

світами, по землям текуть усюди. Ти і Київу ворота відчиняєш в кожній хвилі, і з вітцівського престола у салтанів мечеш стріли”.

Вже та одна поема могла Шашкевичеві отворити очи: показати йому окрему від польської світлу бувальщину України і національно усвідомити його.

Одна пісня „Слово о полку“ могла Шашкевичеві показати окрему від польської — світлу бувальщину України; усвідомити його національно, та спонукати його йти за приміром старинного співака: складати про цю бувальщину нові пісні, щоб ними освідомити національно весь свій народ. Отже Шашкевич пише про козацького героя Наливайка, про облогу Львова козаками, про Запорозжів. Написав статтю про Хмельницького, але вона затратилася. В р. 1634 звіршував легенду про світлу перемогу України над польським королем під Галичем в р. 1139. Завдяки історії сполученої Шашкевичем Галичини набрали ся тої свідомости, що вони не Поляки, але окрема нація, котра колись мала власну славу державу, та втрапивши її, довго боролися за її відбудову.

Інтерв'ю з п. С. Козацького в роки 21. квітня 1925. Прокуратура у Львові скомфікувала в Українські Слові уступ:

Прославляючи княжі часи, Шашкевич розбуджував у своїх земляків почуванн національного достоїнства, національну гордість, і віру в можливість відбудови, „бо се не нова річ“. Що було, може ще раз статися.

Чи пан міністер схоже повчався цнаурю, що й вона мусить шанувати свободу преси?

З історії поданої Галичанам Шашкевичем і його товаришами Галичани також дізналися, що Східна і Західна Україна — одно національне тіло. Націоналізм Шашкевича не кінчився при граничних стовпах Австрії. тої держави, в котрій Галичане опинилися Шашкевич апостол думки соборно-української. Видобуваючи на верх заглухлі історичні традиції не лиш Галичини, але й Подніпров'я; сягаючи до традицій, не лиш Козаччини, але й княжнього віку на Подніпров'ю; сплітаючи їх в одну цілість з традиціями Галичан — гурток Шашкевича угрунтував національну думку Галичан на основах ширших від козачої програми з дитинячого віку козаччини „по Случ (ід заходов) наше!“ Історичне насінє кинене Шашкевичем на галицьку ниву мусіло ще за Австрії даги Україні овоц такий, як програма власної державности обіймаючої всі українські землі.

Після нашого націонал ного відродження по сей і по той бік Збруча, національне освідомлене зачало йти скорійшою ходою від р. 1840 коли то появилася віршована історія української козаччини: „Кобзар“ Тара са Шевченка.

Шевченко є найбільшим пропагандистом української самостійницької думки найсильнішим і найуспішнішим національним агітатором. Його агітаційною зброєю є минувшиа Подніпров'я. — це насрізь козачий поет, бо головним змістом його пісні є традиція козачих часів

України. Вже сам заголовок друкованої збірки його творів „Кобзар“ вказує на те, що це підручник віршованої історії України. Бо що були кобзарі? То були мандрівні співаки, що під акомпаніємент кобзи рецитували слізне оповідання про події з козачої бувальщини. Сим заголовком Шевченко замаркував, що його пісні є співаною історією Козаччини.

Своїх героїв Шевченко малює так, що український читач його співаної історії мусить подивляти і шанувати їх і їх діла, та одушевлятися ними і їх метою. Але хто полюбив тих героїв з їх ділами і одушевився ними, той мусить полюбити цим серцем також думку, за яку вони боролись; ту мету, до якої вони йшли тернистим, кровавим шляхом: мусів одушевитися думкою волі української землі.

Шевченко не дав пропасти, щезнути з людської пам'яті традиціям козачих часів. Відсажив і відродив їх так, що вони вже ніколи не щезнуть з пам'яті народу. З сердець українців вже ніхто не вижене любови до давньої вольної волі козацтва; не вб'є думки про волю України, не зломить стремління українців до власної державности. Співак минулого став борцем теперішности і пророком будуччини. „Кобзар“ Шевченка став дороговказом, що живому поколінню вказує мету його стремління. Ось, чому то „Кобзар“ став зброєю в руках українських борців за волю рідного краю. Творами Шевченка і самим його іменем Українці борються за се, що він возвеличує, нераз плачучи, некаче за безповоротно минуле. Бо він своїм майстерським словом зароз так робить непохитною певність, що минуле і вже опакане безвечю вернеться, та що в степах України гетьманська булава: таки блисне!

Що власна історична традиція була тою силою, котра відодила нас національно, свідчать тодішні заходи галицьких українців, щоби мати у себе видимі знаки і конкретні докази своєї давньої державности. В р. 1848 говорено, що в Кракові є ще річи забрані Поляками зі Львова в роках 13-сотих: золотий хрест і княжа корона. Ті річи галицькі українці силкувалися дістати в свої руки, бо такі пам'ятки мусилиби причинитися до поширення в народній масі і до зафартовання власної державної думки. Тодішній австрійський губернатор Галичини, котрий хотів Українцям піддобритися, казав: „Коли вам так дуже на тім залежить, можемо ті річи спровадити назад до Львова... з процесією“ — Тепле було його слово!

Що національне відроджене Галичани завдячують традиціям від самого початку історії української державности; що їх історично-державний націоналізм своїм корінем сягав аж в глибину княжих часів; а що обіймав також Україну Східну — свідчать хрестні імена впросвіченій верстві галичан, почавши від хвилі національного відродження. Батько Шашкевича був, або національно байдужий, або ополечений, назвав сина будь як. Назвав його Маркіаном. Маркіан, вже освідомлений історичною традицією дав синові ім'я першого володаря Соборної України, назвав його Володимиром. Від хвилі на-

ціонального відродження кожний просвічений Галичанин називав першого сина Володимиром, першу доньку Ольгою. Тим він документував своє бажане бути під всеукраїнським володарем в Києві. Коли Галичанин мав другого сина, дав йому інше імя, але дуже часто також якогось представника Соборної України, чи соборно української думки державної: Ярослав, Данило, Богдан. На Подніпровью сего не було. Там в просвіченій верстві переважають Олександрі Миколи — імена московських царів.

Що український націоналізм Галичан вийшов з історичної традиції і був соборницький, свідчать зверхні прояви національного освідомлення. Зараз по національнім відродженю інтелігенція, головню молодь стала уживати історичних одягів Подніпровья, бо носилася по козакому. Як не цілий одяг, то мусіла бути бодай козака шапка.

Інтерв'язія п. С. Коляцького в соймі 24. цвітня 1925. Прокураторія у Львові скомфіскувала у Українським Слові устуу :

Свій історичний соборно-український націоналізм Галичини задокументували і скріпили його тим, що за сього пророка причяли півця історичної традиції Подніпровья, хоч він осілував тільки козачий вік нашої історії і хоч його історично національна думка, обмежаючися на козаку територію сягала тільки „по Стуч“. „Але й він наш! — Галичани думали. -- І се щ: його, ть наш, бь й те, що від Кавказу по Сян — то наше!“

Чи пан міністер хоче повчати панауру, що й вола мусять шанувати свободу преса?

Чужі приміри.

Чого наши: діячів не навчило наше власне національне відродженє, повинна була навчити національна робота наших сусідів. Чехи від хвилі національного відродженя, Поляки від хвилі втрати державної самостійности, стали виховувати свої народні маси культом давних героїв власної державної думки. Заццила популярна польська історіографія, історичне малярство. Історично-національні торжества стали майже одним змістом національної роботи поляків. При тім польські діячі не вважали історичними жерелами, які не дуже надавали ся до такого культу. Вони витворили нову польську історію; таку яка була потрібна. В тій популярній і балетристичній польській історіографії, історичні тільки імена

Виховуючи свій народ в культі героїв своєї нової історіографії, польські діячі виховали в польській державній думці всю свою народну масу, не виключаючи інтернаціональних соціялістів, пролетарів, що „лучається з пролетарями всіх країв“. Своєю історіографією і випливаючою з неї політикою Поляки здобули душу молоденького цисаря Австрії Франц-Йосифа, так що він, хоч за свою польську політику набрав під Кенігрецом в шкіру, до смерті будував Польшу. Коли в 1918 р. польські соціялісти не розбили Поляків, бо не були

соціалоблазнами, то се заслуга виховання польського народу в прикрашеній традиції польської державности.

Большевицький похід на підбій цілої Європи в р. 1920 розбився мелиш об мур французьких багнетів. Він розбився об мур, який поставила польська „порозбйорова“ історіографія виціплена в дупту польського народу. Не що инше, як ся історіографія поширила польську державу аж по рижську лінію!

Вже в році 1848!

Інтерв'ювання п. С. Козацького в соймі 24. цвітня 1923. Прокураторія у Львові сконфіскувала в Українськїм Слові устуа:

Історична традиція, яка відродила нас національно, дала нам вже в першій половині 18 сотих років ту національно політичну програму, за котру Галичани аж в р. 1918 пішли у крозавий бій.

Іа пан міністер схоче почати цензуру, що й вода мусить шаувати свободу преси?

Ся програма увіковічена в брошурці Василя Подолинського „Слово Перестороги“, виданій в р. 1848 по польськи, бо для поінформованя Поляків про стремління тодішних українців. З сеї брошурки переповідаю найважніші уступи:

„Хто не памятає козацтва і хто не забув про Українців до р. 1772?.. Від того часу, як увійшов в історію, український народ усе вважав себе окремим від польського.. І Росія висипала вже кілька тисяч бачок доказів, що Українці і Москва то одно. Але все те ще не каже, що Українець і Славянин — то одно. Українці знають, що в чім иншім, не в релігії міститься народність, бо українець може бути й католиком і православним і поганином, а все останеся Українцем.. Хіба ж Українці не знають, що були колись славні — як Українці?.. Ми Українці й віримо сильно в воскресеня вільної, незалежної України. Скорше чи пізніше, на тім нам зовсім не залежить. Ані не трівожить нас віддалене часу, коли воно має наступити. Бо чим же століття в життю народа?!.. Не замовкнемо, хіба Европа замовкне. Всі хочемо бути вільні нарівні з иншими народами і зтиха тужимо за тим. Хочемо бути народом і будемо ним.. Терпеливости потомних нам не бракне. Ажеж тої чесноти нас добре вивчили.. Хоч не зміємо писати по українськи, то згодом навчимося.. Витвориться письменство.. Поки що по польськи будемо Українцями, як Поляки колись по латинськи були Поляками.. Не так буде, мої люди, як ви думаєте; прийде Криска на Матиска.. „Не релігійний ані цивільний утиск минулих часів є причиною українського сепаратизму, але почуване окремої української народности.. Дух української народности раз вже збудився в українців, і вже неугасне.. Дві тисячі голов, колюб їх мав на карку, дам собі повідтинати за український народ!..“

„Між українцями (каже Подолинський) є чотири партії: 1. Партія чисто українська — хоче України вільної, незалежної. Стремить до неї

просто й безпосередньо або через Славянщину. II. Партія польсько-українська — хоче України вільної, незалежної. Стремить до неї через федеративну Польщу, або Польщу славянську в федерації з Україною в тій мисли, що коли дозріє, а треба буде, тоді вповні зукраїнізуєся. III. Партія австрійсько-українська хоче України вільної тільки від Поляків, а нехоче від неволі; а коли так мусить бути, то нехай буде й те нещастя — вільність. В тій партії є лібералізм, який від Австрії жде свободи так само, як і Поляки ждуть від неї польської свободи в Галичині. IV. Партія російсько-українська хоче також України, може й вільної. Стремить до неї через попередню злуку з Росією в тій мисли, що бодай аж тоді буде вільна, коли буде вільною Росія“.

В легальній політиці національно-політична думка Галичан заманіфестувалася в р. 1848 рішучим домаганням „поділу Галичини“, себто домаганням утворення окремої правнодержавної територіальної одиниці з української часті австрійського коронного краю „Галичина і Володимирія з великим князівством Краків, Освенцімом і Затором.“ Розпочалася боротьба Галичан за сей „поділ Галичини“; розпочалася боротьба і робота за рівноправність української мови в школі і в уряді, та взагалі в публичнім житю. Публична робота національних діячів не була одностороння, не була виключно національно політичною і національно мовною. Національні діячі доповнили свою роботу роботою економічною, зміряючою до поправи матеріяльного биту свого народу. Вони бачили ясно, що через збіднення українського населення пги одночаснім багатіню населеня польського, українське селянство в части вимре, в части виемігрує і лишиться, як не байдужа до національної справи, то безсильна жebraча решта. Тоді край заповнять польські кольоністи і переімять його в землю польську з домираючими останками українських нуждарів. Отже керманічі національної роботи взялися за „органічну“ роботу економічну, щоби свій народ двигнути матеріяльно і тим скріпити відпорність нації проти кольонізаційного походу сусідів. Економічна робота зачалася агітацією проти пянства, боротьбою проти обкрадання хлопів з нагоди викупна хлопських сервітутів, проти конфіскації громадських лісів і пасовищ, засновуванем громадських шпихлрив, спілкових крамниць і позичкових кас, засновуванем економічних централей.

Може нерадикальна, дрібничкова, в деяких подробицях може й дитинячо наївна була початкова економічна програма наших перших національних діячів, але тоді ми ще не мали „ліпше-знайкіє“, котрі на всі боки тільки плюють, отже тоді ще ніхто не міг знати, що економічна робота робиться одними фразами і плюванням на говову тих, що роблять роботу дрібну, подеколи й наївну, але роблять.

Коли в Австрії настав парламентарний лад, галицькі українці вкляли всю свою душу в акцію за здобуте сильної позиції в державнім парламенті і в красевім соймі, бо ті установи рішали про найважніші житеві справи австрійських народів. Також пішла боротьба

за здобуте більшого впливу на автономічні репрезентації повітів і за опановане управи громад.

Брошура подолинського з р. 1848 є документом, котрий свідчить що австрійські Українці вже в перші половині 18 сотих років мали ясну думку власної державности та що батьком думки, її душею і її силою були деякі охрухи з історії України. Коли зважимо, що зараз по національнім відродженю мож було наших національних робітників, як то кажуть почислити на пальцях одної руки, то мусимо признати, що розмах роботи був сильний і результати були важкі. Початковий національний капітал Українців був невеликий, але за те великі були проценти від него. Успіхи української роботи в перших часах по відродженю мож унаглядити математично; Ляхи мали тисячу дукатів капіталу, котрий давав їм 10 процент чистого зиску. Бідні Українці мали тільки сто дукатів, але завзята робота давала їм 50-процентовий зиск. Доробляючися так, Українці булиби скоро перейшли Ляхів. По десяти роках Українці малиби звиш півшеста тисяч дукатів. Ляхи тільки півтретя. Але в дуже короткім часі інтензивність української роботи стала зменшатися. Капітал Українців став давати процент що раз менший. Хоч число українських робітників постійно більшало, бо росло число інтелігенції, постійно зменшана ся інтензивність їх роботи. Національний капітал Українців ріс, але о много сильніше ріс національний капітал Поляків. Так було на всіх царствах духово культурного, економічного і національно політичного життя. В царині національній прийшли болючі втрати деяких частин капіталу, бо частина інтелігенції всі останки земельної шляхти і велика сила міщанства польщилися. Богато національно свідомих Українців переходили в московський національний табор. Основна дух на частина нашого національного капіталу цілком пропала, бо стремління до відбудови власної держави глухло, глухло, і цілком заглухло. Думка власної державности десь геть занастилася. Національне свідомлене поширювалося в народі, але та широко популяризована національна думка ставала раз ураз вузшою. Атрофія власної державної думки і декаденція націоналізму зачалася у нас дуже скоро, бо вже в першім поколіню після національного відродження. Наші національні діячі не добре знали історію власної землі; не знали, що наш національний занепад був наслідком вигублення двигарів наших історичних традицій і наслідком затаяня самих традицій; не знали, яку силу культ традицій якоїсь думки має в новій боротьбі за сю думку; не знали, що мертві покоління можуть нелиш впливати на судьбу покоління живого, але й керемувати нею; не знали, що мерці, лежачи в сирій землі, бувають проводаторами і на праву путь справляють живих, котрі допчучи могили прадідів, ходять блувам і негодні знайти дороги до мети; ба, наші перші і пізніші національні діячі й того не знали, що їх самих, українськими національними зробили деякі відомости з нашої історії. Не знаючи всего того вони зле робили пропаганду своєї національної думки. В одній частині своєї національної роботи не пішли за приміром перших аве-

стояв нашого національного відродження. Забули про конечність відбудови заваленої хати. З такої історичної традиції не кували зброї в національній боротьбі; культу бувальщини не ужили як головну шружину національного руху. Замість щораз обильніше орудувати зброєю добою з розритих мов героїв давньої власної державности, народні діячі станули тільки під боєвим прапором за українську мову в приватнім і публічнім житю. Всю свою національну силу і будучність України стали добачувати лише в національній мові і грецькій церкві. Головною метою їх зусиль стало підпирание літературної творчости в українській мові і здобуване для сеї мови рівноправности в публічнім житю, себ то в школі і в уряді. Українська мова, котра зразу була тільки символом української національної орешности і української державної думки, вивансувала на остаточну мету національної роботи і боротьби: національний фетиш (мешкане духа бога) став самим Богом. Націоналізм став вузким аполітичним етнографізмом. Вся робота і національна боротьба австрійських Українців ішла до поширення прав української мови і до поправи економічного быту українського населеня — тільки в межах австрійської держави. З правнодержавних стремлінь лишилось тільки домагане „поділу Галичини“ на українську і рольську. Але й се домагане зійшло на декорацію політичної програми.

Живучи без культу героїв своєї бувальщини і колишньої власної державности, наш народ втратив з очий величаву конкретну мету всіх своїх стремлінь, всіх своїх націоналістичних, духово-культурних і економічних заходів і своєї політичної боротьби. Немаючи перед собою оживленого бувальщиною конкретного образу оконечної, хоч далекої національної мети, темний народ тяжко і дуже поволи втягав в себе все те, що йому говорили пропагандисти української національної думки. Колиж в душах людей, котрих довга неволя виховала в рабстві і несвідомости власних горожанських прав і котрих душі пересякли рабським хамством, вже й заближала іскорка національної свідомости, то суха і вузка основа національної програми не викресала огню національного фанатизму — фанатизму, в тих відмосинах, які були в Австрії, для успіхів національної політики необхідного. Ще тяжше було розбудити національну гордість, та почуте висшости над національним противником; усвідомлених розігріти і загартувати так, щоби не мала до них приступу байдужність, уступчивість, зневіра, хрунівство; щоби не було дезерції в табор національного противника. В наслідок того й національна політика мала за слабій розмах, за слабій удари борців. Не тільки не було політичних здобутків, але й боротьба за права української мови в публічнім життю, та дрібна економічна робота давали дуже марні висліді, далеко не відповідаючі сумі вложеної в роботу енергії.

В другій половині минулого столітя до школи слав дитину тільки, той хлоп, котрий хотів сина вивчити на дяка, або дати на теологію. Зачал хлопів тоді до школи взагалі не дуже палився. Обовязкова наука, ще й в літі, коли дитина потрібна на пасовиску хлопови взагалі осоружна. „Українська, чи польська школа в його се-

лі? Або він знав, яка вона була? І Учитель бодай десь-колись показував дітям українську азбуку!.. Національна письменність, хоч би й як популярна, і українська переписка з урядами не могли за-гріти неграмотних. Таких було в Галичині не менше, як 95 на сотку. З урядом хлопа мав хиба такі зносини, як вплата зненавидженого податку, примусова ліцитація хлопського маєтку, або не менше о-сержні обов'язки. Все те боліло хлопа більше, як польська мова, ко-трєю урядник диктував ті тягарі. Такий хлопа, при таких обставинах не був добрим полем під засів вузкого націоналізму язикового. На небурократичне населенє міст наші народні діячі взагалі не звер-тали уваги, бо гадали, що їх головним обов'язком є зайняти селян-ством, бо своїм числом воно є головною силою українського народу. Саракі не знали історії народів, отже не знали, що в політиці дуже часто рішає не число, а якість. Не знали, що де є міста, то звичайно не село, не тисячі сіл, але одно місто рішає про судьбу цілої землі.

Драгоманівщина.

Катастрофальні для української національної думки в Галичині були роки 1880 і. Хоч тоді галицькі українці вже не думали про власну державу, то всеж таки не зрезигнували з домаганя утвореня окремого українського краю в Австрії. Також силкувалися опанува-ти державні установи своєї землі. Вплив утопійного соціалізму під на-ціоанальним зглядом тоді нігілістичного; найбільше під впливом ук-раїнського анархіста з Подніпров'я Драгоманова—многі українці стали легковажити всі дотеперешні економічні ключі і всю економічну ро-боту своїх народних діячів. Мало того. В молодім поколіню біль-шало число противників усіх дотеперішних національно політичних ключів аж до відкинення домаганя поділу Галичини, бо всяка дер-жавна організація народів, отже й українська держава противна „все-людським“ ідеалам; бо всяка державна влада, отже й евентуальна українська є поचेволенем „робочого люду“; бо всяке державне відо-кремлене народів є розбиванем вселюдського братерства; бо ідеалом „демократії“ повинно бути безначальство (так Драгоманів зукраїн-шив слово „анархія“, щоби себе відрізати від тих анархістів, що світ реформували не проповідями, але динамітом). Вплив Драгома-нова і інших таких як він зробив, що радикальна партія котра ут-ворилася в осени р. 1890-ого проти (!) волі Драгоманова, на пер-ших конституційних зборах не тільки недопустила до своєї програми думки власної державности, але й відкинула давне домаганє га-лицьких Українців утвореня в Австрії окремого українського краю! Се говорю я, котрий поставив внесене на утворенє нової партії, був основателем партії і на перших зборах одним з референтів партійної програми.

Укладаючи програму, ми поділили її на „максимальну“ і „міні-мальну“. В максимальну ми вставили оконечні цілі нашої роботи, в мінімальній етапи до оконечної мети. Я поставив внесене, щоби

в максімальну програму вставити, як мету національної політики — українську державу. До мінімальної програми я вставляв давнє до-маганє галицьких Українців: „поділ Галиції на Галичину і Мало-польщу.“ Мої внесенє провалилися голосами старших учасників зїзду, вихованих під впливом Драгоманова. Іван Франко промовляв дуже остро проти домаганя подїлу „Галиції“ кажучи, що нам „єд-ність краю потрібна, бо горожанську рівноправність, і землю від-панів здобудемо аж тоді, коли прийде загальнє голосованє і осві-домлений малопольський мазур стане грудь при груді з українським хлопом та спільно з нами вдарить на польську шляхту. Колиж край подїлимо на польський і український, то така спїлка з польськими хлопами буде неможлива“. Другий старший, що також вийшов зі школи Драгоманова, Остап Терлецький сказав: „Така програма пахнє державним правом Молодочехів, а та партія дуже несимпатична“.

Під національним зглядом Драгоманівська більшість радикаль-ного зїзду станила низше старих „народовців“, котрі з подїлу краю на дві національні часті не зрезигнували, але навпаки, стали її на-ново сильніше акцентувати. Драгоманівська більшість першого ра-дикального зїзду ухвалила вкласти в програму:

„Як найширший розвій краєвої автономії, так щоби всякі жи-зненні справи краю були полагоджувані в краю“.

Те саме було основою політики австрійських Поляків і цїсаря Франц Йосифа. Тою єдністю краю вони силкувалися на віки зїляти в єдно Молопольщу з Галичиною в єдин нерозривний організм і на віки обезпечити його для будучої польської держави.

Про сю Драгоманівцями, перефоровану точку програми ради-кальної партії редагував й мною орган радикалів-державників, „Ра-дикал“ пише в р. 1895: „Се жаданє... національна зрада. Автономія краю при ничійній виборчій ординації є заведенєм шляхоцької дер-жави польської. При загальнім голосованю Галичина була би демо-кратичною Польщею“.

„Нова ера“

Зараз по заснованю радикальної партії з програмою проти української державної думки, заснувалася в Галичині друга україн-ська партія з програмою, під сим зглядом ще гіршою, бо опертою на державній думці — польській. Деякі старші українські діячі, втра-тили нелиш віру в будучність української державности, але й віру в можливість будь яких язикових здсбуктів. коли на них Поляки не згодяться, бо українці вороги польської державности. Під впливом другого політика з Подільрова, професора Антоновича, ті зневірені галицькі Українці зробили з галицькими Поляками угоду, котрою прийняли польську державність на українських землях і, зобовязалися поможти полякам в їх політиці скріпляючій єдність краю „Галиція“ під польським панованєм. За те поляки зобовязалися дати Україн-цям деякі полєкші в області язиковій і духово-культурній. Сю пар-тію називано угодовою або новоєрською, або хрунівською. Драго-

манівські члени радикальної партії поборювали новоеристів не за відступство від дотеперішньої територіально-національної програми галицьких Українців, але за їх угоду з клерикально-шляхоцькими політиками.

Боротьба з Драгоманізмом

Студентська група державників, котрі були соціалістами-марксистами і українськими націоналами, звучи себе національними радикалами, розпочала зараз по першій радикальній зїзді кампанію проти драгоманівства за думкою власної державности. Реферуючи на першій радикальній зїзді, я економічними необх дностями мотивував моє домагане боротьби за українську державність, до якої наблизив би нас „поділ Галичини“. Сей реферат я поширив і хотів його оголосити друком в органі радикальної партії „Народ“. Редактор Народу, ортодоксний Драгоманівець М. Павлик відкинув манускрипт з двох причин. Одною був матеріалістичний марксистський підклад, другою — думка власної державности під якою Драгоманів не хотів дати своєї печатки. Щоб реферат „за всяку ціну“ видрукувати я його дав русофільській газеті „Галицкая Русь“ від умовою, що зміст не буде змінений ні на волос. Зміст був у часті водою на млин русофілів, бо й вони, хоч в інтересі Росії, були за відірванем Галичини від Австрії. Реферат появився під заголовком „Культурная нужда австрийск й Руси“ і вийшов в р. 1891 окремою брошурою, котрої наклад вичерпався вже в першій році. Крити уючи сю брошуру, В. Охримович (пізнійший адвокат і посол до ради державної в р. 1907) пише в „Народі“ 1891. ч. 10 21)

„Книжка Будзиковського видаєся нам дуже цінною і то з трех боків... показує тісну звязь між суспільною господаркою і політикою, чого доси галицькі Українці ніяк поняти не годні. На конець (що найважніше) подає вона теоретично умотивовану політичну програму для Галичан. Програму, за котрою многі люди підуть і котрою ще більше заінтересуються“.

Будучи студентом віденського університету, я розпочав між моїми товаришами агітацію за ревізією програми радикальної партії в тім напрямі, щоб на чолі її політичної часті поставити як мету власну державу і як етап до мети: поділ Галичини. Для короткості в дискусії, сі домаганя називано тоді українським „державним правом“. Радикали, що жили у Відні, доразу прийняли сю програму, бо сидючи в осередку австрійської держави бачили, що риналежність до Австрії руйнує наш народ економічно. спиняє наш культурно-духовий розвій і денационалізує нашу землю. Безпосередні зносини з Сербами, Болгарами, Румунами і Греками, показали віденським Українцям, яку животної силу має власна державність. Уже в першій половині грудня 1890 р. збір віденських радикалів схвалив по моїм рефераті моє внесене видача „відкритого письма до української суспільности“ підписаного мною, дром І. Гриневецьким і 7 іншими

членами товариства „Січ“. З огляду на цензуру, „Народ“ (1891. ч. 1.) подав тільки зміст деяких уступів, пишучи:

„Головна думка, котру підпис Будзиновський (в резолюції ухваленій вічем) є ні більше ні менше як право державне українського народу. Б. розуміє се так, що українська суспільність для уможливлення її культурного життя, мусить посідати повну політичну самостійність, котра тільки тоді можлива, коли суспільність (а від поставлення сеї ідеї, народність), управляє сама своїм суспільним життям“.

„Б. радить завязати лігу всіх тих австрійських народів, що хочуть вибороти собі повні національні права. Програмою тої ліги була би ревізія конституції в напрямі: 1) адміністративний поділ Австрії на території національні, 2) самоуправа тих націй, 3) унормоване відносин між сими національними державами в спосіб, який вже переведений в відносинах австрійської держави до угорської“.

Сим „відкритим письмом“ заманіфестувалася друга програма радикальної партії, під котрою станула соціалістично національна меншість радикалів. Сю програму „сокрушила“ редакція „Народу“ в тім самім числі. Автором критики був Франко, котрий тоді ще був під сильним впливом політичної ідеології Драгоманова. Отже насамперед „Народ“ не без рації стверджує „глибоку принципіальну різницю між обома радикальними програмами“. Далі „Народ“ пише: „програма віденських радикалів основана на фікції державности, а посередно на інтересах тих верстов, котрі в разі заведення самостійної української держави в першій лінії з неї користали би, котим тимчасом доля робучого люду, в такій самостійній державі, могла би навіть погіршитися“.

„Ми (драгоманівці) прикроїли свою програму спеціально до потреб України галицької та буковинської, узнаючи, що в границях Австрії, при тих силах, які тут маємо і на основі тої конституції, під котрою живемо, може наш народ, тими правними способами, які ми вказали, дійти до дуже значної поправи своїх відносин економічних, просвітних і політичних. Віденські „радикали“ в своїм теоретичнім розгоні, зовсім не числяться ані з силами нашого народу, ані з політичними межами, що йдуть по нашій країні“.

„Політична самостійність в наших часах, се діло страшенно коштовне: для її виборення і піддержування потрібно затрати такої маси сил і капіталів, що ними любісінько, в рамках існуючих держав, можна устроїти людови робучому далеко користнійше житє“.

„Думка „радикалів“ віденських про таку „самостійність“ політичну, при котрій народ сам управлявби цілим своїм суспільним житєм“, являється в наших очах просто нісенітницею, бож суспільне житє тільки в дуже невеличкій мірі управляється управами політичними“.

„Програму похожу на ту, яку Будзиновський виложив на вічу віденськім, викладав він також на з'їзді радикалів у Львові, серед укладання нашої програми, але з думками своїми остався сам один“.

„Яка глибока різниця між програмою нашою (драгоманівців) і програмами націоналістичними в роді молодочеської, се зрозуміє“

кожний, хто розважить, що боротьба о право чеської корони, по-мимо всего розбудження чеського народа, причинила чеській суспільности величезні шкоди“.

Чи „радикали“ віденські не думають, що колиби якнебудь за-кроювалося на узискане прав напр. корони Данила, то на ту корону найшлись би компетенти в першій лінії в рядах князів Сопіг, Чартерських, Дідушицких і т. п.“.

Дня 19 грудня 790 р: у Відні було віче всіх галицьких Українців (і русофілів) проти „нової ери“ скликане віденськими радикалами. Для пропаганди думки власної державности, я й на тім вічу спре-зентував нову програму. Про се В. Лаврівський пише в „Народі“ (1891, 15 лютого): „В імені молоді реферував В. Будзиновський. Знаки признаня і дискусія доказували, що майже всі годяться на принципальні погляди референта“. „Народ“ від себе причепив замітку, що то „не користний для наших робучих людей проєкт“.

Дебати над ревізією програми радикальної партії „віденські ра-дикали“ закінчили в лютім 1891. До управи партії вислали дома-гане поставленя на найближшій зїзді справи ревізії програми. До сего домаганя залучено умотивований проєкт нової програми, під-писаний дня 1. марта 1891 мною і І Гриневецким за „радикальну кольонію у Відні“. Сей проєкт оголосив „Народ“ (ч. 9. з 1 мая 1891) між „матеріяли до ревізії програми радикальної партії“.

В сім проєкті є умотивовані теоретично постулати у всіх царинах суспільного житя, отже є й повна економічна програма, оперта, як ми думали, на научнім соціалізмі. В національній частині програми були домаганя:

„Поділу Австрії на національні адміністративні території. Уді-лення сім національним територіям як найповнішої політичної авто-номії, т. є. вилученя їх з під австрійського парламенту і центрального міністерства. Унормованя між Україною і прочою частию Австрії таких відносин, які вже є межі Ціс-Транслітавою“.

Що автори програми не забували за Подніпрове і приготовля-лися до української соборности, свідчить, приміром, жадане „щової унії в Росією для економічного получения (Галичини) з Україною“.

В „Народі“ (15 серпня 1891) В. Охримович оголосив квестіонар в справі ревізії програми радикальної партії, питаючи в уст. пі 14-ім: „Оскільки „українське державне право є догідною і відповідною формою для змаганя до економічного і культурного двигнея ав-стрійської України?“

Відповідаючи на сій квестіонар Драгоманів (Народ. 15 вересня 1891) насамперед торжественно застерігається, що він не є членом радикальної партії (заснованої проти його волі) кажучи: „Хоч я і належу до партії русько українських радикалів...“ По сім застереженю Драгоманів проголошує такі сентенції:

„Анархія Бакуніна не противна матеріялізму Маркса.. Для мене слова „українське державне право“ темні. Се копія з чеської формули. Права Українців нарівні з другими народами в Австрійській державі,

звісно безспорні (Драгоманів стояв на тім, що національне існування, життя і розвій Українців Австрії вповні і реально забезпечені австрійською конституцією В. Б.)... Охорони культурного розвою народів треба шукати не так в розділі країн по етнографічним границям, як у загальних законах про національності, та автономії менших адміністративних одиниць і громад... Цілілізація... скінчиться певно тим, що не буде кляс, а може й національностей“.

В „Народі“ з 1 січня 1891 Драгоманів пише: „Національність, сама по собі одно, а державна єднота національності друге“... „Національна єднота в державі не завше може довести до більшої вільности. Думка про національність може бути причиною і насилування людей і великої неправди“.

„Сама по собі думка про національність ще не може довести людей до волі й правди для всіх й навіть не може дати ради для впорядковани навіть державних справ. Треба пошукати чогось иншого, такого, щоб стало висте над усіма національностями, тай мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всевітньої правди, котра була сільною всім національностям“.

„Таку всевітню правду люди почали виробляти собі вже давно. Років уже за 500 до Христа була в Азії держава персидська, котра обіймала кілька національностей...“

Драгоманів поспував так далеко, що так само як Антонович і нове всти, пропонував угоду на основі польської державности (неподіленої Галиції), бо в Народі (з 15 січня 1891. ч. 2), виклавши насамперед „сепаратистів націоналів“ Подніпров'я, себто тих, що Україну хотіли відірвати від Росії, писав на сторони 20:

„Українцям безпремінно треба стреміти до згоди з Поляками, як і з другими сусідами... Здозова спільність Українців з Поляками в Галичці може виробитись тільки над працею коло часушних, народно-краєвих справ, спільних людности обох народів, без усякої задної думки ні про Польщу, ні про Україну Божю милостію, ні тепер ні в будучині, про котру взагалі галицьких Полякам, і Українцям можна буде почати поважну розмову тільки тоді, коли спільною працею людей з обох націй Галичина буде впорядкована так, щоби в ній справді можна стало жити хоч скільки небудь по людському Полякам і Русинам“.

Коли Драгоманів „нову еру“ поборював, то не за національну зраду, але за те, що замість зробити угоду з польськими атеїстами і з польським „робучим народом“, новоеристи погодилися з побожними католиками і з аристократією.

На думку Драгоманова в Європі були два раї для націй, причім під нацією Драгоманів розумів виключно мову, під національними правами розумів тільки права, які в даній державі має якась мова. Першим раєм націй є Швайцарція, бо там держава цілком не журиться тим, якою з трех мов Швайцарців х-ось говорить, чи лише. Другим раєм своїх націй, на думку Драгоманова, була Австрія, бо, мовляв, в австрійській конститутції національне питання поіжене вповні в користь австрійських націй і в користь Українців Супроти того

всяке національне українське питанє в Австрії безпредметове. В ч. 24 Народу з р. 18.Ю Драгоманів сердиться на соймового посла Романчука за те, що він в соймі взагалі порушує українське національне питанє заявою, що Українці окрема нація, та на тій основі домагаєся національних прав. Драгоманів додає в обороні Австрії:

„І галицькі Українці можуть бути навіть такими самими Москалями, як і Калужане, і все таки зоставатись льюальними австрійцями. В усякім разі, в Австрії тепер конституція признає право за всіма мовами людности держави і ні одна статя тієї Конституції не дає ні державному урядови, ні краєвому, ні в краях мішаного національного складу, якій небудь частині людности, права рішати про мову другої частини, другої національности“.

Отже Австрія, на думку Драгоманова, то національний рай Українців. На його думку в Галичині польська частина людности не мала права рішати про права мови другої, української національности! Ще колиби небіжка Австрія дбала про працюючий народ; колиби розлетілася на суверенні громади, кожда з власним шкільництвом від народньої школи до університету, з власною залізницею з власною поштою, з власним карним, цивільним, векселевим, ветеринарїйним і т. д. законом, з власним митом, власною армією, з власним закордонним урядом та політикою і т. д. і т. д.; колиби попами і єпископами конституція позволяла робити тільки атеїстів — то в очах Драгоманова Австрія була би „вселюдським“ ідеалом національного, соціального і культурного раю.

Драгоманів був непримиримим ворогом не тільки всякого політичного націоналізму. Він був ворогом всякої націоналістичної літератури, про що свідчить його статя в Народі 21. цвітня 1895., в котрій пише: „Російське письменство найменше національствує, найбільше космополітичне по замірам і думкам... І українське письменство щоб стати интересним, мусить піти по тійже дорозі і покинувши туманне й шкідливе національство...“

Коли з початком 90-их років Драгоманів був у Відни. ми заґадали передискутувати з ним справу програми радикальної партії. Ми надіялися приєднати його для думки власної державности і тим способом дістати для неї попертя авторітету, в тім часі у нас будь що будь поважного. До него пішов я і Євген Левицький. Боже! Ще нині шумить мені в голові, коли пригадаю собі ту дискусію. Не знаю, відки він набрав так багато аргументів і як всі вони могли поміститись в одній його голові. Але він сипав неначе з рукава. Сипав і сипав аргументи проти всякої державности, проти всякої державної влади, проти всякої державної установи, проти всякого державного закона. Для приміру наведу тільки те, що сказав про шкільництво: „Якби в мав таку силу“, сказав, „то я скасувавби всі державні школи. Відібравби державі всякий вплив на науку, образования. Я скасувавби шкільний примус!“

Ми оба тільки позирали, то один на одного, то на Драгоманова. Коли ми відходили, Д. просив нас частійше заходити до него. Гадав, що переконає нас. Вийшовши оголомшені на вулицю, ми тільки

здвигнули раменами і один з нас сказав: „Я до того... більше не піду. Шкода часу балакати з ним. Ліпше до Пратеру! І я так думаю“, додав другий і ми більше до Д-ва не пішли.

Всяку національну політичну думку поборювали також інші Драгоманівці. В економії марксист, в національній політиці Драгоманівцеві др. С. Данилович, обговорюючи в Народі (1890 ч. 8.) ухвалу зїзду українських соймових послів і мужів довіря з домаганем „розділу Галичини на українську і польську“ — наводить велику силу найріжніших „якби“ при яких евентуальний поділ не лише не давши, Українцям ніяких користей, але й пошкодивши, „якби“ все инше лишилося по старому. Д. абсолютно не хотів знати, що „якби“ Українці були добилися поділу проти волі Поляків, то також все инше що було слабше від єдности краю, булоби мусіло щезнути. Від боротьби за поділом Д. відстрашує найріжнішими, будьтоби непоборимими силами. На кінець Д. вичислив найріжніші будучі благодати і користи, які Українцям мусить принести політична єдність української і польської території. Майважнішою і певною, на думку Д-а, буде поміч польських хлопів, польського робучого люду і польських поступовців.

Нунцій Драгоманова на Галичину і редактор часописий радикальної партії М. Павлик відповідаючи Е. Левицькому (пізнійший адвокат і посол до австрійського парламенту) на його статю за поділом Галичини, пише в останнім числі Народу (20 серпня 1895): „Се є становисько „українського державного права, справа, про котру редакція „Народа“ сказала свою думку ще в 1891 р., і на котрій стоїть і досі. Тому окликови ми тепер противні головно через те, що він може Українців відвести від головного: праці коло просвіти та організації маси для добуття політичних свобод; і може дати ще більшу перевагу в українській Галичині реакційним і аристократичним елементам українським і польським“.

Яке напруженне було між Драгоманівцями і молодими радикалами-націоналами, свідчить письмо Дениса Лукіяновича „В обороні молодих“, З сего письма Павлик сконфіскував усю мериторичну частину, в котрій Д. Л. обговорює рїжницю між неполітичною національною програмою „старих“ і державною програмою „молодих“ радикалів. Во злобі своїй чи з наївности, гадаючи, що автора письма осмішить, Павлик видрукував (Народ 1885. ст. 139) тільки докори звернені проти него самого. Ось деякі з тих докорів:

„На становиську редактора „Народа“ в рр. 1891—1893 не хотів абсолютно толерувати певних поглядів, які заявляли в надсиланих до „Народа“ статях Будзиновський, Левицький (Євген) Охримович і Ганкевич (Микола), члени тоїж партії, котрої орган видавав Павлик, люде, котрі подали гадку а організовувати партію бо старші, хоч робили багату, то служили чужим богам (польським соціалістам), як признає Павлик (Народ ч. 3—4 р. 1894) а не приймав тих статей власне за погляди в них виказані („то скрайні дурачества“ мовляв все п. Павл)... Видаваного в Коломїї „Хлібороба“ переіменив в теологічно-антіпопівський памфлет, а навіть мало не звів руху ра-

дикального, котрий вціпляв і тримавбися лиш там, де попи деруни... Нам відразу прийшло на голову, щоби новий наш орган віддати Будзиновському”.

Перша фаза боротьби державників проти Драгоманівців скінчилася тим, що в марті 1885 я обняв редакцію новозаснованого партійного органу „Громадський Голос”. Свою заяву в сім ділі М. Павлик закінчив так: „не з власного почину, мушу отсе скинутися видавництва і зложити його в руки молодих радикалів, з Будзиновським на переді. Через те я, натурально зовсім не відповідаю за видавництво”. По смерті Драгоманова 20. червня 1895, київські радикали передали мені редакцію новооснованої (5 жовтня 1895) часописи Радикал”. Часописи „старих“, „Народ“ і „Хлібороб“ перестали виходити. Пішла сильніша агітація за ревізією абсурдної програми. Обі групи змірили свої сили на зїзді радикальної партії в р. 1895. Програму змінено, але Драгоманівці знов провалили домагання власної державности. З великим трудом державникам повелося усунути з програми автономію українсько польського краю і вставити: утворенне окремої української політичної області з частин Галичини й Буковини з якнайширшою автономією”. Невеличким успіхом державників було також се, що соборно-українську думку бодай замарковано в домаганю: „піднесеня національної самосвідомости і солідарности в масах всего українського народа Австро-Угорщини і Росії через літературу, збори, зїзди, товариства, маніфестації, печать, відчити і т. и.”

Свою волю далі форсувати думку власної державности аж до її повної побіди державники заманіфестували тим, що я скинувся з редактора партійного органу „Громадський Голос”. Державники далі пропагували свою думку. Сильно помогло їм се, що І. Франко, спекавшись впливу Драгоманова, переймився сею думкою і сам став її пропагандистом. Думка власної державности поширилася так, що при кінці років 1890 их, проти неї були тільки ті Українці, що накинули себе на провідників соціал-демократичного пролетаріату. Демократизація партії „народовців” в області стремлїнь економічних і горожансько-політичних довела до злуки сеї партії з більшою частию радикалів і національних соціал-демократів на основі нової програми. Явна програма нової партії (національно демократичної) висказувала думку власної державности настїлько, наскїлько позволяли австрійський карний кодекс і цензура. Пропагуючи між рядками повну думку, в цензурованій Австрією програмі нова партія домагалася:

„Подїлу Галичини на часть східну українську і західну польську; подїлу Буковини на часть українську і волоську, та прилученя української части Буковини до східної Галичини. В той спосіб має повстати одна українська провінція в австрійській державі..

„Тому, що наш нарід живе не лиш в Австрії, але й поза її межами (в Угорщині і Росії), наша партія буде старатися навязати зносини з угорськими і російськими українцями, щоби витворити почутя національної єдности на цілїм просторі українських земель, щоби наш нарід здобув собі повну свободу, та став паном своєї долї”.

Проти домагання поділу Галичини як етапу до української державности, проти всякої боротьби за власну державність були до самої світової війни тільки просвічені провідники соціалдемократичного пролетаріату („інтелігенти“). Винятком був Юліян Бачинський, що своєю національно-державну думку уgruntував будучи членом національної групи партії радикальної і разом з сею думкою перейшов до соціалдемократії. Тяжка боротьба, яку він в сій партії зводив за політичну українську думку не довела ні дочого путнього. Навпаки. Соціалдемократичні „інтелігенти“ ще більше закукурічувалися та за головну ціль свого життя поставили нищення національних сторониців „національного шовінізму, що кривдить польських товаришів (!), та не дає Українцям помиритися з благородним народом польським“. Не образумила їх програма австрійської соціалдемократії з р. 1889, котра домагалася переімени Австрії на „демократично федеративну державу народностей“, так щоби на місце тодішних країв витворити національно відграничені тіла адміністративні, яких законодавство і заряд бувби в народних соймах“.

Коли організація австрійської соціалдемократії розлетілася на організації національні; коли польські соціалдемократи вступили до польського парламентарного клубу, в котрім були буржуї і заступники інтересів польських шляхтичів-дідичів, то український посол соціалдемократ, не лиш не вступив до демократичного клубу українського, що мав економічну програму соціалдемократії (!); не лиш був далі прихвостнем польських соціалдемократів, але ще де міг, кидав колоди під ноги українським послам, щоби їх боротьба за волю всего українського народу і української землі не мала успіхів. По розвалі Австрії ті самі ланичі деморалізували і розбивали українську державну адміністрацію, українську армію і спричинили наш погром.

Деревляна програма.

Чому думка власної державности так пізно відродилася у нас? Чому аж перед самим розвалом Австрії опанувала всю нашу суспільність, але не позискавши для себе соціалістичних „інтелігентів“? Чому виховала замало національних характерів? Чому розвал Австрії приніс нам погром? На всі ті питання маю тільки одну відповідь: Наша державна програма не халала за серце. Вона була деревляна. Вона була дуже розумно і по майстерськи сконструованим манекіном без душі, в котрого жилах не пліла кров історичної традиції.

Поляки, котрі історію України знають з української історіографії, слушно дивувалися в краківській часописи „Час“ (1909): „Український патріотизм, го щось незвикле, бо йому хибують основи власної державности. Українці були хлопською підвалиною польської суспільности на східних окраїнах річпосполитої. Привязаня до миувшини не мають, навпаки, чують до неї ненависть“.

„Час“ не знав, що в українській суспільности таки ділали деякі окури з історичних традицій. І оскільки був той український націо-

налізм, котрого „Час“ негоден збагнути, то існував саме завдяки сим окрухам, яких українська історіографія не годна була перед українським народом затаїти, ані замарати. Український націоналізм не був сильний і не мав розмаху саме тому, бо тих окрухів було замало. Тому й думка власної державности не малаширокої „основи“, про котрої брак „Час“ говорить.

Конечність власної державности я вже в брошурі „Культурна нужда“ мотивував економічними і духово культурними конечностями нашого народу. Я виказував, що тільки в національній державі мислимий розвиток рільництва і промислу нації, розвій духовної культури. Така вирозумована національна програма, котра не є продуктом одушевлення історичною традицією, не промовляє ні до фантазії, ні до серця. Вона промовить тільки до розуму високообразованих і політично вишколених одиниць. Для загалу народу вона за абстрактна, за суха. Не знаючи націоналізаційної сили культу історичних традицій, апостоли національно-державної думки загалом використали в її користь свою суспільно-економічну програму. Тим вони свою дорогу національну думку вели і ввели — в проласть. Така тактика була нічим иншим, як купуванем людей для національної думки — надіями матеріяльних користий. Ми (національні радикали-соціалісти) так міркували:

„Хлоп тільки тому не дуже палиться до національної думки, бо в ній не добачає для себе ніякої матеріяльної користи. Але він одушевється й дрібнішими домаганнями економічними. Як йому скажеся, що з поступеним зростом нашої національної сили хлоп буде мати що раз більші матеріяльні користи; що се й те легше здобуде, як буде вибирати Українців до ради громадської, ради повітової, краевого сойму і до парламенту; що панські землі і решту радикальної програми дістане аж тоді, коли українська часть Галичини буде відокремлена, або й встане українська держава — то (ми гадали) сей хлоп, будь він ще темний будь вже національно свідомий, але хрунь — задля своєї власної користи стане горячим українським патріотом, та буде фанатичним борцем за зєднену українську державу, бо сим обезпечить долю своїх дітей і внуків“.

Так думаючи, ми в агітаційній роботі зіждали в нерозривну цілість нашу економічну програму з національною. Надіями матеріяльних користий (з національної сили народу і з власної держави) ми не лиш гадали позискати сел-ство для національної думки, але й загартовувати сію думку в души хлопів так, щоби він з нею вже не розставався і готов був для неї важити своїм майном, здоровлем, особистою будуччиною і своєю головою. Пішла жвава агітація економічними кличами звязаними в органічну цілість з кличами національними. Початкові успіхи були величаві. Число передплатників, українських часописий, число читалень росло як на дріжджах, народ став ліпше боронити права своєї мови в школі і в урядях. Але все те був лиш соломяний огонь. Сталахнув і погас. Там, де раньше була бодай солома, і її не стало. Замість неї, лишився попіл. Освідомлене лишало по собі тривкий патріотизм лише там, де були люди, котрі

хвилевий солом'яний огонь використали так, що зараз доскочили з пропагандою чистого націоналізму без ніякої зв'язи з економічними кличами, без виглядів на матеріальну користь. Ту доповнюючу національну роботу робили успішно тільки ті, що послугували ся бодай окрушкам історичних традицій. Такі окрухи були, приміром, в гімнастично пожежарних товариствах по-охрещуваних історичною назвою „Січ“. В тих Січах не було ні гімнастики, ні пожежарництва. Вони були тільки забавкою у військо, при чім форми забави були взяті з історичних традицій. Ся забава відтворювала в фантазії народу давні бої за українську державу і націоналізувала народну масу сільнійше, як найпатріотичнійші проповіді.

Де такої доповнюючої роботи на історичнім тлі не було, наслідки розрухання народу економічними кличами були страшні. Відстрашаючим приміром була темна Перемищина по світлій, ніким не ожиданій побіді Українця, ще й радикала, при соймових виборах в р. 1895. Зараз по сій побіді прийшла реакція. До того мусіло прийти, бо темних хлопів приеднано для національної справи надією на матеріальні користи. Се була демагогія на великі розміри. Щиро подумана і з великою та чистою цілюю, але все таки демагогія. Ще й сполучена з корупцією, бо за патріотизм обіщувала хабаря: ревізію катастра ґрунтового, парцеляцію панської землі і т. и. По хвилевих успіхах мусіло скінчити ся так, як кінчиться всяка демагогія, як всяка політична корупція. Обіцянні користи не приходили. Сіль не подешевіла, податок не зменшився, диків зідаяочих людську працю далі стріляти не вільно, до викупу двірських ланів ще далеко, дуже далеко. На все те нема надії, хоч хлоп читає українські часописи, хоч в селі має українську читальню, хоч пильно ходить на всі віча, хоч в урядах говорить по українськи і звертає польські письма урядові, хоч вибирає українського посла! Навлаки, патріотизм хлопа привосив йому самі матеріальні шкоди. Дідич підвисив оплату за пасовиско, або й цілком вигнав з него хлопську худобу і не пускає хлопа до ліса по топливо. Каже, що дасть пасовиско і дрова аж тоді, коли читальня в селі буде розв'язана, коли хлопці перестануть брати українські часописи, коли школа буде польська і як при найближших виборах послом з округи вийде Поляк. Патріотична громада не дістала на будову школи ні заповоги ні позички. По кождім елементарнім нещастю всякі за юмоги дісгали тільки поляки і хруні. Патріотів уряди відсиляли до українського посла. В патріотичній громаді повітовий ветеринар знайшов неістнуочу худоб'ячу пошесть і заарядив бльокаду громади, або й для цілої околиці запер ярмарки. Общарники і уряди руйнували тисячними способами патріотичних хлопів, цілі патріотичні громади.

Закликаючи хлопів під національний прапор, бо він дасть матеріальні користи, пропагандисти національної думки тимсамим дали хлопови право покидати сей прапор в тій хвили, коли він став приносити матеріальні втрати, і коли користи могло дати тільки хрунівство. Позисканий для національної думки надією матеріальних користий, дістав право міркувати: „Український агітатор вчив мене йти

туди, відки йде жир. Нині жир іде лише від Поляків, як заплата за хрунівство. Отже я відстану від українства. Розібю українську читальню, замість української часописи возьму польську, виберу хрунівську раду громадську і польського посла, заведу в громаді польське урядоване і польську школу. За все те не лиш не будуть мене руйнувати, али навпаки, буду мати всякі матеріяльні користи і двигну ся економічно: Пан впустить мою худобу на пасовиско, ветеринар на торг. Як град вибе мою працю, дістану міх грису. Край дасть за-помогу на будову школи і т. д.

Коротко: Позискарий для національної думки надіями матеріяльних користий — скоро байдужніє; за матеріяльні користи стає національним — ренегатом!

Інтервенція посла С. Хруцького в соймі дня 6. X. 1925.: „Львівська Нова Рада“ з р. 1920 оглосила в чч. 32, 34, 35, 36 і 37 пять статей під заголовком

Україно, де твої Фенії?!

„Ані сего заголовка 5 раз повторекого, ані сих статей польська прокураторія не сконфіскувала, хоч тоді був внятковий став, свобода преси була завішена і українські часописи нетілько обильно конфісковано, але і завішувано за кожде слово, котре на гадку прокуратора і військовости мали польській державі пошкодити хоч би тільки в опінії Українця. Згаданого заголовка і статей не конфісковано, бо вони подавали тільки характеристику української історіографії і деякі історичні, з польських жерел взяті факти від 16-сотих років взад і то головню в тих частях України, котрі до польської держави не належать, ба, й не належали до давньої Польщі“.

„По змисловню вняткового стану і по приверженню конституційної свободи преси сконфісковано се, що вільно було друкувати в часі вняткового стану, в тім страшнім 1920. році. Пять разів неконфіскований, шестий раз в „Раді“ повторений заголовок „Україно, де твої Фенії?!“ прокуратор сконфіскував, хоч аміст статті показує, що се бесіда про тих українських Феніях, а котрих костей вже й сліду нема, бо вони погибли 800, 500 і 600 років тому, і то деякі в болх в Татарамі, або Москвою! Польський прокуратор мабуть не любить читати, що якийсь Українець по-гд в бою за свій край“.

Радикальна партія від першої хвилі заснована, розвела живу агітацію, популяризауючи свою програму і організуючи на її основі селянську верстау. При тім національне освідомлення розбуджувано аргументом, що поширення національних прав поправить також матеріяльний бит селянина. Уже по десяти роках (1900) такої роботи її вислід показав, що уживаня економічних ключів як „форшпан“ і принаду для національної програми, було великою тактичною похибкою. Така робота освідомлювала національно, але й деморалізувала. Народ, надіями матеріяльних користий здеморалізований і такою демагогією скорумпований, хоч він національно свідомий — гірший від хлопа темного, але доброго. З темного, але доброго хлопа можна зробити національного героя. Національно свідомий, але скорумпований є ледом, котрий, хоч в замі твердий, збудованої на нім палати через веску не вдержить.

Виринула думка розірвати звяз між ключами економічянями і національнями. Поправи матеріяльного бити і соціально-економічних ре-

форм добиватися, не як за плату за патріотизм, але тому, бо соціальна справедливість і поступ людства вимагають, щоби всю працю загортав робітник. Національної волі добиватися не на те, щоби вона принесла поправу матеріального буття, але для самої тої волі — хочби та власна вільна воля не принесла тих матеріальних користей, які давали всі три чужі держави: Австрія, Угорщина, Росія. Дехто дотумувався до того, щоби чергу обернути. Замість клича: „Поможіть Україні, щоби вона витягла вас з біди і дала маєтки“, треба народови говорити: „старайся вилітати з біди і роби маєток, щоби ним помочти Україні!“

Коли декому вже стало ясно, що економічні кличі націоналізму не поможуть, він став комити собі голову питаннями: „як і чим освідомлювати національно; як і чим удержати в патріотизмі — хлопа битого й матеріально руйнованого за кожний прояв патріотизму? Як і чим плакати його — не користолубивість, але його серце? Як і чим вдарити по тій струні в його душі, котра не звенить словом „дай“, але словом „на!“? Як і чим освідомленого підбадьорити і загартувати так, щоби він в патріотизмі не лиш видержав, але й ішов на муки за свою думку, хоч би знав, що йому самому матеріально буде гірше? Як і чим здержати денационалізацію міського пролетаріату? Як і чим схиляти хруніду і дезерцію з національного табору в урядничій верстві?“

Многі Українці бачили, як Поляки відповідно спрарарованою традицією своєї державности, не лиш в своїй свідомості піддержують національне завзятя, але й в свій національний табор черетагають велику силу народу з українського табору. Бачили, як сильно притагаючо — література і національні торжества оперті на польській історичній традиції — ділають на фантазію німецьких, чеських й інших зайців, та нощать їх. Бачучи се, дехто домірковувався, що — наші національні програми треба дати душу, доповняючи національну роботу культот асих моментів власної бувальщини, культот героїв національної думки...

Інтерпеліяція посла С. Хруцького в соймі дня 6. X. 1925.: „Оврім заголовна львівська прокуратура сконфіскувала деякі, в р. 1920 неконфісовані услуги. Приміром, автор, хотів авернути увагу істориків на се, що в 16-сотих роках і равніше, Українці не тільки були бубом, в котрий били Печеніги, Половці, Татари, Турки, Литовці, Москвалі і взагалі хто хотів, — отже пише:

Дехто домірковувався, що народови треба показати: не як розбивалася, але як творилася давна, княжна українська держава; не як наші прадіди сварилися, але як боролися проти сил, котрі ту державу розбивали; не як Українці в княжій городі Львові мусіли терпіти обмежування їх прав, але як українські міщани Лембурга, від самого заснованя неукраїнського, вкрутилися в се католицько-німецьке місто і як воли в завзятій боротьбі, поступенно здобували собі права та поширювали їх! і т. д., і т. д.

Чи міністрова звісна ся конфіскація?

Коротко деякі народні діячі, хоч пізно, всеж таки домірковувався до того, що й Українці повинні в своїй національній роботі, в більшій мірі як доси, використовувати українську історичну традицію. Але кожний питав: Відки взяти таку традицію, що амушувала би любити і поважати свою минувшину? Яким способом в нашій минувшині

знайти такі стремління і таку героїську боротьбу, котрі можна би без віякої зміни і без нової прикраси поставити перед очі живучого покоління, як мету його вишніх стремлень і боротьби? Відня взяти приміра героїства і посвяти за ті думки, за які бореса вишніше покісне?»

Я, ще будучи гімназистом, в р. 1886 розбалакався на сю тему зі студентом філософії Багеном Козакевичем і тоді він адвигнув раменами, як той, що хоче сказати: „з порожаго не налеші!“ Тоді він сказав мені, що з подібним питанням звернувся був до Драгоманова російський революціонер Желябов, та відповіді не дістав. Желябов був родом з України. На якийсь довір Драгоманова за те, що він правдою для панросійського централізму, Желябов відповів питанням: „Україно, де твої фенії?!“

В зммі 1861/2 заснувалося в Америці брацтво ірландських революціонерів, котрих ціллю було відірвати Ірландію від Англії і утворити самостійну ірландську державу. Провідників сеї роботи в Ірландії англійське правительство виарештувало в р. 1865. В тім же році утворилося в Нью-Йорку формальне правительсто Ірландської республіки. Ті ірландські національні революціонери, котрі поборювали Англію підпадом, динамітом і мордом, за що многи пішли в руки ката, ввалили феніями. Запитом „Україно де твої фенії?!“, Желябов безчречно хотів сказати: „Українским націоналом не буду, бо український націоналізм не має історичної основи. Сеї основи не має, бо ніхто з України ніколи не важив своїм життям в боротьбі за українську державність!“

Інтерпеляція посла С. Хруцького в соїмі дня 6. X. 1925: „Прокуратор економікуса уступ поборючий анархістичаї, проидержавні погляди Драгоманова з поданем історичного факту в 16-сотих роках про українського гетьмана-фенія в тій частині України, котра до Польщі не належить, котрого дня 1 листопада 1876, отже 248 років і 11 місяців тому московський цар інтерпував і зараз після того кинув на досме, тне заслане за те, що той бувший гетьман України був ворогом російської державности на Україні, котра так тоді, як і ані до польської держави не належала. Сеї уступ звучить:

„Відповідуючи Желябову (котрий питав „Україно, де твої Фенії?!“) Драгоманів, хоч сам історик, не синув з рукава сотисичним реэстром феніїв України! Він або не знав їх, або воли були дуже невигідні для того аюстола утоїційної соціальної і політичної проидержавної програми. Будуча ворогом аської державної організації народу, Драгоманів не шукав в історії борців за українську державу. Він розицбався тільки за історичними представниками своїх власних ідеалів, а ті були тільки між руйнівками української державности. Ян то Драгоманів дивився на героїв української державности, покаже один примір: З усіх гетьманів Подіпирова справу української державности найширше і найяснійше поставив, велиш в програмі, але й в практичній акції, Петро Дорошенко. Хто хоче коротко, одним речевом сказати, чим Дорошенко був в життя нашого народу, той мусть сказати боцїм се: „Дорошенко бився за здивеня всіх земель України в одну державу“. Драгоманів згадує Дорошенка, того великого фенія України в своїй книжці „Політичні ідеї“ на с. ороні X, лише словами: „длого стільма вкробившосо колотниці на Україні гетьмана“.

Чи міністрии аїсна са жовфіската?

Чи Драгоманів був найгіршим істориком між політиками, чи найгіршим політиком між істориками?

Коли вже говоримо про Петра Дорошенка, то послухаймо, що про нього каже другий історик України й український політик. Професор Грушевський в своїй „Очерк історії Українського народу“ каже, що Дорошенко в деяких умовах — тільки довів „положене дел до крайности, до абсурда“!

Ті, що хотіли в житті нашої національної програми випустити історичну яров, не могли знайти її в підручниках історії України. Пропагандисти думки власної державности не добачували у власній історіографії моментів, які на народну масу могли би діяти підбадьоруючо. Знаходили самі ведра зміської води на голови борців за українську державу. Подам пару примірів:

В р. 1897 вийшли друком лекції київського професора В. Антоновича „Козацькі часи“. В передовиці автор говорить про расові прикмети українців і каже, що вони крайні індивідуалісти, через що ніяк не годні втворити з себе самостійної держави, та не годні жити самостійним державним життям. На доказ той довголітній учитель української історії наводить коротко цілу історію козаччини в своїй інтерпретації.

Погляди всіх істориків України зібрав до купи повторив І. Кривецький в „Громадській Вістнику“ з р. 1922, ч. 89, 96 і 113. Ось вони:

„Найбільшим і найгірнішим ворогом України є один, що переслідує її постійно аж понинішній день. Це — анархія... Кудіш перший змігив анархістичну рису в історії Козаччини і перший мав відвагу назвати її поіменн. Червоною ниткою тягнесь через цілу нашу історію стьавлена вище інтересів особистих, партійних і всяких інших — понад інтереси національної держави. В імя тих особистих, класових, партійних і т. д. інтересів ми валчили Українську державу в XII—XIII вв. (княжі міжусобиці; бунти українських селян проти української держави і підданая Татарам), ми не допустили до відновлення української державности в XVII—XVIII вв. (Клясовий антагонізм між Запорозькою Січєю і т. зв. городовим козацтвом; між рілею і комуністичним степом, який дуже зручно і з певним успіхом використовували вороги української державности, передовсім — Москві!)“

На доказ всего того І. Кривецький наводить:

„Анти, прадіди українського народу, як наше старий княжине, не мають правління й живуть у ворожнечі між собою. У них багато назальників, що не живуть в згоді, так що добре притягати декотрих з них на свій бік намовами, або дарунками, і тоді на вищих нападати, щоб шйна між ними самих не злучила їх до купи та не зuela під одну владу...“ В оповіданню початкового літопису про покликание Варягів на Україну стоїть: Земля наша велика і богата, але порядку в ній нема. Ходіть і пануйте над нами“!... Се в кождім разі опінія, яка панувала на Україні про Україну вже в XI. століттю“.

„Про анархію Українців“, пише п. К.: „найліпше свідчить болохівцям (бунти громад проти української державности), бунти татарських людей (каспських громад, що воліли бути під Татарами, як під

власно українських князів, і княжих міжусобиць"... „Фактами української анархії перепоєнена історія козаччини, котра мимо помочи чужих рук і декілька сприятливі нагод не зуміла відбудувати української держави. Причина в тім, що наші предки не терпіли влади, та були сварливі між собою... Лише в р. 1628 семигородський князь Бетлея Іабор знав козаків. Сказав, що то: розпущений і не визнаючий ніякого права народ; що се ярба і бурхлива та безладна гидра. Воно негавидить рабство, але не вміє користуватися волею. Вільнішого козаків призначена до несволюства, позбавлена військової дисципліни". Стару українську державу в XIII. ст. підкосила анархія. Вона перешкодила відбудувати її козаччині"... І. К. заробує гадку Куліша (котрого зве обличчям анархії), що „сади про самостійне царство козаків вікоди не мали; вони були — або взаєне такої думки, або взаєне, як соціалісти“.

К. повторяє за історіями України: „В IX—XIV. століттях в межах української держави лежала: Новгород великий, Смоленськ, Ростов і т. д. Вона об'єднувала в собі всю українську етнографічну територію, та землі білоруську, московську й ин.". По всім тім, К. каже: „Та всеж таки ми державної традиції не маємо... Не маємо ні державної думки, ні державної культури — взагалі державної ідеології... Не мали її уже в 2-ій половині XII. ст... Не мали і пізніше... Передовсім — козаччина... Повести свідоmu боротьбу за державну незалежність України козаччина не спромоглася“.

Устами Кривецького говорять вся українська історіографія і всі ті українські політики, котрим здавалося, що вона свої думки фундувала на примірах в нашої бувальщини. Наводять такі причини упадку нашої старої держави і того, що вона доси не відбудована, вони неначеб сядку валися з голов Українців вибити всяку думку про власну державу неначеб силкувалися в душах українських націоналів згасити послидну іскорку надії, бо мовляв, Українці анархістична раса, в їх жилах пливе кров безлада!

Як правда все те, що устами Антоновича і Кривецького говорять наша історіографія, то питає „Україно, де твої Фенії?“ справді мусить лишитися без відповіді, бо де не було державної думки, там не було й борби за сю думку. Як правда се, що расовою приметою Українців є нецелюправний індивідуалізм, котрий не дозволяє їм особлети інтереси підпорядкувати інтересам загалу; що нахил до анархії в їх крові; що українська раса неспособна утворити сама з себе власну державу, ані жити власним державним життям — то віл хвилі, коли в жилах германців держави знайшлося української крива більше, як варяжської, — розвал першої української, чужинцями-Варягами построєної держави став природною konieczністю. Так ю konieczністю були би й невдача заходів козачього стану, щоби розвинути українську державу відбудувати. Також тепер і на будуче безпредметовим було би стремління до відбудовки власної держави. Зусилля і саможертви державників не велики до циди, бо велич вони самі не відбудують власної держави, але й тоді, коли би ту державу відбудував хто инший, то самі Українці з нов злемають її. Такі Українці, якими їх малює українська історіографія, годні жити лише під буюм чужої держави, як її частина.

Коли історики України не могли в нашій бувальщині знайти стремління до утворення власної державности ні довідбудови розваленої української держави; коли історик Драгоманів не міг знайти одного-одніського Фебія України — ми винні не можемо дивуватися, що українські діячі, оскільки в своїй народній роботі послуговувалися історією, — послуговувалися лише її окрухами і то не все добре.

Ще гірші наслідки мусіли б мати теорії наших істориків про український індивідуалізм і анархістичну вдачу Українця. Такими поглядами наші історики кажуть до Українців, котрі мріють про власну державу: „не тратьте куме сили, спускайтеся на дно!“

Яку деґастацію така історіографія мусіла зробити в нашій нації, зміркуємо з того, що такий Іван Франко скрикнував був раз в розпучі: „Не люблю України, бо (!) знаю її історію!“ В передовиці до польського перекладу своїх оповідань Франко написав: „не кохам Русі“... Щоби любити історію України, здобре знаю її. Загорячо люблю загально людські ідеали справедливости, братерства і волі, щоби не чути, як мало в історії України примірів правдивого духа горожанського, правдивої посвяти, правдивої любови. Ні! Любити сю історію дуже тяжко!“ Франко сказав таке, радше Драгоманів сказав так устами Франка, бо тоді Франко ще був під деґастаційним впливом Драгоманова. Отже Франко сказав таке, бо він, як і всі образовані Українці, справді знав історію України, але історію — сфальшовану!

Франко не пішов стежками перевертнів і не перестав працювати для України, бо то був великий розум, сильний дух. Але між слабодухами, між людьми малої інтелігенції, така думка про нашу бувальщину виснижувала численну дезерцію в польський табір,

5

— така історія України, яку слабодух звейшов в українських підручниках, будила тільки омерзінє, велич до української державної думки, але й взагалі до українства.

Великий дух Франка не пішов стежками перевертнів. Коли вже вилонився з під впливу „вченого“ інтерпретатора подій в нашій бувальщині, засміяв инакше: „До України!... Яких могутість, щастє і свобода відміряться по мірі крові і сліз, то хто з тобою суперництво зніс?!“

Чи в тім коротким реченю — ве про Фебія України бісида? Тих Фебіїв котрих тільки, що зір на небі?! Малій частині добре інтерпретованих окрузів з нашої великої історичної традиції завдачуємо, що праця Франка не пішла, як праця многих інших Українців, на скріплення польської духової культури. Сім окрухам завдачуємо взагалі все те, що доброго було в нашій визвольній боротьбі. Та сих окрузів замало, ще й ве доцільно орудуємо нами, щоби від ренеґацтва здержувати слабодухів, та щоби поширити й поглибити національне завзяте, зробити істез: вийшою нашу національну роботу. Ще й тепер, коли вслід світової війни погіршив наше положєне, ослабив нашу боеву силу!

„Годі!“ міг би хто сказати „Годі жадати від українського вченого, щоб він в користь національної політики фальшував історію України так, як се зробили історики деяких інших народів. Учений мусить гордити правду, а та історична правда каже українському національному політику, що „з порожнього не налиєш!“

Чи справді український націонал, зазираючи до історичної керниці, не знайде в ній, так само як Драгоманів, цілющої води?

Анархістична раса ?

Якби я мав силу, то я наших істориків тяжко покаравби і розкошувавсь би їх муками. Бо то вони заявили, що наші національні діячі не викували непоборимої зброї з нашої бувальщини. Але моя зля не така, яку мали оператори Наливайка, отже мушу вдоволитися тільки тим, що істориків України погляджу... проти шерсти. Щоби читачі, котрі знають, що я не дипломований історик, не сказали мені „дшвед-риго, лишися при твоім копаті!“, покличуся на те, що кажуть ті самі історики, ще й дипломовані. Ів. Кривецький, цитуючи університетського професора історії, каже: „Коли кого треба докоряти за те що оучасне українське громадянство не витагуло науки зі своєї історії, то не саму історію, а її товмачів-істориків. Вони в першій мірі винні, як влучно замічує Томашівський, що в нашім громадянстві так мало історичної свідомости, історичного зміслу й орієнтаційної здібности, а так багато антиісторичних і деструктивних інстинктів“. (Громадський Вістник, 1928, ч. 89).

По таких докорі з уст дипломованих істориків гадаю, що й мені вільно „переїхатися“ по українських істориках і українській історіографії. Зачну від закаду, що історики України бралися за діло без попередньої наукової підготовки. Заки медика значуть вчити ставити діагнозу, писати рецепту, вирізувати нарку, він студіює анатомію, фізіологію, хемію. Заки хтось возьметься до політичної історії, повинен глибоко дерестудіювати соціологію, початки культури людства, психологію і льогіку. У нас нема історика, котрий зачав би від соціології. Тому то наші історики плетуть такі місваїтінці, як се, що спеціальною причетою української раси є крайній індивідуалізм, анархізм і брак державотворчого хисту. Хто знає хоч би малу азбуку соціології, той також буде знати, що історія всіх націй світа зачинаєса всім тим, що знаємо про наших Антів. Племена всіх націй, котрі ще пнні мають сильно уфундоваві власні держави, жили, ще заки обняла їх кровавим насильством одна держава — як пес з котом. Так жерлися між собою на очах мнудого нашого покоління племена американських Індіан. Іміграція Європейців перебила їм перехід до державної організації. Так жеруться, така на наших очах роди альбавського племена, бо вони ще не мали доаголісної спільної власної державности. Як князі українських Полан, попрямували до київської держави Деревлян, Уличів і інших, так і роди Альбанців треба „прямувати“ до сильної власної держави.

Як чинять довбня вдержити їх довгий час в одній державі, то й в них зробить альбавську націю. Чому племена Аятів мали бути одиножми в світі винятком? Чому ворожечі між ними свідчать про анархізм владі Українця?

Хочби й правдою було се, що стару Україну руйнували князі міжусобиці, то правдою було й те, що ті усобиці українську державу сотворили (!) і сотворили (!) українську націю. Як би не князі усобиці, котрі Володимирови Великому і Ярославови Мудрому дозволили ведняти і майже сотню літ держати в одній державній адміністрації всі племена північної України, то замість української нації, ми мали би інші нації: Полян, націю Деревлян, націю Дудібів і інші. З кожним племенем північних Українців було би сталося те, що сталося в одним німецьким племенем, в которого через окрему державність зробилася окрема нація — нідерландська.

По утвореню української держави і українського народу князі усобиці, правда, шкодили нам. Але, де вони не були?! Возьмім наших сумезняків: Угорський Кольман (1095-1114), щоба забезпечити корону синові, осліпив свого брата Альмоса і його сина Велю. Польський князь Болеслав Криворотий (1102-1138) вилупив очи своему братови Збігнєвови. Чим від них гірший волинський князь Давид, котрий (1097) вилупив очи теребовельському князеви Василькови?! Все те діялося більш-менш в тім самім часі. Мабуть вилуплюване очей було тоді скрізь в моді. Коли знаємо, що діялося в Італії та в Англії, мусимо сказати, що наші князі міжусобиці були жаргами. Як в цілім світі, так і в нас князі міжусобиці були природною konieczністю. Вони мусили бути! Не вони, не наш нахил до анархії, а зовнішні сили зруйнували стару українську державу. її руйнували Печеніги, зруйнували Половці, доруйнувала Золота Орда. Руїнами поділилися Литва, Польща й Москва. Коли чую теревені істориків, нагадуєсь мені один Іван, котрий побачивши на дні стагу здохлого рака, сказав: „Сарачище! Виав у воду, та й втопився“.

Се, що на Україні розвитій Татарам громади вилонувалися з під княжої влади, що вони на випередки охалися під татарську зверхність, що в князичині бувало безада — також не доназ, що „анархія є постійним ворогом Україна“, що та анархія виходила з владі українського народу. В тій фазі розвитку кожної держави, коли її творили і удержували князі своєю воєною дружиною і боярами, хлопські громади, скрізь у світі, (!), були непримиримими ворогами держави. В державній звязи держала їх тільки брутальна сила. Коли в авій державі тратала силу пануюча верства, або коли під ударами зовнішого ворога ослабала державна влада, то тоді сільські громади намагалися до решти відомитися з під державної влади, сидкувалися розірвати всяку політичну звяз між собою.

Така анархія була і є в кожнім народі, але тільки тоді і остільки, коли і оскільки вона є суспільною (!) konieczністю; коли і оскільки якась сила ослабила ту верству народу, котра в даній хвили є двигарем державної думки, бо її особисті і класові інтереси оходилися з інтересом держави.

І у нас бувала анархія. Але тільки тоді, коли двигарів державної думки змасакрувала якесь зовнішня (!) сила. Тоді робила свою руйну роботу ті народні верстви, котрі на тодішній ступені суспільного розвитку не могли видіти дальше, як по кінець свого носа. Котрі не могли знати, що й їх особисті і класові інтереси, „як не тепер, то в четвер“ потерплять від чужої державности. Котрі гадали, що „з хлопа мене не свянуть!“ У власній державі вони відчували тільки тягарі і обмеження; державу ідентифікували з високою верствою, що витворила ту державу і держала її. Будучи ворогом тої верстви, народні маси були також ворогами їх, — і своєї держави. Ось причина „бодохівщина“, бунтів сільських громад проти князів і татарофіліство хлопів — тоді, коли ослабла верства, котра була двигарем державної думки. Ся анархія була, не причиною упадку княжої держави, але наслідком її ослаблення.

Таксамо в козацькій анархії брала верх лише тоді, коли в козацькій масі опинилося заобогато темної „черни, голоти“, верстви тоді в цілім світі, отже й у нас байдужої до того, в чііх руках держава; верста, котра не була годна відчуття користі в висшій духовій культурі, бо хто не кушав цукру, той не знає, що він солодкий і не тужить за ним. Тим тої „чернь“ не тужила за власною державою, котра ту власну духову культуру могла би випродукувати.

Як в княжім так і в козацькій віці найнижша, але найчисленніша верства народу не могла догадувати, що й вона, мимо всіх тягарів, має в власній державі користі посередні. Байдуже, а то й вороже становище „черни і голоти“ до власної державности бувало в цілім світі, отже воно бувало й в нашій Козацькій малім necessarium (конечне лих). Не анархістична влада Українця вводила анархію в заступи якоїсь козацьчини, але ті причини, котрі ослабили чисельно ту верству козацької маси, котра була овіяна духом української державности і за сю державність боролася. Ті самі причини, котрі викликували бунти громад проти князів і підданств Татарам, спонукували також чернь і ту часть козацтва, яка рекрутувалася з хлопів, бунтуватися проти козацької старшини і тягнути до Москви, пхатися „під царську руку“.

Неправда й се, що анархія була в нас „постійна“. В міру, як сильніша чи слабша була княжа влада і верства, на котрій князі опиралися; в міру того, як в козацькій була сильніша са, чи та її верства, була сильніша, раз анархія, раз державна думка і карність.

Докір, що у нас „все ставили висше інтереси особисті, класові партійні — понад інтереси національної держави“, оскільки він відноситься до давніх часів, неоправданий з трьох причин. Перша та, що маємо безліч примірів саможертви для державної думки; друга та, що класовий егоїзм був скрізь на світі; третя та, що всяку первісну державу будували тільки ті класові інтереси. Нашу княжу державу будували особистий і класовий інтерес княжої династії, її дружини і боярства. Козаки будували українську державу боротьбою за свої ставові привілеї. Сами привілеями викришували цеглу до цегли в польської державности на Україні і на її місце вводили козацьку, отже власну українську державність. Цікаве, що й новітню українську державу на Под-

гіршово, якої не зміли утворити соціально-нерозумні націоналісти, утворив пролетаріат в своїм класовім інтересі.

„Де кум, де коровай? Де Київ, де Новгород? Де Україна, де Росія?!“ мушу сказати, коли історик пише, що Українці мають аархістичну вдачу, бо Новгородці аж Варягів позвали до себе робити лад, таке в Новгородщині було безладе. Як історик, котрий заяв, що в Новгородщині не жили ніякі Українці, може з того повлкання Варягів заключати на аархістичну вдачу Українців, я не второпаю — ні по тверезому, ні по пляному. По таким „дітум“ історика я вже ні троха не дивувавсьби, коли би який фільольог сказав, що Українці романська раса, бо в Парижі говорять по французьки. Чудна льогіка українських вчених!

Ударом в лице нашої історії є засвід, що „ми не маємо державної традиції нідержавної думки; не мали її вже в 2-ій половині XII ст., не мали її пізнійше“. Такий висказ мав би рацію хіба тоді, колиби замість „не маємо“, стояло: „не знаємо, бо на нашу історію давимось чорними, ще й бошотом замаганими окулярами наших істориків“. Як сканемо ті окуляри і на давні події подивимось голим оком чоловіка адорового на умі, то побачимо, що ті події нагадані на одну золоту нитку власної державности, та що наша історія є величавою епоцеєю української державної думки!

Руриковичі.

Первородним гріхом української історіографії є введене сфінгованої династії Руриковичів в княжий вік і загадуване російських та фінських племен в реєстрі племен, які увійшли в княжу Україну. Фінгуючи династією Руриковичів і виповняючи нею весь княжий вік, та вчисляючи неукраїнські племена, історики України ось що согрішали: 1) З власної історії України zeskaмотували цілком самостійні, в Московщиною жадною правнодержавною явзязю незчеплені основани чисто-української, та соборноукраїнської держави, якої будову довершено до Святослава і яку закріпив Володимир Великий своїм походом на Захід; 2) скоротали традицію нашої власної (!) державности саме онайважнійший її вік, зробили ту традицію менше світлою і менше романтичною, отже менше притягаючу пізнійші генерации до думки власної державности; 3) сподуризували у нас фікцію сильности початків української і московської державности, даючи тим традиційну основу російській державности на землях України. По введенню терміну „Русь“ на означене також Московщини, помогли такою сфінговою традицією зрусифікувати духа Українців Росії, синяли їх реукраїзацію, і в австрійській Україні витворили російське ренегатство. Русифікаторські наслідки мало також прищиплюване позаукраїнських племен до реєстру племен, які увійшли в тісну правнодержавну явзязь з Київом бо фінгують нелиць правнодержавну, але й етнічну єдність племен України і Московщини.

Найновіші історики України бодай в однім зірвали з русифікаторською традицією нашої історіографії. Вони документами стверджу-

ють, що термін „Русь“, чи „руська земля“ покривав усю територію України і лише сю територію, себ то землі, які за Олега були зв'язані з Київом і які за Володимира В. були під владою Києва. Землі Московці, тоді ще неіснуючої і, з винятком Новгородом, взагалі ще не обняті ніякою державною оргруктурою, не були частиною тодішньої „руської землі“. Не маючи спільної політичної організації, ті землі північної Московщини взагалі ще не мали спільної назви.

За весь час княжого віку „Руська Земля“ (Україна) була в руках членів одної княжої династії А що перший з тої династії звався Олегом, династію не можна звати княмше, як Ольговичами. Кожний член династії Ольговичів мав право до шматка (волостки) тодішньої Руської Землі. Кожда частина тої Руської Землі хотіла мати князем тільки члена тої династії Ольговичів. Історики кажуть, що се династія Рюриковичів.

Се не підрядна річ, як звати династію княжої України. Соборно-українською державою (Руською Землею) була вся та земля, яка опинилася в руках княжого роду, що ще не розбився на окремі, від себе відчужені лінії. Вийшло на таке, що династія покривала землю, земля покривала династію. Династія казала: „моя земля“, земля казала: „мій рід княжий“. Як династія була одним політичним організмом, так одним політичним організмом була держава тої родини, себто „Руська Земля“. Як династія була одною родиною, так одною родиною, одним народом були люди, що жили на сій землі, в тій державі.

При київській державі були за Ігоря вже всі племена, що говорили українською мовою. Ціла київська держава була тоді цілком самостійна, в Київом нім не завявана держава Новгородська з населенням неукраїнським. Далі були самостійні фінські племена, котрі велиш до ніякої держави не належали, але й ще власної державної організації не мали. Що найбільше могли бути до якоїсь степені зв'язані з Новгородом за новгородського (не київського!) князя Руріка. До племен, з котрих утворилася київська держава вони не належали. Київська держава Ігоря була без найменшого сумнію державою українською. Як скажемо, що наші землі були зараз в вашого державного первопочинув в руках новгородського, отже російського Руріка; що в руках його діти й внуки — го се був би домаг, що в руках князя російської землі були також землі українські, як одна органічна цілість — російська.

Як се правда, що на Україні була династія Рюриковичів, котра в початках нашого державного життя палувала не лиш в землях заселених Українцями, але й в Новгороді, Муромі, Суздаля і т. д., то (в огляду на те, що тоді кожда династія мала право сказати „ета се моя“) Українці мали з Москалями один спільний початок державности, земля, одних і других була одною „Руською Землею“, населення Московщини й України було і є (!) одним народом, одним національним організмом.

Все те виходилоби з того, що Україна в перших століттях своєї державности була тільки частиною „єдиної недеїміої“ матушки Росії. А се неправда!

Свої відомости про новгородського Руріка історики зачерпнули з початкового літопису. В тім історичнім жерелі нема найменшого сліду, щобш той Рурік княжив у Києві, або в якій иншій українській землі.

Вате з літопису виходилоби, що той Рурик, як і взагалі всі Новгородці й не знали, що якийсь Київ є на світі. Чей же літопис каже, що новгородські варяги Аскольд і Дір відірвали Київ, плисучи доли Дніпром. І Олег, плисучи повід Київ будьтоби я сном Рурика Ігорем, пятав зачудований, що то за город. Зайшовши в незвідний йому поси Київ, дізнався, що тут княжать варяги Рурика — без відома новгородського князя! Коли в Київі воцарився Олег, то правив цілком самостійно, не як намісник Рурика. І за його наслідника Ігоря між Київом і Новгородом не було ніякої праводержавної звязи, так само як не було тоді, коли Київська держава кильчилася і кристалізувалася. З того, що Ігор може був сном новгородського Рурика, ще не виходить, щоби династія, яка пішла від Олега й від Ігоря, звати Руриковичами. Польська історіографія не знає династії Ольгердовичів, хоч Ольгерд був, не мітчим, але документним батьком польського короля Ягайла. Польща мала династію Ягайлонів, бо з сего роду першим королем Польщі був Ягайло. Таксамо на Україні була не династія Руриковичів, але Ольгердовичів, бо в зацілілж до нині жерел знаємо, що з одногоного на Україні князюного роду, першим князем був Олег. Рурик на Україні не княжив, отже й не було на Україні Руриковичів¹⁾.

Щоби читач ліпше зрозумів, як строго окремі і самостійний був початок української державности, покажу в сильнім скороченню початки державности російської. Коли Україна вже була скристалізованою державою, тоді тільки одно племя пізнішого російського народу мало, себто Новгородці мали державну організацію. Інші племена пізнішого російського народу, як Вятичі, та неславянські Меря, Веси й інші, були ще дикарями без державної організації. Київ був сильним торговельним осередком. Купці з Києва розїздилися на всі сторони, з всіх сторін приїздили до Києва. Згадані північні і північно-окедні сусіди-дикарі, очевидно полїзували на купців. Якби ті племена вже мали державну організацію, то для обезпечення української торгівлі Україна була би з нами робила такі договори, які, приміром, виключувала в Візантію. Але що з дикарями ніхто договорів не робить, то Україна обезпечувала своїх купців гарнізонами розміщеними по землях дикарів. Се цілком таксамо, як до світової війни Німеччина обезпечила була свою торгівлю в Китаю обсадиши своїм військом Кіаучау. За українським військом і купцями потагла в ті неукраїнські і неславянські землі славянська колонізація. З той сумішки витворилася етнічна і язикова російщина. Коли власна державна організація сих племен вже стала можливою, тоді вони дістали на князів деяких членів сильно розмноженої української династії. Цілком таксамо, як Польща діставала королів в Семигороду, Швеції, Франції, Саксонії, Литви. Згодом поодинокі князівства відїїлися в одну державу з осередком в Москві. Коли, як бачимо, московської держави ще не було тоді, коли творилася кївська; коли процес удержавлення московських земель зачався що ліпше тоді, коли українська держава вже стояла на вершку своєї досконалості — то ніяк не можна сказати, що Україна і Московщина мали одна спільний початок державности.

¹⁾ За галицького Романа княжив у Києві Рурик, але він був з династії Ольгердовичів.

Коли московська держава вже була утворена і не посідала ніяких українських земель, до неї причаляла і з нею відлялася також Новгородщина. В сій землі Московщини княжив колись предок князів Московщини — Рурик. А що той князь одної з московських земель був найдавнішим літописним членом родни московських князів, московська історія має повну радію, називаючи свою першу династію — Рюриковичами.

Історіографія Росії повинна зачинатися історією Новгороду, щоби потому, по довгій прогаляві, не займаючи Київ, зачати ще раз Суздальщиною і иншими князівствами на фінським ґрунті. Але — Москва мала апетит на Україну і по Хмельницьким загораула її. Тоді для русифікаційних цілей пішла в рух сфальшована історія України і Московщини.

Початки російської державности дуже пізні і неромантичні. Коли не рахувати історії Новгороду, котрий не був кристалізаційним осередком Росії і до московської держави причаляв дуже пізно, то історія російської державности зачалася в квалі запліднена фінським князем князям-емігрантами в Україну. Історія самої державности Росії зачалася утворенем князівства Суздальського.

Використовуючи анексію і русифікацію України по Хмельницьким, російські історики патріоти, щоби ту русифікацію обернути в дійсність і оветрифікувати, заанект,вали для Росії і зарусифікували також історію початків української державности. Історію Росії цофанули в зад, переносячи в зад початки своєї державности через перенесення тих початків на Україну. Обіймаючи історією Росії також державу князівську; роблячи Київ кристалізаційним ядром російської, тоді ще неіснуючої держави, котре аж пізніше будьтоби перенеслося з Києва до північних городів і за Петра синилося в Петербурзі, істориками-русифікаторами уважали весь власний княжий вік України і Москалів з Українцями віддали в один — російський народ. Політичау звязь Києва з Новгородом і фінськими племенами півнішньої Московщини, отже українсько-московську державну і національну спільність ще за Аскольда й Дера русифікатори сфінгували передовсім тим, що між племенами „Русько-Землі“ вчисляють племена України і Росії. Далі вони, зачинаючи історію України і Росії новгородським Рюриком, сфінгували спільну династію Рюриковичів, тих батьків одної землі і одного народу — від Татарів по Кавказ, від Чорного моря по Біле. Русифікатор Карамзин, як Боголюбського, так і галицького Данила, зве князем „російським“!

Українські історики України — то фонографи, котрі безкритично переповідають вісвітниці російських істориків-русифікаторів. Що русифікатори ватереняли в трубу українського фонографа, се він, незачинувшись, розтрублив по Україні і затруєв душу народу історією сфінгованою для русифікаторських цілей. Кождий український історик зачинає Новгородом і новгородським Рюриком, Ватичами і фінськими племенами, та на княжих престолах України садозить Рюриковичів. Воім тим й українські історики ескамотують в користь „єдиної неделимої Росії“ історію вашої державности в найважнійшій і найвісвітнійшій фазі її розвитку. З історії України вичеркують цілий княжий вік. Безкритично переповідає русифікаторських вісвітниць зробило, що ми по вишнійшій дєвѣ не маємо підручника історії України. Воі княжи,

які досі вийшли під заголовком „Історія України“, повинні носити заголовки: „Фальшива історія Росії зі спеціальним увагладненем її полу-дневної (або „хахлацької“) частя.

Один російський історик зволив ласкаво поглянути Українцям бо-дай галицьку княжу державу. За ним пішов також один український історик, кажучи, що першою українською державою було князівство га-лицьке, бо княже Подніпрове було державою російською.

Чи з такої української історіографії пропагандист української на-ціональної думки міг обильно черпати аргументи і одушевлене? Чи міг одушевлене для своєї думки перевести на народну масу? Се ро-бляли успішно тільки пропагандисти російського націоналізму. Галицьке москв-фільство має своє жерело в історіографії княжого віку!

Демагогія.

Катастрофальні наслідки має для поневолених націй брак наці-ональної гордості у національно свідомих членів націй. Де у наці-онально свідомих нема національної гордості, там нема боевого зав-аятя, там нема витривалости в дрібній, але конечній роботі. Де ярмо важке і як в боротьбі трапляються невдачі, то брак національної гор-дості сподить масу релегатів. Де нема національної гордості, там не-лиш національна офензива немислима, але й дефензива нема. Один с-дить загнірчя і плаче, другий переходить в табір противника. Ті, що у нас будьтоби хліба ради перейшли та переходять на латинство і поль-щаються, роблять се тільки тому, бо у них нема національної гордості. Національно гордий буде голодувати, а незвинитись. Доказом того є тисячі фактів переходу на латинство таких свідомих (!) Українців, які вже мають хліб і втрата того хліба не потребуєть боїтися. Вони втівають від своєї нації, бо їм соромно бути Українцями; бо хо-чуть бути членами нації, на їх погляд, шляхотнійшої.

І тут виновником є наша історіографія. Замість історичною прав-дою плекати національну гордість і викоринювати хамство (духовий сервілізм), наша історіографія брехнею ідекає почутя національної вік-чемности, національної підлости; розбуджує почуванє національної ип-шости, та окривляє хамство.

В чім та нова брехня, чи ті брехні нашої історіографії і яка їх причина?

Українські історики, замість дати наукову правду без огляду на свою політичну програму, замість використовуванє історичної науки по-лишити фаховим політикам, вони з історичного матеріалу моделюють свої політичні і суспільно-економічні програми. З того виходить таке, що наші історичні підручники, то щось таке, як приміром, нереальна і ненатуральна „проблемова белетристика“. Во треба знати, що всі, без винятку всі українські історики України були політиками, або політико-манами, але без основ соціологічного і політичного образования. Пере-довсім жаден з них не мав понятя, як творилися основни першених держав; не знав, чим основані держави держалися і які внутрішні сили діляли на державний кістяк деструктивно. Наші історики знали тільки

доказані історичні факти, історичними процесами не інтересувалися. Такі історики були, або активними полігиками, або пропагандистами своїх політичних думок. Ту політику вони робили і свої політичні думки пропагували своєю історіографією. Очевидно, відповідно до того вони історію препарували, себто — фальшували. Виходили з założenia, впрочім цілком слушного, що історія є колишньою політикою, отже вона може багато навчати політсків живучого покоління, та що історію можна використати для цілей нинішньої політики.

Наші історики-політики були або справжніми демократами, що хочуть працювати в користь народу, або були свідомими демагогами в ліпшій значінку сего слова, бо для своїх національних, чи для соціально-політичних цілей зякувалися використати народ. Одні і другі під словом „народ“ розуміли тільки хлопоську верству. Силкуючися для популяризації своїх політичних ідей використати нашу історію, вони ту історію фальшували, даючи історичним фактам і подіям демагогічну інтерпретацію. Переловсім шукали в давній бувальщині представників і героїв своєї нинішньої чи соціальної програми; шукали героїв нинішнього демократизму. На жаль, наша давня бувальщина вітких конструктивних героїв демократизму не має. Герої і мученики демократичних думок виривають у нас що лиш при кінці 18-сотих років, коли стали завмирати з голоду, валатися по криміналах і на засланях пропагандисти соціалістичних думок. Силкуючися добути з історії тільки такі приміри, якими моглиби підчерти свої власні домагання для нинішньої днини; не маючи в давній бувальщині поіменних героїв демократизму, історики-демократи ідеалізували все те, що робила темна „червь“, на їх думку „народна маса“. Приміром з добичників, котрі за хмельниччини ішли тільки на рабунк, щобі потому, пропивши або заковпавши наробовані скарби, назад вернути до панщини, — історики зробили „народну масу“, котра бутьо би добивалася перестрою соціального ладу в тім наирямі, щоба не було панщини. На думку таких істориків Хмельницький ту „народну масу“ злочинно зрадив, „не оперся на ній“ і тому проти ворога України не мав потрібної сили. На диво, що карпатський бандит Довбуш в очах галицької інтелігенції був довго національним героєм. Тому 45 років і я був такий дурень. А чому? Во галицька інтелігенція демократична, а Довбуш не пив а порожньої чарки. Він врав тільки там, де було що вкрасти. Голий розбою не потребував боляти, бо Довбуш не рупив його. Чи культ такого Довбуша може в Українці розбудити національну гордість? Або культ заговів Кривоноса і Головацького, котрі для рабунку вимордували українських хлопів і українських передміщан Львова; ще й таких, що скорочалися до святиорської церкви! Ще тепер орган одної демагогічної партії пише: „Дух Довбуша уноситьє над нами і тішиться, що ми такі... — хіба такі, як той Довбуш! Чи ж диво, що ся партія, убиваючи у своїх членів національну гордість, плодить таку сплу хрунів?!

Пишучи свою історію для політики, історики пропагували свої політичні ідеї таким освітлюванем поведєна історичних акторів, начеб ті актори грали нині свою роль. Замість сказати, що таке хтось робив; замість пояснити, чому він так робив, історики критикують, деколи й лаять. Выгадують різні „дохибки і заведбана“ в діях героїв минушчини, вказують на ті „дохибки і заведбана“ як на причини того,

що ще сотки років тому не прийшло у нас до таких політичних і соціальних реформ, за якими тепер треба що лиш робити пропаганду. Такий історик і не подумає, що критикуючи, або лаючи і переконуючи Хмельницького, говорять на вітер, бо Хмельницький вже давно вмер і від помертвонї проповіді не поправиться.

Щоб їм інтелігенцію позискати до праці для народної маси, щоб ту масу порушити проти панів і всяких інших буржуїв, одні історики і демагогічні політики а ввівности, другі во злобі своїй аж приють, так з нашої історії випорлюють самі погані річи, самі темні плями, бо авторами в тій історії не були хлопці. Таким способом підручники історії України мають самі темні сторінки, ще й замарані гряззю. Знаючи тільки таку історію, Франко не міг не сказати „не кохам Русі!“ Національної гордості така історіографія не могла розбудати в душі Українця.

Передошнім, не маючи в своїй політичній програмі стремління до власної державности, тільки стремліве до соціальної рівности і до громадської автономії, історики не глядали за історичними Феніями України. Але проти їх волі ті борці за українську державність самі пхалися історикам в очи, бо перед їх очима лежали історичні документи. Чей же також історик, хоч бж фінатичний ворог воєго, що не „народна маса“, не міг промовчати Хмельницького, Дрошенка, Мазепу, Полуботка, Мусів про них сказати щось. На своє вєщастя ті борці жили сотки років тому, отже не могли пропагувати і не пропагували таких ідей, та не билися за такі ідеї, які пропагували винишні народники, народоволці, утопіїні соціалісти, марксієські соціалісти, або й анархіст Драгоманів. Ті, що боролися за державну волю України, не боролися за реформи обстоювані винишою демократією, отже вони в очах демократично-демагогічних істориків були щось вєначе винишні буржуї, котрі боролися виключно за свої станові інтереси з одинокою метою стати на Україні такими шляхтичами і кровопійцями робучого люду, якими були шляхтичі Польщі. Москалі розбивали і повєволювали Україну черню, бунтуючи ту чернь проти націоналістів (козаської старшини) демагогічною клеветою. Вся та клевета перейшла до підручників історії, написаних русифікаторськими політиками. Українські історики з демократизму не очистили нашої бувальщини з грязи, якою її залястали історики московські; ще й далі в неурядивім світлі показували народова діла героїв, що боролися, терпіли, загубили в боях і вояди на муках — за українську державність. Лже-демократизм і демагогія назвали історикам затакувати, або ще більше замазувати світлі картини нашої бувальщини, бо на тих картинах списані діла тодішних „буржуїв“, себто: князів бояр, шляхт, управієвєних ремієничих майстрів, управієвєних козаків і... бррр!... поєв. Спеціально бордіє за державність України історикам поробили: або карликками, або апостолами соціальної нерівности і вєволі.

Наша історія має таких світових гієантів, як Данило, Богдан, Мазепа. Що з них зробила наша історіографія? З Данила русифікатор Карамзін зробив князя „російського“. Очевидно, бо українська історіографія вєже, що Данило в династії Рюриковичів, династії — російської. Україєець Грушівський зробив Данила цариком, ретроградом, бо той князь опєсав українську державність від робєтє на суверєнні

етоми. Дякую руйнував громади, що відривалися від української держави, щоби жити допотопною драгоманівською автономією, або й щоби віддатися Татарам. Хмельницького русифікаторські історики зробили панросійським патріотом, котрий „отчину Руріковичів“ схилював над єдинити в одну Русь. З Українців, декого зробив Хмельник якого урядником, що Україну продав Москалеві. Другі зробили його тунаном, котрий сам не знав, для якої цілі затопив Україну в крові. Лідофорами і лайками, які Хмельницький мусів би вислухати, якби ще жив, на першій місці стоїть докір, що він від панщини не звільнив людей, котрі не робили військової служби, ні якимсь способом державі не служили. Історики й не подумали, що панщинний лад Хмельницький міг би був скасувати тільки тоді, коли би був міг завести лад, який кращим європейським державам дозволив скасувати панщину — але о много пізніше; приміром в Австрії „акуратіссіме“ 200 років пізніше! Тим новим ладом мусіло би бути передовсім поставлене кількадесят тисяч державних урядників, платних з державного скарбу. Далі Х. мусів би завести постійну жандармерію і постійну армію з обов'язком загальної військової служби. Кошти такої армії також мусіли би йти з державного скарбу. Замість панщини Хмельницький був би мусів завести податки: ґрунтовий, домовий, доховий, оборотний... овий... овий... овий, штемплі, державні монополії, і ще дещо, і ще дещо. Ось, панове історики, причини, чому Хмельницький не міг зробити того, що Австрія зробила 200 років пізніше, Росія ще пізніше.

З наведеного докору виходить докір, що Хмельницький не „оперся на народній масі і тому не звоював Польщі“. Кривонос оперся на черняки. Чому ж він не звоював Польщі? Чому його 15-тисячна армія все була бита, коли тільки зішлася з одною тисячою німецького війська в польській службі? Чому „герой“ Кривоноса тільки мордували і рабували без розбору безборонних: Ляхів, Жидів і Українців, не поміняючи також українських хлопів?!

Між докорами є також такий, що Хмельницький не пішов проєктно на Варшаву, таки зараз з під Корсуна. Історики мабуть не знають причини. Причина в тім, що Наполеон прийшов на овіт по смерті Хмельницького. Той воєнний геній Франції вродився запізніо, отже не навчив українського тумана, як то походом на Москву можна зівечити — власну армію. Хмельницький українських істориків, то безглуздий стовбур, що стояв над розбурканою водою. Сильний вітер подув, перевернув його і він впав у ріку. Той безпрограмовий бовдур став бездушню хлистя за водою і металній фалами то в сей, то в той бік, оббивав собою береги, руйнуючи людську працю. Культом таких Данилів і таких Хмельницьких, якими їх малює наша історіографія, в квітніім поколінні не пробудив національної гордості.

Просто по канібальській демагогічній історіографії обійшлася в Мазепою. Зробила з него агента Польщі і лютого ворога робучого люду; котрий всю народну масу хотів заневолити в панській армії. Раз і потерпів через погляди, які наша історіографія змозила в нашу інтелігенцію. В р. 1909 „Просвіта“ видала мою розвідку „Гетьман Мазепа“. На основі документів поданих самими істориками, я помалював на біло все те, що історики були заміняли майчою військом чорняком. Пишучи про повстання Мазепа проти Росії, я обстоював гаду, що сякою в таким

новстаню може бути тільки і тільки вимуштроване, в армію організоване і змобілізоване військо. Я обстоював гадку, що у війні, чи в повстанні, народ, ні народна „маса“, хоч би стоміліярдова, не є ніякою силою. Мазепі мусіло бути байдуже, що про повстання скаже народна „маса“, бо та „маса“ не була військом. На мою думку Мазепа довгі літа приспособлявся до війни і програв тільки тому, бо Швед проти волі Мазепи вліз на Україну атакорі і тим на Україну стягнув Москалів, ще заки Мазепа встиг змобілізувати козаків і стягнути до себе готові козацькі полки. На всі мої погляди згодився Виділ „Просвіта“ і референт видавництва. Але — референта виконала наша історіографія, і він був демократ. Отже не вдержав. Моя робота вийшла з друку з додатком референта. Я мало трупом не впав, коли дістав авторський примірник книжочки. До моїх слів „Мазепі не пощастило“, референт додав демагогічну приліпку: „через се, що він не вмів і не старався заздалегідь приспособити ся до великої війни за волю України і загірті до неї цілий народ“. Все те, що я написав на 46 сторінках, референт одним реченням перечеркнув і знов сфальшував історію Мазепи.

Демагогічною інтерпретацією нашої історії історики засмарували своїм лжедемократичним калом всі карти, бо гадали, що бунтуючи проти будь-які історичних „панів і кровобійців“, легше збунтують народ проти живих.

Але демагогія істориків не обмежувалася на понижуванню одних „провідників“. Наші історики подбали, щоб і безпримірні героїста рядового козацтва не могли в душі пізніших поколінь розбудити національної гордості. Один польський історик, котрий з одушевленням висказувався про лицарськість українського козацтва, сказав мені раз: „На історії козацтва є одна велика чорна пляма. Козаки, коли тільки були в скруті, бо притисло їх польське військо, купували собі помилування, видаючи своїх провідників на люту смерть. Тим вони вбили мілка небезвиглядних козацьких повстань. І Хмельницького хотіли видати. Раз перед пильвецьким боем, раз під Берестечком“. Той Поляк так думав, бо історію України знав з українських підручників. Факти кажуть, що козаки ніколи не видали своїх провідників. Почавши від Наливайка, всіх козацьких отаманів видала, Хмельницького хотіла видати — темна чернь, якої в козацьких таборах все була велика сила. Та чернь видала Ляхам козацьких отаманів, працяючи жертву свого камства словами: „Працай господине! Нехай твоя голова за всі наші“. І Хмельницькому та його полковникам чернь не раз хотіла сказати „працай господине, нехай твоя голова за всі наші!“ Під Пильвою Хмельницькому, зі козакам заговорі черня не пошкотив. Під Берестечком старшина опасла гетьмана, кажучи халови силою забрати його з собою. За свою раду чернь під Берестечком, правда, заплатила своїм життям, але через неї погубила також велика сила козацтва. Погані діла темної черни демагогія поперевалявала на козацьке лицарство. Демагогічна історіографія зробила, що цілі генерації Українців не лиш козацькими гетьманами, але й козацькою мужвою не могли гордитися.

Окрім лжедемократизму і демагогії, ще одна манія істориків-політиків сповувала їх фальшувати історію на шкоду національної гордості і національної думки. Вони гадали, що вигодощучи моралізатерські проповіді, імпрегновані будь-то бж відстрашуючими історичними

примірами, перестережуть політикуючу інтелігенцію свого віку і охоронять її від політичних похибок, які будь то би робили прадіди, і через те зломалися. Пускаючися на моралізаторські проповіді, наші історики і політики передовсім показали, що не мають політичного зміслоу і не знають психології мас. Моралізуючими проповідями ще ніхто не навернув жадного політика, не справив його на праву путь. Там тяжше такими проповідями навернути з хибної стежки народну масу. Як та маса набє собі голову яким безглуздем, приміром, що насамперед треба ділити панські землі, а про власну державу думати аж після того, то на проби навернення моралізаторськими проповідями, та маса, ідучи за демагогом, відповість градом каміння в голову моралізатора. Непохитна віра в додатву силу відстрашаючих примірів і моралізаторських проповідей казала нашим історикам поступати не так, як поступали історики інших, не лиш поневоленних, але й вільних народів. Роблячи своєю історіографією політику, наші вчені й не думали світними примірами розбуджувати національну гордість і охоту йти слідями українських батьків. Вони витягали тільки темні картини і перед очі народу ставили саму погаль, яку історики інших народів, не виключаючи демократичних, полишають в архівах превчених поршачів-каламарників. Та коби лиш те! Темні картини доповнили фальсифікатами, про котрі вже була бесіда. Всім тим історики своїй демократичній політиці не допомгли, а національній справі пошкодили.

Перед новим поколінням українських істориків велика задача. Вони історіографію України повинні очистити з русифікаторських фальшив, оправити демагогічну інтерпретацію подій, та виповнати прогадини по-лишені демагогами. Теперішністю не можемо гордитися. Будьмо горді бодай нашою бувальщиною!

Роки 1918—1919.

Хочби наша давна історія справді не могла в нашій суспільности розбудити духа національної гордості, то в тій національній гордості виховалаби нашу молоду генерацію бодай історія років 1918—1919, з її світлими картинами, з примірами геройств і посаати для національної думки. Але-ось що один дипломований український історик сказав до д-ра Кости Левинського в р. 1922.

„Пане президент! Історія не буде така, як ви її робите. Історія буде така, як її напишемо ми, історіографи!“

Оі слова, сь погрозу, що буде фальшувати історію, дипломований український історик висказав, не язгикнувши сь. Сказав так, і язик не прьсох йому до піднебіня. Сказав, і рот йому не звкрутився! Мабуть додержить слова і напише історію років 1918-19. Гарна то буде історія! Аж вона розбудить національну гордість в нашій молодім поколіню! Непотрібний труд, пане історичку, бо сь найновійша наша кривава історія вже сфальшована. Сфальшувала її і далі фальшує демагогічна й хрунівська преса, сфальшували її деякі „мемуари“, чи „урявки зі сноминів“.

Історія років 1918/19 ще не написана, отже „наукового“ фальсифікату нашої найновійшої бувальщини ще не маємо. За те вже сфальшо-

вані „жерела“ до тої історії. Фальшоване тих жерел іде двома шляхами. Один шлях іде вниз, в народ; другий шлях пієся в гору, на котрій сидять ті, що панують.

Політичні каналі, котрі обдиранем з чести совісних національних робітників, сиджували ся прийти до почесній і до гроша, бували у нас вже перед війною. Тепер, коли на почесні і на гріш здобуваний чесною роботою прийшов тяжкий час, тих каналі розвелася велика вода. Перша їх категорія кинулася на хлопа, щоби його висмоктувати та по його плечах дістатися до раю, себ то до польського союму, де також дають гроші. Щоби хлопи передплачували їх газети, купували їх книжки, давали златові і долларові жертви на ріжні їх „фонди“ і щоби, як прийдуть вибори, хлопи голосували на них, ті пани нелиш каптують людий демагогією. Налиш переконують, що вони і тільки вони — гідні борці за інтереси і права народу. Ще більша їх форса в клеветі, котрою сиджують ся переконати народ, що кождий инший Українець — як не туман, то зрадчик і злодій. Щоби народ переконати, що тільки вони годні вивести його з египетської неволі, сиджують доказати, що причиною нашого роугрому, було верховодство нашої партії, котра народну маю і Україну зрадила.

Тільки для приміру придивім ся одному аргументови соціалістичних спекулянтів. Вони кажуть: „Україна програє, бо націоналістичні провідники не дали народови землі, отже народної маю не дозволили для своєї справи. Якби то ми стояли на чолі, то ми були би панські лани розпарцелювали зараз дня 1 листопада 1918“.

Щоб звернути до своєї калитки приплив передплати, до своїх „фондів“ приплив злотих і долларків; щоби при виборах до раю, себ то до польського союму відвернути виборців від есенуальних инших кандидатів, ті демагогічні політичні спекулянти не обмежують ся на нісенітницях. Вони клеветуть, кажучи: „Націоналістичні провідники будували Україну на те, щоби землі хлопови не дати; щоби землю забезпечити для польських панів. Українську армію патріоти пхали у бій тільки на те, щоби привернути захитане пановане польських панів“.

Таке нелиш нині голосється. Таке голосилося вже в листопаді 1918 року. Були в р. 1918 також спеціалісти, котрі їздили по селах і казали хлопам, щоби до українського війська не йшли, бо президент Польщі соціаліст Морачевскі і тільки соціалісти Польщі дадуть народови землю!

Закид занедбана аграрної реформи, ба! й закид свідомої соціальної зради — то найтяжшій аргумент демагогів і фальшивників історії. Отже придивім ся йому ближше.

Чейше і демагог мусить прийняти, що дати комусь якусь річ, годен тільки той, хто ту річ має. Як хто якоїсь річи не має, то не може її дати! В р. 1918 і в р. 1919 українське правительтво мало тільки армію, та троха жандармерії, і — більш нічого. Отже й землі українське правительтво не мало. Воно було, але правительтво немало її в своїх руках, бо тих рук до вдержання землі не було. Армією і жандармерією правительтво не могло робити аграрну реформу, бо армія стояла на фронті, жандармерія полювала на дезертирів. Ніякого уряду для переведення аграрної реформи не було і не могло бути поти, поки трамлі гармати і парцелатори потрібні були на фронті.

Демагог зараз має на се відповідь і каже: „Народ сам був би зробив аграрну реформу. Громади були би розparcelювали панські лани поміж громадян і аграрна реформа була би готова. Все клопоту, без геометрів, без коптів!“

Гарнаб се була parcelація, гарна аграрна реформа! Передовсім нічого не дістали би пролетарі тих громад, ари котрих обшару двірського або цілком не було, або був з маленьким простором рілі. Далі, була би се, не справедлива аграрна реформа, а дика хапатня, розврядж земельного фонду України. Землю були би захопили тільки дезертери. Ті, що важили своїм життям на фронті, були би не дістали нічого. Сама агітація за негайною parcelацією панських ланів, порозганяла готові, Австрією полишені нам військові кадри і утруднювала рекрутацію. Вість, що український парламент в Станіславові радять над аграрною реформою, опорозничила цілі відтинки нашого фронту. Якби українське правительство було зараз зачало роздавати землю, то на фронті були би лишинися тільки і тільки ті міські пролетарі і ремісники, котрі не пішли за своїми соціалістичними недотепами-провідниками. Окрім них були би лишинися ще лиш студенти, школярі, адвокатські конціпієнти. Все те було би за мало, щоби вдержати фронт хоч би через тиждень. Проте, щоби забезпечити вислід parcelації, очевидно не було би й бесіди. Коли наш фронт таки захитав ся і впав, то тільки тому, бо було забагато балачки про parcelацію і про інші „соціальні“ реформи.

Був раз бідний, але дуже мудрий Іван. Такий мудрий, як наші соціалі блазні. Він каже до доньки:

— Маріано, гнаю зі спраги. Принеси воду, ще й нанеси повну бочку!

— Та в чім правесу і чим нанесу? — донька питає. — Коновки нема, горшка нема, жадної посудини нема. Коби бодай був калашок, або наперсток! Купіть, тату, коновку.

— Порожня бочка є! — Іван відповів сердито. — Є в що ляти. Керниця з водою є, в чого брати. Як би ти була добра донька, як би ти любила свого тата, то ти знайшла би спосіб і без посудини принести воду. Хочби й решетом. Гнаю, гнаю від спраги!

— Ідіть, тату, до керниці, напийтєся.

— А я на що маю доньку?! — Іван гримав, витягаючи се на оці. — Ти мій провідник, мій овікун. Я маю дістати від тебе вою — опшано. Але я знаю тебе. Ти, лукага! Тобі рідний тато байдушій. Ти закидаєш оком на нашого пана, бо він буржуї, бо він Лях. Як би так він попросив тебе води, то ти зараз дала б йому!

Маріана стала міркувати, якби то без посудини зачерпати води і принести татови. І Маріана не була цілком дурна, бо й вона прочтала пару брошур, які тато дістав був від якогось агітатора. Думала, думала і свиркнула:

— Зараз буде! Зроблю аграрну реформу.

Вибігла до овіний і стала корпати в вуші сміття під овіною. Витягла старі онучки батька. Такі черегнялі, що вже не мож було ними закутувати віг і він їх викнував. Порпала далі, ще витягла черегнялі онучки небіжки мамі. Ті онучки, в котрих мама таки змерла. Взяла

їх, побігла до керниці і поинула у воду. Коли онучки вже вносалися, витягла їх, занесла до хати і виврутила в бочку. Побігла ще раз і ще раз до керниці, від керниці до бочки.

— Вода вже є, тату. Пийте!

Іван встав ії напиввся. Скрипота, але спрагу вгасив. Вздохнався за життя, Мойжнув, зойкнув, вшав на землю і ноги витягнув — на віки.

Соціал блазни кажуть, наші „провідники“ зрадили арод, бо не зробили так, як Іван і та Марша.

Щоби для себе захопити гроші вібрані для українських інвалідів, кміка демагогічних голодняків каже, що ті інваліди блися і окалічили тільки в сбороні польських панів, щоби пацької землі не взнала бідні хлопці. Нехай тим демагогам ті гроші воєвних калік вийдуть на здоррвля! І без тої лести народ інвалідам не дасть згнути. Але такими завждими демагог фальшує історію. Так саме фальшує її, коли націо-налістів побавав завжди, що українське правительство з років 1918 і 1919 стояло за панами протя хлопців.

Лававе хлопців, щоби від народу видурвити для себе гроші і поче-ств, називаємо а грецька „демагогією“. Лававе панія і пануючих, щоби від них та при їх помочи видурювати для себе гроші і почества, називаємо хрунівством. Але се по хлопцьки. З грецька, требаби хрунівство називати кнріягогією. Ми маємо нешли демагогів, що воюють брехнею, але й кнріягогів, що брехнею не погорджують. Кнріягоги не ошкряються на самій демагогії, бо демагог мусить бодай трохи працювати. Мусить іздати по вічах і брехати. Мусить писати статі, брошурі і в них брехати. В данчу мусить брехати, в ночи вигадувати нові брехві. Се для вигідних кнріягогів забогато робота. Для кнріягогів сама демагогія за мало послатва. Бо що витягнеш з бідного хлова? Пануючий виплатять готівкою, дасть інтратну концесію, чи посаду, обещиле почестями, і ке на дреглі та на спаву, але на кавар і ва шампая запросить!

Першою роботою наших кнріягогів є робота, котрою могляби при-подобати ся нашим панами. Тим панами ще тепер дуже невигідний авто-рітет і стеновище в нашій суспільности тах осіб, котрі репрезентують нашу національну думку. Щоби заробити ласку панів, наші кнріягоги завзялися посидати ті особи а їх становящ і їх імена заоплати а бо-лоті. Отже вигадують ріжні їх провини і злочини, які будьто би снрж-чавили наш розгром.

Інтерпелация посла С. Хруцького в соймі р. 1925, ч. 571. Львівська прокура-тура мішаєся у внутрішні справи українських партій, конфісуючи статі протя осіб, котрі чя називаю інтригують протя заслужених діячів. Осб сконфісований уступ:

Спеціально силкують ся здискредитувати і зі становяща звалита особу, котрій українська нація завдячує, що хоч воала, то не без славного оружного протесту і не без протесту дипло-матичного! Вальте особу, котрій українська нація завдячує, що ще нині нема прогалини в еволжції національної думки; що й нині стоить той фізичний дороговказ, котрий національній думці і національній роботі далі показує мету. Ми вобо прратили. Нам лишаєся тільки живий но-сій наших стремлінь, носій вашої найновішої історичної традиції. Кн-ріягоги, себто хруні і се хочуть відобрати нам. Бо надіють ся, що як вік упаде, то ті гроші, які може ще бувають в його кишени, пере-

спіляють ся в їх ненаситну, бездонну пельку. Ще й надіють ся, що по-вксаяють для себе ласку пана і той пан заплатить їм бодай мискою сечениці.

Таким то способом і демагоги і кияригоги фальшуют історію років 1918 і 1919, щоб молоді покоління виховувало ся в національнім хамстві, в яким вони самі виховані. Публіцистичні статі і „спомини“ демагогів та кияригогів будуть колись „жерелами“ до історії України. Вчений историк хочби не хотів фальшувати історію як той, которого я навів у вступі, буде колись черпати з тих „жерел“. І янов, історією років 1918—1919 не будемо могли чванитися так, як не можемо чванити ся давню історією, поданю нам нашими історіографами.

Занедбане міста.

Брак національної гордості в кількох послідних поколіннях українського народу, то не одинокий пагубний наслідок демагогічної інтерпретації історичних подій. Така історіографія завинила ще одну прогалину у і одну велику похибку в роботі наших народних діячів. Завинила занедбане міст і їх польонізацію, через що не було у нас сил, котра відвернула би від нас катастрофу в 1918 році.

Наші історіографи були хлопотанами і хлопотанами. Щоби своїм політичним стремлінням дати історичний аргумент, історики всі невдачі колишніх провідників нації пояснювали тим, що ті провідники не вміли чи не хотіли звязкати силу хлопської верстви. Історики хлопської верстви пересадно ідеалізували, вмовляли в неї всі горожанські чесноти і доблячували в ній всю боваву силу нації. Коли народні діячі вичитали в історичних підручниках, що Даналови, Самітригайлови, Глиаському, Хмельницькому і Мазеви не йшло добре, то вони „не оперлися на хлопський масі“; коли на добавок наші політики побачили в статистичні, що в українській нації хлопська верства найчисленніша, — вони тільки в хлопській верстві надіяли ся знайти основу і силу для своїх національних стремлінь. Наші політики додумали ся до того, що всі сили національного діяча треба вкласти в роботу для хлопів і в роботу над хлопами. Се на те, щоби в хлопській верстві розбудити силу (поки що утаєну) і тою силою поступенно поширювати права й інші здобутки нації аж до повної національної волі. В нашій політиці, в економічній роботі, в духовокультурній, в популярній літературі і в літературі для „інтелігенції“ — заманувала хлопів — сентиментальне боготворене одної хлопської верстви. Загальним кличем національної роботи стало: „всю для хлопа, щоби всю здобути хлопами!“

Міських ремісників, купців, промислових пролетарів, низшу категорію державних службовців — взагалі мішуків наші національні робітники цілком зігнорували. Се, що роблено в півніській „Зорі“ і в звязку з нею, було, в порівнянню до роботи між хлопами і для хлопів — повною нулею. Мішухи аж до розвалу Австрії були поза впливми національної політики і національної роботи. Економічно-політичні програми були для хлопів. Часописи були, або для політикуючих хлопів, або для політикуючої інтелігенції з вищим образованием. Для інтелігенції непо-

літкуючої, і для міщухів часописий не було тай до них нема. Велетригожна була, або майже виключно для хлопів, або переживувала хлопське жите. Міщухів відрізано від української літератури, бо не було одної часопис, одної книжки, одної брошурочки, котру міщух, як не був хлопоманським агітатором, міг би прочитати. Така „Провіта“ не видає одної книжочки, одної карточки такої, яка була би цікава для міщаняна! Коротко, українське населенє міг наша національна робота ділком знехтувала, полишаючи його на поталу польонізації. Аж в послідних роках за Австрії стали виривати українські часописи і брошурки для пролетаріату. Але все те була часописи і брошури польські, тільки що пасані українською мовою. Як той медвідь, що в перекладенням врівь віс мотузом тавцює під дудку цагана, так провідники наших соціалдемократів туподували на мотузку польських товаришів, під їх польську дудку. Національного вихованя надуманеній ними частині пролетаріату вони не дали, національної гордості не розбудили. Коли прийшов слушний час, ті провідники потягли за собою велику смугу пролетаріату в табор Петлюри і свою батьківщину зарізали.

Виховані фальшивою історіографією, наші народні дітки не знали що в такій політичній авції, в котрій потрібна фізична сила народної маси, хлопів нігде і ніколи не були тою силою. Се тому, бо та верства розкинена по великим просторі. Се одно. Друге, матеріяльну обзаєнку хлопській родині дає робота хлопа на власнім ґрунті, через що всі його мысли приковані до сего його власного ґрунту. Відірвати хлопа від його ґрунту, ще й в деяких, для господарки важних порох року, годна тільки якась друга фізична сила, або страх перед тою силою (жандарм), ніколи якась політична ідея, ще й не угрунтована вихованєм в культурі історичної традиції. Тим способом хлопська верства не є народною „масою“. Масою є те, що держиться купи постійно, поки якась сила тої маси не розібе. Се, що своїми частинками розсіяне, або не держиться купи, не є масою. Масою є й маленька грудка землі; пісок, гоч би його було пару возів, масою не є.

Інтервенція посла С. Хруцького в соймі р. 1925. ч. 574. Прокуратура скомфісувала слідуючу відповідь на питава, які суспільні верстан найсильніше впливають на хід політичних подій:

Народною масою і добровільною, одотничою фізичною силою в політичній боротьбі можуть бути тільки люди, котрі живуть в куці на малим просторі; котрих можна зібрати до купи вишовши на уляцц і раз свяснувши; котрі душею і серцем не вросли в варетатом праці, який є жерелом їх зрібків. Такими людьми, такою фізичною силою в полігції, такою народною „масою“ буди, є і будуть тільки міщухи: промисловий пролетаріат, ремісничий стан, студентство і пролетаріат інтелігенції. На хлопський верстві може оперти тільки парламентарна партія своєю парламентарну політику, як голосоване до парламенту вже є загальне, рівне і як нема виборчих безправств. На хлопській верстві можна оперти фінансово деякі популярні часописи і популярну белетристику.

Від хлопів мож надіятися фінансових, але не дуже великих жертв на національні діла, хоч вони не в непосреднім інтересі хлопів

Але де політикою потрібна охотити та фізична сила, там політик велич несміє „опиратися“ виключно на хлопоській верстві, але й не повинен надіяти ся хочби малою добровільною підмогою. В такій боротьбі одною можуть бути тільки мішухи. Роки 1918 і 1919 дали незбитий доказ, що так є. Шлюсарі, коваді, різняки і інші такі — з фронту не дезертирували, щоби дома „задекувати“ картофію перед реквизицією, або щоби пальнувати парцеляції двірських ланів. Найсвітліші одичні героїства буди ділом, хоч хлопоських сваві, але вже мішухів. Люди з хлопоської верстви, що власноручно роблять хліборобську роботу на своїм власнім ґрунті, можуть стати великою фізичною силою в національній боротьбі — але тільки тоді, коли їх задіяннями кінцями обійме і поведе елемент міський.

Задурманені хлопомансько-демагогічною історіографією, наші народні діячі не знали сего. Занедбали міста, котрі опольщили ся. „Слушкий час“ захопив нас без народної „маси“, бо занедбано міста. Се занедбане ми гіршо відпокутували в листопаді 1918 і пізніше.

Культ кривди.

Роботу політикуючих істориків доповниці, головню в Галичині, політики, що в своїй роботі аргументували „історією“. Наша політика в межах австрійської монархії була постійною боротьбою проти політичного панована Поляків. Щоби образумити Австрію, котра владу в Галичині передала Полякам; щоби народ зворушити до боротьби проти володарів краю; щоби промовити до совісти і до розуму тих володарів — наші політики, в часті й політикуючі історики сидкували ся використати зі опільної українсько-польської бувальщини як найбільше гріхів Жолці проти справедливости; як найбільше кривд, якими Польша обсапувала нас. В погоня за тими історичними кривдами політики не обмежали ся на зреєстрованю справжніх кривд. Щоби тих кривд було як найбільше, історики фівгували їх, обертаючи в кривду, як вслід жолеської злоби: всі жертви історичної українсько-польської боротьби і всі, для нас лихі наслідки війни в тих случаях, коли протизна сила була більша, отже мусіла одоліти нас... одоливши, побіду використовувала так, як її використовують всі наші народи.

Наслідком такої манії висукування самих кривд були такі, що фальшовано нашу бувальщину там, де її ще не сфальшувала русифікаторська політика, ні демагогія істориків. Таким фальшованем знов помчерикувано з нашої історії різні світлі картини, світлі події, великі успіхи патріотичного завзяття, героїства і саможертви для української національної думки. Все те зроблено неначе на те, щоби грядучі покоління не могли виростати і гартувати ся в національній гордості.

Приміром такого фальсифікату є українська історіографія Лембурга, лівнійшого (не княжого) Львова. Не маючи в Галичині українського автономічного міста обсяжного торговельними привілеями, православні українські ремісники і купці виручують ся в автономічну, екстериторіальну міську католицько-німецьку державу Лембург, засновану біля княжого, вже закиданого Львова. Воюючи історією україн-

євкий політик пованен би в Українців давнього Лембурга, тіснійшого австрійського Львова розбуджує національну гордість і віру в оковечний успіх — розказуючи їм, як то їх предки національним завзяттям, невтомним трудом і хитрощами постійно поширювали свої права і утримували їх.

Робило ся наспаки. Політики все торочив українським Львівцям, що їх предки тільки терпіли обмежуваня їх прав і гірко плавали. Плакали, та й кисли! Очевидно, бо політики здавалося, що в боротьбі проти чужого павована світлі і підбадьоруючі картини з нашої бувальщина непотрібні. Йому треба було як найбільше „кривд“, бо гадано, що ними найкраще буде своє покоління азрити до боротьби. Ще й віряв, що противник засоромиться і зверне з давньої дороги. Величавв історія українського міщанства в неукраїнським Львові; історія боротьби, котроу Українці салзувалися опанувати місто, черемінилася в українську кривду!

В році 1664. Поляки розстріляли славу України, полковника Богуна. Розстріляли бувшого гетьмана України, кавського воєводу і сенатора Польщі Івана Виговського. Розстріляли їх за те, за що в час війни розстрілює кожде військо. Богун зі своїм полком був при польській армії. Виговський був достойником польської держави і тої полонивши України, що тоді була при польській державі. Обом доказано, що ділали на шкоду польської державности, що підготовляли відрізанє України від Польщі.

Інтервєліція посла Хруцького в соймї ч. 688. Прокуратура сконфіскувала уступ про Виговського і Богуна, розстріляних в р. 1664*.

„Оба були героями української державної думки і в боротьбі за сю думку пішли на смерть. Хто з Богуна або з Виговського робить невинну жертву польської несправедливости, той на дотичній карті нашої історії втирає два великі імена. Ті імена, якими повинен бути гордий кожний Українець“.

Наші політичні історики, чи історичні політики зробили се. Неначев в нашій історії замало мали того матеріалу, який їм був потрібний для їх політики.

Українсько-польська політична боротьба в Австрії і потреба аргументів проти Поляків зробили, що недиш політики, але й фахові історики стали випорнувати самі кривди, на світлі епізоди не звертаючи уваги. Отже стали випорнувати і витягати на верх самі наші погроми і самі невдачі. Випорнували самі моральні упокорєня, ще й привимали Українцями без ніякого відпору, без протесту. Але мало того. Їм було замало справжніх ударів, невдач, погромів і упокорєнь, та справжніх наших кривд. Отже салзувалися всі факти і події нашої бувальщини накрутия та, щоб вони виглядали як наша „кривда“.

Резострованє кривд сталося манією. Історичний політик і політичний історик став збирачев самих ударів, котрі разураз падали на нашу спину. Кожний популярний підручник нашої історії виказував лиш те, що в життю нашого народу ніколи не було асної днини, аніколи не було хвилі тріумфу; що ми все були тільки кривджені, все биті, все морально упокорювані.

Такий культ кривди не розбудить віри в ліпшу будучину нашої нації. Навпаки. Сей культ годен тільки набити голову гадкою, що наша доля і наше призначенє таке, щоби бути битими, упокорюваними і гнити в неволі.

Інтерпеляція посла Хруцького в сеймі ч. 586: Прокуратура сконфіскувала оередуще реченя устуду:

„До роботи, щоби ту лиху долю поправити і колесь така вплиасти на верх, культ кривди не заохотить. Вового огню не викреше, бо не викреше національної гордості. Він виховує народ в почутю національної вікчемности, в почутю національної наізшости, в переконанню обовязковости рабства*.

Українська інтелігенція виховувалася не тільки в атмосфері витвореній такою українською історіографією, про яку я так широко розписався. Наша інтелігенція і півінтелігенція виховувалася також в польській популярній історіографії, до котрої належать історична белетристика і національні торжества на історичнім тлі. Польська популярна історіографія пішла шляхом цілком противним шляхом, на яким пішла історіографія українська. Польська популярна історіографія возвеличує польську бувальщину, резбуджуючи в польських душах національну гордість і національно-державний фанатизм.

Національно свідомого, але національно гордого болить неволя спричинена военними невдачами, але він не чуває себе упокореним. Національно свідомий, але без національної гордості відчуває неволю свого народу як своє особисте упокоренє, як поневірку свого власного достоїнства. Через брак віри в можливість скорой зміни, він знаходить тільки один поратунок: спекатися тої народности, котра йому не є дорожша, як його власне достоїнство в окруженю людей з павужчої нації; котра йому не є дорожша, як сподівані товариські і матеріальні веристи, сполучені з переходом в табор нації павужчої. Інтелігентний і півінтелігентний Українець без національної гордості, вихований також в популярній польській історіографії, окружений гордами Поляками, думає собі:

— Чи я мушу жити в упокореню, як член народу Богом сотвореного на те, щоби свій вік коротав у поневірці і битий, тай битий? Чи не ліпше, замість належати до народу, котрий тільки чхаєся і плаче, перейти до народу, котрий все тільки бив і все їздив в тріюмфальнім ридвані?!

Слабодух без національної гордості змінєв обряд, як не свій, те бодай своїх дітний. Нелиш мав ту-сатисфакцію, що одивися при народі павужчим, але й ту, що скорше авансував і його діти не бідали так, як бідали діти Українців. Таким способом спольщилося ціліське одно покоління української світської інтелігенції. Нинішня українська інтелігенція, то новий нарибок з часів по роках 1860-их. Але і з сего нарибку що найменше половина переходила, ще й нині переходить в прогвиний національний табор. Таксамо брак національної гордості і брак національної характерности, що при наших політичних відносинах веде до ренегацтва, спольщив українських ремісників, купців і пролстарів Львова. А все те в вини нашої історіографії, між иншим також з вини культу кривди. Українська історіографія, замість

бути цілющим бальсавом, а найстрашнішою отруєю. Замість бути жерелом, з котрого народ, черпаючи віру в можливість побіди і в нашу спосібність до власного життя, набрав би охоти до роботи і витривалості в роботі, наша бувальщина перемінилася в жерело заевіри.

Популяризація історії.

Історію власного народу популяризуєся популярними редакціями історичних підручників, популярно написаними історичними монографіями, історичною белетристикою, історичними образами, празнованем роковин давних історичних подій. Такими способами популяризуєся історію не лиш на те, щоби загаль познакомити з власною бувальщиною але й на те, щоби розбудити національну свідомість, гордість, хара ктерність і віру у власну будучину. Так робили велиш воі ті народи, котрі втратили свою державність, але й ті, котрі далі живуть власним державним життям. У наших найблизших сусідів цілі покоління виховали ся в національній гордості і у вірі в оконечну побіду власної національної думки — творами Крашевських, Качковських, Держковських, Севкевичів. Популярних підручників польської історії і монографій — не счислиш!

І ми добре зачали. Наша белетристика в часів нашого національного відродженя — то історична белетристика. Твори Шашкевича і Шевченка — то гльорифікація нашої бувальщини. Девастаційний вплив дже демократичної історіографії і Драгоманіам сплинали розцвіт культу історичної традиції, зкарікатурували популярну історіографію і вбили історичну і белетристику. Наслідком того був національний декадентизм в політиці й програмі галицьких Українців та всі ті національні втрати і катастрофи, про які вже була бесіда. У нас було замало популярних книжок про давні часи. Ті, що були, замість читача підбадьорувати, пригнобляли. Наші письменники подавали народови нашу бувальщину не так, як се робили письменники Чехів, Малярів, Поликів. Намі оповідали сухо, не премоляли до серця... бо самі не прилягли серцем до сего, що вивчили з „наукових“ підручників історії. Во переповідали фальші русифікаторів і вісенітници лжедемократів.

Як вже чоловік, від дитини вихований в культурі історичної традиції, покажу на однім примірі — польським! В р. 1905, як в 250 і роковини другої блоти Львова Хмельницьким, виїшло на ру популярних українських книжочок в пресі появилася статі про сю блоту і про цілу Хмельницьку. Вийшла й польська брошура Францішка Яворського: „Obrota Lwowa 1655“. Автор, хоч Поляк, так малює козаків і Хмельницького, як тих ворогів свого народу:

(Щоби хто не підозрів мене, що делікатно підкрешеним переказом підмалювану оригинал в нашу користь, переповідаю дословно по польськи. Читачів прошу читати сей уступ голосом).

Dnia 8. października Chmielnicki ruszył się nagle z pod Lwowa. Na widok odchodzących pułków kozackich, wszystko co żyło w mieście, ruszyło na wały z radosnem obliczem i okrzykami. Stał sam Grodzicki chmurny jak zwykle i burmistrz i rajce i chmara ośpółstwa, które zgło-

dzone, trwogą pięcioletnią, miotane, chwili owej czekało długo i z utęsknieniem. Patrzyli dzielni obrońcy Lwowa z wałów baszt i wież kościelnych, patrzył mężny Grotus z Wysokiego zamku, jak zakotłowała nagle dolina lwowska, a gwar na niej powstał, a powiały sztandary kwieciste, do odwrotu gotowe.

A oni tymczasem wieńcem barwistym stanęli, mołoj-y, w okół miasta z rozwianymi chorągwiemi z pułkownikami asawułami, atamanami, przy dźwięku trąb i litaurów. Było górnje i chmurnje i rycersko w onej wielkopomnej chwili.

Naraz spadła cisza ogromna na żywione ludzje zastępy. Opodal bramy krakowskiej stanęły „lycary“ kozackie, pułkownicy wojsk zaporozkich same marsowe, w długiej wojnie stwardniałe i zakrzepłe twarze, a od nich Wykowski płynną głosił mowę do miasta i jego obrońców, do pana Grodzkiego, z zegnaniem i słowy dobrimi.

Po tem ruszyły się pułki i jeden za drugim przepadał za wzgórzami Wysokiego zamku. I znówu dziw obleciał widzów z miasta, gdy pod samym wałem okazał się mąż na srokatym bachnacie, a groza jakaś biła od niego i niezwykła moc. Jechał pod białym buńczukiem, chorągwie nad nim wiały malinowe, a on sam z buławą, chmurny, zadumany, groźny i potężny jako hetman wojsk zaporozkich, półbóg czerni chłopskich, władca dusz milionów...

Dziw — dziw! szemrało w tłumach miejskich — Chmielnicki!

Matki pokazywały do dzieciom, kto go jeszcze nie widział patrzył długo, długo, a w duszy mu zostawał obraz niezapomniany męża, którego ślap krwi i dymu w pochodzje zawsze wyprzedzał.

Чи хоч одним таким уступом годні похвалитися видані одночасно укр. книжочки про Хмельницького і Хмельниччину? Ні! Такого уступу не знайдеш в цілій нашій історичній літературі, однаково, в науковій, чи в популярній. Уступу, написаного так сердечно і так хапаючого за серця читача, не знайдеш і (проза Шевченком) в українській історичній белетристикі! Щоби так писати, треба історію полюбити цілим серцем. Але в вни наших історіографів наші популяризатори історії, та ваші белетристи кажуть устами Івана Франка „не люблю України, бо знаю її історію. Як мало в історії України правдивої посяяти, правдивої любови. Ні! Любити сю історію дуже тяжко!“ Хто про нашу історію думає так, як думав Іван Франко і як таксамо любить її, той не напіше такого історичного підручника, такої історичної повісти, яка читачеві првлягла би до серця, яка в його душі розбудила би національну гордість. Ось чому ми не маємо популярної історіографії, не маємо історичної белетристики. Як вже хто що напише, то якийсь деревляну брошуру, або таку варіятуру і русофільську агітаційну брошуру, якою є історична повість Куліша „Чорна Рада“. З тих самих причин ми не маємо історичного маларства, історичної різьби і не правдували історичних роковья. Все те — хоч ми не потребуємо героїв і світлих моментів аж фігувати; хоч ніякий народ світа не має минувшини так романтичної, як наша і не має минувшини, котра письменникам давала би матеріял так богатий, так гарний, як історія України!

В р. 1845 Шевченко сказав: „Колісь будем і по своєму глаголать, як Німець (!) покаже, а до того й історію (!) нам нашу розкаже“. Може тому поет сказав таке, бо справді Німець Воденштед. що лізнавши

нашу бувальщину, зібрав наші народні пісні і в р. 1844 видав їх в німецьким перекладі, каже про нашу історію: „Що за богацтво красок тут панує!“ Той Німець примірами показував, що поети і малюрі мають в українській історії до оброблення пребогато подій від княжого віку аж до московського завоюєня. Він каже: „Українська історія дає матеріял до величавої поетичної картини. Се п'ятьсотлітня велика драма“. Наші письменники мало черпали з сего жерела, бо не знали, яка в нім чиста, цілюща вода. Вони гадали, що то вонюче, трійке болото.

Щоби спростувати фальшиву інтерпретацію важніших подій в нашій минувшині, яку нам дає наша історіографія, треба би написати кількатомову історію України. Я обмежився тільки на кількох замітках, щоби заперечити погляди наших істориків на деякі події і процеси в нашій історії.

Інтерпретація посла Сергія Козяцького в соймі ч. 594. 1925. Львівський прокураторі не подобаються слова

Фенії України

якими Українці називають людей, котрі важили своїм життям в обороні української держави. Прокуратура конфіскує кожний уступ, в котрім є слова „Фенії України“. Приміром, сконфісковано уступ:

„На закінчення подам пробу реєстру Феніїв України. Хоч історик Драгоманів, дивлячися на історію України окулярами анархіста, не міг в ній знайти ні одного Фенія, а тих Феніїв України, таки в творах тих сліпих істориків бачу тільки, що зір на небі, що піюку на дні моря“.

З героїв української державної думки, котрі не впали жертвою в боротьбі за сю думку, згадаю тільки одного, гетьмана Богдана Хмельницького. В українській історіографії вірної характеристики Хмельницького не знайдеш. Знаходимо її у одного, совінізму не засліпленого історика польського. Ось що Поляк Кубаня пише про сего великого Українця:

„Чужинці порівнювали його з Кромвелем. Порівняне само насудилося, а саме в роках, коли сі два мужі звертали на себе мало не виключаю увагу Заходу і Сходу Європи. Оба сучасні, майже в однім часі заявили і зрели. Оба вороги пануючої церкви і державного ладу своєї вітчизни, в пізнійших роках свого життя стаюли на чолі повстання і здобували користі, котрі на сміх підоймали науку та досвіди найвистрашніших воєнників і політиків. Оба сотворили потужне військо, при котрого помочи в однім часі здобули майже найвисшу владу і перекачуючи її своїм дітям, померли в її посіданю“...

„З обох мужів Хмельницький мав вадачу під многими зглядами тяжшу. Область його влади мала з усіх сторін отворені границі. Не розпоряджав, як Кромвель, вишколеною інтелігенцією, ні засобами старої й могутньої держави. Війна, скарбовість, публично господарство, адміністрація, зносини з посторонніми державами — все те треба було сотворити, все те було на його голові. Мусів добирати і вчяти людей, заирати до найменших подробиць. Що його військо не мерло з голоду, що мав зброю, гармата, муніцію, добрих звідунів і зручних агентів

що йому ніколи не хибувало гроша... все те його особиста заслуга, котрої мож було позавидувати йому і то не лише у нас в Польщі”.

„Був чоловік під кожним взглядом надзвичайної міри — вибуввся понад людей високо спосібних до тої ступеня, що входив в області невловими. Про него можна сказати, що родився володарем: умів прагнути своєї наміри, в рішучих хвилах не хитався — у всім потушав воля і залізна рука. Са його детермінація сполучена з вродженою бистротою, виправленою і випробованою в тяжких практиках і надзвичайних пригодах життя, повволяла йому в найскрутніших хвилах задержати супокій ума і свободне володінє розумом. Не губив ціли між очима і не було так тяжкої скрути, з якої не здужав би видобутися з користю для себе. В Польщі говорено про него: *Rebus in arduis audax et providus*... Непевність завтрішнього дня і небезпеки, які його від усюда окружали, були жерелом його енергії і проворности, які кожний подавав. Відся чуйність, добір людей, повір на кождо зміну відносин; відся сі лисавичні відруки, скоро звітрив нещирість і зраду. В негважучій боротьбі між життям і смертю, не знав відпочивку ні половичности. Не хитавсь і не гаявся: під впливом самоспасаючого голосу внутрішнього шов дорогою найслабшого опору, де найбільша користь і безпека. Загальна струя (народна) не підмывала його, не первертала, не несла володою, ані лишала на мілині — са струя сьгала йому ледає по коліна“...

„По перших побідах вродилася в його голові новача держава, котрої межі бажав поширити на всю область польської України, себто хнівської митрополії“...

„Скрязь мав вручник агентів і замовлених приятелів. Знав, куди звернутися, кого просити і кому заплатити... Можна отовііти, бачучи його рухливість на сім поли... Упокорюватися, ласитися, розжалобувати, гровити і доложати як Хмельницький, хіба нікто не втяв.“

. В р. 1188 Галичину опанували Мадари. Але що панованє членів династії Олега в землях України унаглядняло національну єдність тих немедь, Галич збунтувався і поклинав Ольговича, ізгоа Ростислава. Він прийшов з великою дружиною під Галич. Мадарський гарвізон був за сильний, отже в бою Галичани не дали Ростиславови потрібної помочи. Побіда хвилася на мадарську сторону. Дружина Ростислава радла втіяти. Він відповів: „Не хочу блудати в чужій землі. Волю покласти голову в моїй вітчизні!“ І поклав. Равенного Мадари волонили і привезли в Галич. Місто піднялося, щоб князя вибити з їх рув. Тоді мадарські воеводи приклали до його рани смертельного зіла і отруїли. Смерть кандидата повстанців убилса само повстане. Не лиш Ростислав Феній України. Безіменні Фенії всі ті його дружинники і міщани Галича, котрі в сім повстаню погибли.

Галицький Роман і майже всі його наслідники боролися не лиш за державну независимість Галичини, ане й силкувалисьь Східну Україну удержати самостійною, щобн й ся українська земля не була під чужим панованєм. І са боротьба, головню з Татарамн, за Данила і пізніше дала Україні чимало Феній. В боротьбі з Татарамн за Київ погвбли десь на Подніпровю в часі 1320—1323 два брати, князі Західної України Андрій і Лев II.

Від 1340 тягнесь 40-літня війна Західних Українців під проводом князя Любарта проти польської і мадарської окупації Галичини. На жаль, всі герої і жертви цієї війни для нас... безіменні Фенії України. З'явимо лиш те, то між Галичанами, котрим за поміч Любартові, польський король Казимір повідбрав маєтки і вони війшли на нужду, була родина Бутовичів.

В р. 1409 Галичина належала до Польщі, майже всі прочі українські землі до Литви. Тоді великий князь литовський викрив заговор організований князем Святригайдом на те, щоби українським землям вибороти державну самостійність. Двох українських князів, що навпадали в Святригайдом, Ватот кавав стати. Святригайдом довго боровся за волю українських земель, але програв. В однім бою коло Вилькомира в р. 1436 погябло багато українських князів. В польський і литовський полон попало їх аж 43. Їх певно по голови не погладили! Вони безіменні Фенії України.

В р. 1481 українські князі, Іван Гольшанський, Федір Вільський, Михайло Оделькович і інші змовилися відорвати від Литви шмат української землі аж по Веревану. На весілю Вільського в донькою Ол. Чорторійського був король Казимир з королевою і сном. Заговорники загадали тут вбити його. Случайно в дворі відерито склад зброї. Король зарадив слідство. Один дворак на муках виявив заговор. Вільський втік до Москви, Одельковича і Гольшанського стали 30. серпня 1481.

В р. 1507 розпочалося українське повстання під проводом князя Михайла Глинського. Повстання йшло зразу добре, але в р. 1508 Глинського побито. Він втік до Москви, де в р. 1534 помер у в'язниці.

В 14 і 15-сотих роках Молдава була державою більше українською як румунською. В Молдаві жило тоді багато емігрантів з Галичини. Галицькі бояри пробували тоді відірвати Галичину від Польщі при помочі Молдави. Найважнійше ішла боротьба за князя Молдави Стефана Великого (1457—1504). В р. 1490 викликав при помочі Молдави повстання ва Покуттю галицький боярин Муха, котрий організував 9-тисячну армію. Поляки говорили про него, що він був Українець „добрий в зброї і війні“. Муха зайняв край по Галич, перейшов Дністер і захопив Рогатин. Через зраду якогось польського шляхтича в війську Мухи настала паніка, воно стало втікати. Муха втік. Скоро зібрав нове військо, знов рушав в похід. Сам разом Польщу спасла жася баба, до котрої Муха заходив і котру Поляки підкудали. Вона зрадила його і видала Полякам в р. 1493. Поляки схопили його, завезли до Кракова і там до смерті держали у в'язниці.

В р. 1491 (?) український боярин Андрій Ворула звернувся за помочю до турецького султана Баазета. Ворула звав себе законним дідичем України захопленої Польщею. Султанові обіцав, щоне допоможе йому здобути Галичину і Поділля, то стане його васалом. Він справді дістав турецьку поміч і пробував загорнути Галичину. Однак його похід скінчився подібно як похід Мухи. Ворулу случайно вхопили слуги польського вельможи Михайла Вучацького.

В р. 1509 молдавський князь Богдан вибрався походом у Галичину на завив галицької шляхти. Українці майже що до одного піддалися йому. Він приймав їх ласкаво, католіків кавав убивати. Коли мусів уступити перед польською перемогою, ті Українці, що пристали

до його війська і помагали йому, втікли в Молдаву. Польща проголошила їх зрадниками і поконфіскувала їх маєтки. Між іменами тих „зрадників“ зустрічаємо імена: Шумлянських, Мищенських, Дудровичів, Цудидівських, Ветвицьких, Князівницьких, Дрогомирецьких, Валицьких, Верезовських, Луцьких і інших.

Соймена інтерпелажія ч. 604 після Сергія Козяцького дня 3. II. 1926, Львівський прокуратор пан Зубрицький конфіскує кожне слово, як воно прагадує дуже давні факти снізьної історії Польщі і України. Він виходить з założenia, що до р. 19 18, тимбільше до р. 1772 не було ніяких Українців, та що кожда згадка про Українців в тих давніх часах є злочином проти теперішньої польської держави. На сій основі прокуратор Зубрицький, бувавший Українець конфіскує голі описи годжих фактів, повторених дословне і виключно з польських історичних творів таких авторів, як Шайноха, Кубала, Лозиньські, фанатичний шкешполяк і ворог України Раліца Гавроньскі. Конфіскує факти подані в книжках, які є в бібліотеках польських державних шкіл, в державних польських підручниках для школярів і — в повісті Сенкевича „Огнем і мечем“! Доказом є конфісковата уступів“.

В р. 1606 відбула національна революція української шляхти на спілку з протестантами Польщі, під військовим проводом протестанта Збжидовського. Революційну армію розбито в липні 1607 під Гувом Жертви сеї революції, то безіменні Февії України. Галицький Українець „Івашко“, що як турецький баша Абазі став любимцем султана Мурада IV, загадав зруйнувати Польщу і так висвободити Україну. Довів до того, що в р. 1634 сам султан вирушив на чолі величезної армії воювати Польщу. Вісти про користний для Польщі вислід війни з Московщиною затривожив султана. Він похід проти Польщі залишив, Абазі-пашу прикаав убити.

До Хмельницького козацтва боролася за передумови відбудови української держави, бо за козаці „привілеї“, (котрі виймали козацький стан з під управи польської державної адміністрації) і за підчинене під „регімент“ козачого війська. Ся боротьба дала нам безіміч Февіїв, названяк і безіменних.

В р. 1593 під Черкасами погиб провідник першої більшої козацької революції, сянський*. В р. 1596 погибла майже вся старшина повстання. Чернь абунтована оціянкою помилування, збила Лободу, видала Полякам Наливайка, Шавулу і Шостака. Поляки арештували інших. В Варшаві стали Шавулу, Шостака, Кособуцького, Павловського, Панчоку, Кижиму, Годора Мазецу. Наливайка тортурували майже цілий рік і стали 11. двітя 1597. Трупа почетвертували і розвісили по місті. В р. 1626 перед польським напором відступав табор повстанців Жмайла. Щоби польську погоню придержати при ріці Цибульнику і спасти головну силу війська, жертвувалося пару тисяч козаків. Вони свідомо пішли на певну смерть, але тим так ослабили ляхів, що головний козацький табор зайшов над Курунове озеро і спасся. Ляхи мусили зробити угоду, для козаків досить користну. В р. 1635 Іван Судма зруйнував Кодак. Його і його товаришів Ляхи стали у Варшаві, почетвертували і порозвішували.

В повстаню Павлюка р. 1637 попибло під Кумейками одного дня 5000 козаків. Під Боровницею чернь видала ляхам Павлюка, Томиленна, Чечугу Томашина. Поляки скопили ще обозного Гремича, осаулів Побісина, Летугу, Шкурса і Путилу. Сякно Черняк не хотів відстачи від товаришів і доброхіть поїхав з ними. Хоч воевода Ксіль в імені Поляків заручав, що

уваленим нічо не стався, Ляхи стяли їх. Чигиринська чернь видала в р. 1637 Куза і Киряла. Ляхи стяли їх. В р. 1638 Ляхи еиймали ще Кизиму і Кизименка. Завезли до Києва і вбили на паці.

Чернь видала Ляхам старшину Мурку і Ріпку за приречене поминуване. Але маючи в руках отаманів Ляхи зробили з хамського червнюсе, що раніше зробила з табором Наливайка. Воїх вирізали. Провідника повстання Скидава Поляки дістали в свої руки раненого.

Безліч Февіїв України дала боротьба козацтва з Польщею і Московщиною від р. 1648. В людській пам'яті заховалися лише імена деяких старшин, тому реєстр Февіїв з того часу буде більше, як неовний.

Як лиц розійшлася чутка про вибух повстання, в Берестю Сінавський наказав стати 15 міщан, двох попів і втік. Дня 5 вересня тортуровано і спалено за змову з Хмельницьким ігумена Анастасія Филиповича. В бою з литовським військом погіб в Пичеську отаман Небаба. Під Збаражем в р. 1649 погіб полковий кулею в чоло старий і славний полковник Бурлай. До світової війни ще був біля Збаража кам'яний хрест, котрий показував місцевічного супочинку сего Февія України. Що Українці сеж моглимо не інтересувалися, не увірите, окрім Українців, ніхто в світі! Під Збаражем погіб тоді також розірваний бомбою, Галачанин, полковник Мрововицький-Морозенко. В р. 1649 по бою під Жгальом Литовці знайшли в оновах покаліченого полковника Ілька Голоту і добили його. Побитих козаків поховали в шести могилах. Шість могли безіменних Февіїв України!

Ідучи в р. 1649 під Збараж, Хмельницький провідав, що рушив литовський гетьман Радивил, і, або вдарить на него з заду, або займе Київ і українську армію відріже від Подніпров'я. Хмельницький вползав 30.000 козаків під молковником Кричевським, щоби своїм трупом загнали Радивилова дорогу. Кричевський не мав гармат, отже вдарив на укріпленний табор Радивила, на його тяжку піхоту і кінноту... шаблями! Погібмо майже ціле козацьке військо, погіб Кричевський. Погибли, але Литовцям дорогу на Україну таки загородили. Так їх перебили, що Радивил не валився іти даліше. Вернув на Литву. Февій Кричевський і безіменні Февії, що сплять під 16 великими масовими могилами, своїм походом і своєю геройською смертю спасли тоді Україну і дали Хмельницькому побіду під Зборовом.

В р. 1649 погіб під Загалем полковник Максим Гладкий. В р. 1651 в Краснім, при наскоку Поляків в часі перемиря (!) погіб полковник Данило Нечай в братанічем Данилом і всею полковою старшиною. Спійманих під Красним Нечаєвого брата Матвія і Тішку, Калиновський повісив. В р. 1651 погіб під Берестечком полковник Петро Головацький. В бою з Радивилом погіб в р. 1651 полковник Мартин Небаба. В р. 1654 погіб під Старим Виховом полковник Стефан Подобайло. Під Браславом в р. 1654 погіб наказаний Гетьман Мязко-Дубина. В р. 1655 помер в рая полковник Іван Золотаренко. В р. 1660 погіб командант Бару, Стефан Проскура.

Окрім безіменних, що погибли разом зі своїми отамавами, свазатиб, Февіїв а фірмою, історія записала безліч Февіїв без фірми. Такими є три сотні козаків, що під Берестечком засіли на острові Стира і, хоч Поляки, бачучи їх геройську оборону, прирekli помалуване, не здавалися. Рішилися смерти. Послідній скочив в човен і даліше відби-

зався косою. Король стояв на березі і дивився на завязатця. Звелів сказати козакowi, що дарує йому життя. Козак відповів: „Я цураюсь життя. Хочу смерті, як справжній козак!“ Вже мав у собі 14 куль, але держався. Аж якийсь ммаур увійшов у воду по шню і проколов його списом.

Чи пан міністер схоже повчати прокуратора, що в часі найстрашнішого царського абсолютизму в Московщині царська цензура не бороняла друкувати гої факти з минулими, хоч би то були факти з часів боротьби Українців і Поляків проти Москви і проти царату?

Литовський гетьман Януш Радивил спіймав в р. 1648 полковника Михненка що боронив Мозир. Став його і голову встромив на замковій вежі. В р. 1651 Поляки спіймали сотника Богдана, що боронив Трилісі і вбили на палі. Під Мураховою розстріляли Гаврагинського, сотника з полку Данила Нечая. По білоцерківським мирі Поляки карали смертю козацьких старшин, що не годилися на некорисний для України мир. Повісили полковника Мозиру з всею його старшиною. Полковників Матвія Гладкого і Адама Хмелецького приказали стати. В р. 1656 Поляки стали сотників Зарудного і Юркевича. В р. 1659 по гадацькій угоді хлопці підбутовані Москалями вимордували військо з українських шляхтичів. Між замордованими були також Юрій Немирнич і Прокоп Верещана. Московський полковник Цидюра запросив до себе до Переяслава Стефана і Северина Сулимів з іншими старшинами, підступом узявши їх і вимордував. Москалі присилували козаків відати їм жінку і дітей гетьмана Івана Виговського, його брата Данила, усіх Виговських, які є у війську, Богданового вятя полковника Івана Нечая, полковника Грицька Гуляницького, Грицька Лісницького, Федора Лободу, Івана Сербина, Антона Ждановича, Самійла Богдановича. Арештували Грицька Дорошенка, Василя Виговський і Жданович померла в московській в'язниці. Виговського Москалі віддали в січні 1660 родині, але небіжчика. На приказ самого царя Москалі заватували його. Повідрізували пучки, вертели сверлом в ухах, очи викололи і залляли розтопленім сріблом. Вили так, що тіло посівля кнутом на куові, жили в лядках порозтвляли ножем. В р. 1663 Москалі арештували і приказали стати всіх тих старшин Лівобічної, що не хотіли дозволити на обмежене автономії України. Дня 18 вересня стали в Борзні гетьмана Сомка, полковників Василя Золотаренка, Сялчча, Шамрицького, Щуровського, Кладія і двох Шараїв. В р. 1664 польське військо під Собєским вертало з під Глухова. Коло Сосниці зачепив його Скидан з дійнеками. Побитий вправ у руки Ляхів і скінчив на палю. В бою коло Попової Гори Литовці спіймали і вбили на палі отамана „кляпинського вїгта“. Поляки спіймали 11 вересня і вбили на палі якогось „писаря шляхтича“

В р. 1664 польське військо під Собєским вертало з під Глухова. Коло Сосниці зачепив його Скидан з дійнеками. Побитий вправ у руки Ляхів і скінчив на палю. В бою коло Попової Гори Литовці спіймали і вбили на палі отамана „Кляпинського вїгта“. Поляки спіймали 11 вересня і вбили на палі якогось „писаря шляхтича“. В 1664 році Поляки розстріляли полковника Григорія Лісницького. Славному полковникови Богунови доказали, що обложеном Поляками Глухівцям радив не здаватися, отже розстріля лигограмом з кількома товаришами 17 лютого.

Бувшого гетьмана, квівського воєводу і сенатора Польщі, Івана Виговського розстріляли 18 марта за те, що загадав відстати від Польщі і звернувся до Туреччини за дипломом на самостійне українське князівство.

В р. 1687, в метушні при арештованю Москалями гетьмана Самійловича, замордували полкового обозного Кішшу з кількома товаришами. Полковника Лазаря Горленка спалили живцем в печі. Гетьманича Григорія вивели до Сінська, де його катували на тортурах і стіли. В р. 1663 Москалі забили в кайдани і вивезли в Москву: полковників Попкевича і Семена Третьяка, Сомакова писаря Самійла Савицького, полкового писаря Хому Тривнича, писаря Захара Шикія, полкового осавулу Левка Бута, сотника Івана Горобця, Дмитра Чернявського, Михайла Вуяхевича, Семена і Порфира Кульженів, мгарського ігумена Загоровського. В р. 1665 заслали в Сибір писаря Захара Шайчевича, в Казань військового судю Юр. Неамаєв. Полковника Семена Височана, що в р. 1648 організував був в Галичині 15-тисячну армію і пішов до Хмельницького, заслали в р. 1668 в Москву, де він загинув. В р. 1671 підручлені Москалями заговорники схопили гетьмана Мєогогрішного і завезли до Москви разом з братом Василем, полковником і вшитівкою, його сином Петром і осавулою Вутовичем. Всіх „за яраду“ ввели на тортури і страшно катували; гетьмана за кількома наворотами. Остаточно гетьмана з братом заслали до Сєлєгінська в Сибірі. Інших разом з родичами заслали в інші місця. Гетьмана Петра Дорошенка привезли в марті 1677 в Московщину, де він жив конфінований до смерті в падолоті 1698. В р. 1687 Москалі арештували гетьмана Самійловича і вивезли до Тобольська. В р. 1690 його там вже не було. Що з ним сталося, ніхто не знає. Його сина, полковника Яєова з жінкою вивезли до Єнисейська. Наказний гетьман Павло Полуботок арештований в Петербурзі в р. 1723, помер в кайданах в Петропавловській кріпості 18 грудня 1724. По зруйнованю Січа в р. 1775 Москалі вивезли в Москву всю старшину Запорожа. Судю Павла Головатого заслали в Тобольський монастир, але до церкви не пускали його. Полковники Чорний, Кулика, Пєлєх і Порожня, куріяні отамани Головка й інші сиділи в тюрмах і казематах. Кошового Кальнишевського замурували в келії Соловецького монастиря на острові Білого Моря. Пізніше випускали його з келії до церкви, але під караулом. Строго відмежованій від людей, жив там 15 років. Помер р. 1803 на 112 році життя. Коли під проводом Самуєя і Палія вибухло повстання відродженого воєцтва проти Польщі, Полки арештували на Волині одягненого в хлопська шляхтича-поета, пана Свищова, Давида Вратковського. Листи і папери, знайдені при нім, показували, що він спілєник повстанців прокрывся на Волинь, щоби викликати хлопське повстанє, відірвати часть України від Польщі і зєдинити її в Подніпровє. Його дали під воєний суд в Луцьку. Вратковський не відсправся і сказав, що приїхав від Самуєя і Палія. В суді взяли його на тортури і васудили на горло. Він написав патріотичне записанє і дня 16 падолоті 1702 повив голову під топір. Кат сїм раз рубав, заки відрубав її.

Соймова інтерпєляція ч. 612 посла Сергія Козницького дня 3. II. 1926. Львівська прокуратура в своїм конфіскаційнім шлєді сконфіскувала негільько годі факти

в данної польсько-української минушци, але також ватий з польських державних жидьких підручників опис факту, який стався 2426 років тому, який стався не в Ієрусалімі, але в стариннім Римі, 600 років до Христа! Ось сфінговані уступи:

В праісторії Італії читаємо таке: Пятьсот років до Христа король Етрусків Порсена пішов війною на Римлян і обложив Рим. В Римі настав голод. Римлянин Мудіус рішився спасти місто жертвуючи себе. Прокрався до табору Етрусків, щоби вбити короля. Через похибку вбив королівського писаря. Свійманому Порсена став грозити страшною карою. Щоби показати, що Римлянин в боротьбі за рідний край не боїться ні смерті ні муки, Мудіус з усмішкою влад руку в огонь і держав її в огні, ані скривившися. Королеви сказав: „таких як я, що сприяглися на твоє жптво, є 300“. Порсена затрівожився, помирився з Римлянами і вернув домів.

Хоч се оповідання вигадка патріотичних староіталійських істориків, то про того Мудіуса по нинішній день вчать у всіх школах цілого світа, щоби показати, яко вождий патріот повинен іти на смерть і муки, коли ними може спасти вітчизну. І в українських школах вчать про того Мудіуса; вчать українську молодь подивляти патріотизм Римлян; вчать українську молодь українського патріотизму сфінгованими, примірами патріотизму Римлян! Сарани професори не знають, що Україна мала своїх власних, несфінгованих, але справжних Мудіусів.

Коли Хмельницький підсунувся під польський табір біля Корсуня-козан Миката Галаган сам жертвувався, щоби в польських таборі викликати паніку. Крався до табору так, що Поляки йшли його і стали прицікати на огні. Він наговорав про таку велику силу Татар в Хмельницьким, що затрівожені Поляки стали втікати і ввали в засідку. — В липні 1648 князь Ярема Полован отамана Полована. Раз коло разу брав його на тортура і прицікав на огні, щоби щось довідатися про Хмельницького. Полован шварений на огні брехав так, що Ярему напав жах і він, вбивши подужного героя на палю, повинув Ст. Константіяві, та втік до Збаражя, подішаючи Хмельницькому дорогу вільну. В р. 1648 чернь обложеного Литовцями Бобруйська здалася. Отаман Піддубний не хотів адатися, отже скочив у воду, щоби втопитися. Литовці втягли його і вбили на палю. На палю, на морозі Піддубний жив ще 6 годин. Щоби засртітися, сказав подати собі горівки і дозволяти у всіх церквах. Нарешті змілосоудився над ним кат і добив його списом. В р. 1664 Собєські свіймань княгольського соганка Нужного і казав його повісити. Нужний сказав: „Мій батько помер на палю такою смертю і я хоту вгпнути“. Поляки вбили його на палю на його власне жадая! — Бобруйськ, в котрім в р. 1648 заверлися козакв, обложивши велика сила Литовців. Чернь здалася. Козакв не хотіли йти за приміром черні. Заверлися в свій вежи, піддали її і згоріла. В р. 1651 Литовці і Поляки увійшли в Київ. Патріотичні міщани не хотіли, щоби вороги починалися українським заласом. Рішили полазити свої хати разом в заласом, хоч знали, що ворог не поглядить їх за се по головиці. Один міщанин, що в серпня першій підпалив свою хату і господарські будинки, кинув на поталу вогню всю свою працю, по чім сам скочив в огонь і згорів. Зробив се тільки на те, щоби ворог не показався і втративши добычу, не метався на нім самім!

Чи не годилося бн, щоби ті учителі, що школярям брешуть про небувалого римського Муціуса, згадували українських документних Муціусів?!

Безіменні: В р. 1648 Пляськ не хотів здатися. Литовці взяли його і вирізали. В липні Вишневецький став 40 Мозирян, бо підозрював їх, що вони давали козакам харчі. І Радивил справив у Мозирі різню. На рік Мозир знов збунтувався. Радивил обіцяв за здачу помилуване. Міщани і козакі відкинули ласку. Литовці взяли місто і всіх оборонців вирізали. В р. 1651 Поляки вирізали і спалили Красне. В Ямполі, де був армарок, вирізали звиш 10 000 людей; не лишили живої душі. Триліся боронилися завзято. І жінки боронили місто. Як Поляки взяли місто, ніхто не здався. Вигибля всі, звиш 2000 осіб. В р. 1654 гетьман Потоцкі йде проти Хмельницького. По дорозі палять всі місточка і слободи. Міста, котрі здавалися добровільно, лише виреквіривував. Під Котівкою вирізав табор, в котрім був безборонний народ, що втівав з Немирова. Польське військо взяло Немирів і улці міста встелило людським трупом. До три тисячі народу сховалося у великім мурованім льосі. Поляки стали викурювати їх димом, обіцяючи помилувати народ за видачу провідників. Колиж ті міщани заявили, що згинуть, а нікого не видадуть, Поляки всі їх видусили димом. Народ села Ягубець повлявся згинуті, а не здатися. Так сталося. Лягло 3000 голов, в селі не лишилася жива душа. Потоцкі вирізав усі місцевости від Винниці до Умана: Івангород, Стопанівку, Талалаївку, Кагобіївку, Городок і інші. Чернявці взяв Бушу, де вирізав і живцем спалив 16 000 мужчин, жінок і дітей. Буша перестала існувати. На вість, що ідуть Татари, тоді союзники Польщі, хлопці товпами крилися, де могли. На один такий парутисячний хлопський табор в лісі під Китизинком погнав Дмитро Вишневецький і вирізав. В січні 1655 вирізав 11000 хлопців у Демківці. В Димівці, Холдаківці, Куничках, Голдаківці і інших Поляки вирізали в однім тяжкі 20,000 душ. Ляндронський взяв Кишинці і дав Татарам 10,000 людей. Так само дав населення Махнівки, Ліщинова і 5 таборів хлопства. Татари самі, окрім асиру з 3 міст і 3 хлопських таборів забрали за дозволом Поляків ще кількадесять тисяч вшого асиру. Діти до року дусили і звиш 10,000 полишали по улицях і дорогах. Чернігівський воевода казав ковати їх. В одну аму вкинули 270. Коли їм кінця не було, лишив сю роботу. їх повідали пси.

Чи пан міністер скоже почати прокуратуру, що оголошувана друном опису фактів з давної минувшини українсько-польської і римської з передштретитисачи років, не є влюченом в параграфів гарного закону?

В маю 1659 Москалі взяли Воряну і спалили, богато народу вистивали. Козацьких жінок і дітей вивезли в Московщину. В січні 1660 Вересть спалили, народ вирізали. В р. 1663 спалили і вирізали Вороньків. Поляки зруйнували Монастирище, козаків і населена дали Татарам. В р. 1664 Салтиковій Дівці Поляки прирекли за здачу помилуване. Міщани повстали зброю — і погибли всі, в жінками й дітьми. В р. 1665 Чернецькі спалив Ставище і Воряну і вирізав, в дрібними дітьми: „Щоби не було кубла ворехобні“. В р. 1708 зрада батурянського сотника дала Москалям резиденцію Мазеви. Москалі вирізали народ зі

старцями й дітьми, так що не лишилася жива душа. Сам Батурин спалили. За се, що Запорожці пристали до Мазепи, цар приказав зруйнувати столицю Запорожжя і всіх Запорожців вигубити. Москалі увязили наказного отамана, судію, 26 куріяннх отаманів, 2 черців і 250 козаків. З того замордували всіх старшин і 150 козаків. Мордували по звійрьськи. Живцем лупили шкіру з голови аж потому рубали й вішали. В роззвіреню вигребували ві свіжих могил мерців, велиш козаків, але й черців, лупили шкіру і рубали та вішали. Січ вирабували і зрівнали з землею. Делиш якого Запорожця спіймали, мордували. Зараз по поттавськїм бою розпочалася люта нагінка на „мазепишчів“. На кого був донос, що держав з Мазепою, або похваляв його поліганку, Москалі вивозили в Сибір, мордували. Многих підозрених і тих старшин, що не прийшли на раду для вибору нового гетьмана, Москалі вишукували по домах і відвозили до Лебедина, де був московський полевий суд. Там їх тортурували, били батогами і кнутами. Розпаленим залізом водили по тілі, так що воно від того кипіло, шкваридося і надямалося. Хто видержав одну пробу, ішов на другу. Хто не видержав той вважався винувником і йшов на смерть. Колесували вбивали на палі, вішали, рубали і четвертували. Так замордували до 900 осіб. Ховали їх на окремім кладовищі, авісім пізнійше під назвою кладовища гетьманців. Поруч таких масових мордів, Москалі мордували поодинокі особи із старшин, козацтва і поспільства. Ті люті допити і кари над Мазепишчями ще цілу сотню літ потому Українці згадували з жахом і трепетом.

Чи знаєш, Українцю, де могили Твоїх безіменних? Тих безіменних героїв твоєї національної думки, про яких ні Желябов, ні наш історик Драгоманів нічого не знають?

Могили нема! Є лиш одна могила, одна-одніська. Вона там, де ти стоїш. Вона під ногами кожного Українця. Заорана, задоптана, забудована, поросла лісом. Під кожною пяддю української землі — спочиває безіменний герой України. І не один. Нема могил безіменних, бо в тільки одна їх могила: Україна. Вся українська земля, від сходу сонця до сходу заходу, від північного краю по Черне море, то одна велика могила названих і безіменних Феніїв України. Мало того! Люта доля побала, щоб і чужі землі засіялися могилами наших героїв: Сабір неіждимав, цілий Балкан, острови Північного моря, Варшава, Краків! Як на українській землі тепер ковають, названого, чи безіменного і сиплять над ним могилу, то ковають його в старім гробі безіменних, та сиплять могилу на старій могилі — безіменних. Шануй ту святу землю, Українцю!

До старшинних героїв і жертв української державної думки світова війна і її ліквідація добавили велику сплу воиш. Ціла їх кожда українська громада, троха не кожда родина. Кождий Галичанин, що в австрійських рядах боровся проти Росії, боровся за Україну, бо він вірив, що розгром Росії створить українську державу. А всі ті, що по світовій війні погібели в бою, всі добиті на побовишцах, закаховані, чи заморені в полові, розстріляні, вивзені, засуджені в пужді коротати вік свій?! Чи також імена тих, з котрими жили ми, ще живі; чи й імена тих батьків, спвія, братів, сестер живих ще Українців — мають пропасти в забуттю? Чи колись знов якийсь новий Желябов буде глумя-

тися над нами своїми питаннями? Чи знов якийсь новий „Європеєць“ Драгоманів набере води повний рот і не дасть йому відповіді?!

Соймова Інтерпеляція ч. 611 посла Сергія Козьмького дня 8. II. 1926. Прокуратура у Львові сфоквісувала слідуючу статтю:

Наша мета, як стояла, так стоїть. В наших серцях надія. Перед нами робота, за нами досвід. Користаймо з власного досвіду і з досвіду народів, котрі до своєї мети вже зайшли. Наш досвід зіставлений з досвідом інших народів наже нам повести роботу новим шляхом. Не залишаючи роботи для поправки матеріального біту робучої верстви, не залишаючи боротьби о справедливий суспільний лад, робім се так, щоби кождий Українець, кождий без винятку, мав на умі слова Шевченка, що тільки „в своїй хаті — своя правда“!

„Своя правда“, сказав Шевченко, не „своє корито“ в тій своїй хаті! Виховуймо нове, не хамське покоління, бо зломилася нас велика ограда камів, яких наша робота до 1918-го року ще не встигла перемістити в людей, і які, замість до своєї хати, самі йшли, або перли народ до корита — будь чийого. Виховуючи нове покоління, граймо на його душі, але не так, як грали до року 1918. Не тягнім по струні користобливости. Не ростім пажедливу безрогу, що лежить на дні людської душі, та все думаючи про корито, хоч би й чуже, а тиж рохає і хрунькає. Тягнім по струні саможертви і виховуймо серце, щоби Українець не був як той, що „засаував мов свиня в напкожі, в своїй неводі“.

Підписавши питають: що пан міністер зарадить, щоби не було таких несправданних конфіскац?

Зробім, щоби кождий Українець став спосібний за свою правду жертвуватися, хоч би знав що ся своя правда не через верх наповнить корито; хоч би знав, що у власній хаті буде йому гірше, як в комірнім. Хамство щезне, коли не будемо скріпляти його політичною корупцією і перестанемо стремлине до національної мети впасти в нерозривну цілість зі стремлінем до поправки матеріального біту; коли молоде покоління виховуємо нелиш в повний, ясний національний думці і у вірі в оконечну побіду сеї думки, але й в національній гордості. Таке вихованє і національну гордість може дати тільки культ нашої історичної традиції. Для національної думки він зробить се, що культ героїв християнської думки зробив для християнства.

Щоби наша історична традиція могла стати предметом культу, треба ту традицію знати. Знати її мусять і цілим серцем полюбити передовсім ті, що в національній роботі ведуть перед; ті, від котрих виходить вся ініціатива і ті, що виконують. Ту традицію повинні знати і нею просвітити всі наші політики, всі письменники, всі видавці, передовсім провідники таких установ, як „Просвіта“. Щоби до того прийшло, треба насамперед зробити підготовчу роботу, бо готові підручники нашої історії, через свою інтерпретацію історичних фактів, не дозволяють нашою бувальщиною одушевлятися. Вони не є жерелом для помуларизаторів нашої історії, не є жерелом для наших публіцистів, белетристів, мalarів. Нашим політикам дають аргументи — хіба лиш деструктивні. Не ними кресата огонь національного одушевляєня, не ними кувати національну гордість, не ними виховувати тверді національні характери!

Історія народу, то його соціологія і його політика. Веручи готовий матеріал зібраний в історіографії України, люди з соціологічним і політичним образованием повинні дати нову інтерпретацію наших історичних фактів і подій. Очистивши нашу бувальщину з фальшиві і калу, якими обіпили її чужі і свої історики, розженеся той туман, яким вашу історичну традицію окутали соціалоблазні, лжедемонрати, Ідемагогі. Тоді народ, побачивши свою бувальщину такою, якою вона справді була, зробить її предметом свого культу і, забувши про користо, метою своїх стремлень зробить мету своїх прагнень. Аж тоді в нашій роботі буде розмах і сила, за „дітьми дідьчого порону“ нікто не піде.

Соймова інтерв'ю ч. 611 слова Сергія Ковальського дня 3. II. 1926. Прокуратура сконфіскувала закінчення статі:

„Прийде своя хата і своя правда, бо на наших устах вже не будуть фразою слова пісні: „підуть і правнуки“. За наш край жия своє дамо!“

Підписані питають: Що пак міністер зарядать, щоб не було таких неоправданих конфіскац?

Post scriptum.

Dixi et salvavi animam meam! Я сказав своє тільки на те, щоб спасти мою душу, бо знаю, що мої слова будуть горохом метаням об стіну; мій голос буде далі голосом вопіючого в пустині. Знаю, що так буде, бо я не від року і не від пати клепаю своє. Я від давна в розмовах і в дискусіях на різних комітетах звертав увагу на користи і конечність культу історичної традиції. В р. 1908 я писав про се в часопис „Світ“. Редагуючи „Світ“ в р. 1907, я весь його зміст присвятив згаданому культурі. В р. 1920 я оголосив в щоденнику „Нова Рада“ пару статей під заголовком „Україно, де твої Фенії?“ „Ішли діди на мукі“ в тільки ширшим обробленем теми тих статей. Все те пролунало без найменших наслідків. Я не вичепав нічого, бо клепаю за лізо — змине. Я промовляв до людей, не то не розпалених виконанем в культурі історичної традиції, але й не розвігрітих знанем сеї традиції. Слухали моїх слів і киваючи головами та душаючи очима казали, що се справді важно. Читали мої статі і казали: „добра пише, так треба було писати і говорити десять років тому!“ Десять років! Я двадцять і п'ять років, бо від р. 1900 клепаю і клепаю і тільки клепаю розклепаю. Я не вичепав нічого, бо до гори говори, кричи і груди викричи собі, то гора таки лишеться горою!

І тепер буде так. Буде ще гірше.

Соймова інтерв'ю ч. 611 слова Сергія Ковальського дня 3. II. 1926. В слідуючим услумі, конфіскуючи послідні слова першого і послідного реченя, прокуратура сконфіскує в історичні факти.

„Стара війна“, ті нечисленні одянці, котрі перед війскою якимсь чудом виживалися в культурі бодай отрухив історичної традиції, котрим завдачуємо все те, що світле було в р.р. 1918/9, вимирють. Нове покоління росте без того культу, взагалі без ніякої націоналістичної лев-

тури; виховуєся в атмосфері корита і рабства; в атмосфері калюмній на адресу героїв і жертв національної думки. Нині тільки календарі „Червоної Калини“ посвячені культіві історичної традиції — сеї найновішої, від котрої у водусі ще чути запах свіжої крові.

Щидсані питають: Чи пан міністер зарадить, щоби в будучности не було таких неузасаднених ковфискат?

Сего замало. Нині настав такий час, що про видаве якоїсь книжки о власних силах, ніхто майже й мріяти не може. Дати народови конечну лектуру може тільки преса і громадські видавничі установи. На жаль, як преса так і наші видавничі установи глухі на „голос часу“. Від пати років продукували тільки річі „також“ потрібні, полишаючи потрібні і конечні „приватній ініціативі“. Нині голосять, що наші видавничі установи не на те, щоби щось видавати, отже видаване всяких книжок полишають ласкаво „приватній ініціативі“ — нині безвигладній.

Ідемо о власних силах до нової катастрофи. Як не знайдєся гурток людей свідомих конечности роботи на новий лад, то звалємся в пропасть, з котрої ні о власних силах не виліземо, ні хто инший не витягне нас. Чи знайдєся такий, щоби бодай хрест поставив на мотипі — нашої нації?!

Історія Історії.

Дежто може спитає мене: „Чомуж ти сам не напишеш такої історії, котра, не розминаючися з правдою, причинилася би до розбудження національної гордості і відродила би ідеали наших пращів?“ Я відповім:

Мабуть в р. 1894, балаваючи з москвофільським журналістом Олександром Марковом, я сказав йому, що моя партія (радикальна) своєю економічною програмою дуже скоро розрухує найтемніші кути. Спеціально легко пішло се в деяких західних, цілком темних повітах. На жаль, по році-двох ті, котісь темні але добрі селяне, стають видючими, але хрункими. Причину Марков пояснив мені тим, що радикали і взагалі ціле молоде покоління не знає і некуде наду історію, — та в публічній роботі не послугуєся історичною традицією. „Через те — Марков казав — там, куди пройшла ваша нога з вашою економічною програмою і з вашим впрозумованим деревляним націоналізмом, заллаченні надією матеріальних користей, довго-довго не буде — трава рости! Кажете, що в повітах Скалат, Збараж і Тернопіль не є так эле. Знаєте чому? Там агітуєте між народом, що здебільша пізнав свою історію і полюбив героїв мизушнини. Там народ, хоч пішов за вашими економічними вліччями, не хрунчить. А знаєте, хто зробив се? Ми, староруська партія. Ми, староруська партія в народній масі скріпили національну думку — історією. І вяробіть се. Агітуючи вашою економічною програмою, одночасно популяризуйте історію. Тоді розпалений вами огонь не буде соломяний і т. д.“

Обідаючи подільські села я ствердив, що найліпшими українськими патріотами, найактивішшими тверими і гордими політичними харак-

терами були соліане викопані москвофілами старої дати. У кожного з них була бібліотека — історична. Лемківщина була тоді москвофільська і в кожній політичній акції твердо держалася. Мені розказували, що майже кожній письменній Лемко має історичну бібліотеку, та що „українофільські“ інтелігенти не підготовані до дискусії про різну історію з клопом Лемківщини! Др. Е. Олесницький, ведучи всю народну роботу в Спрійщині, довго не зривав „консолідації“ в москвофілами. Казав, що в найважніших справах він може повладатися тільки в москвофільських клопах. Все те переконало мене, що Маркія малює рацию. Хваба була тільки в тім, що з вини нашої історіографії, культ сфінгованої дивасії Руріковичів, віддаючи гадку, що Україна і Росія, то одна, плодить москвофільство. Зате, коли такий москвофіл національно прокрив, то лишається твердим, гордим і політично активним, але вже — Українцем.

В р. 1897 вийшла книжка В. Антоновича „Козацькі часи“, в котрій сего догматичній професор історії доказував „історію“, що українська раса велич несподібно виторгати з себе державу, але й взагалі не сподібно жити власним державним життям. Прочитавши се, я рішився написати історію України. Робота йшла спинаю, бо я історії ще не знав, отже мусів зачинати від малої азбуки, себто, що лиш вчитися. На добавок, хвабля вільних від роботи вв хліб і від роботи політичної було у мене дуже мало. Я писав по вмецька, щоби одним заходом і коштом дати книжку чужинцям і українській інтелігенції. Аж по 17 роках роботи, бо на весну р. 1914 манускрипт був готовий до друку. Вибухла війна і моя робота могла вийти друком, бо фонди на такі видання були. Але в точі опинився у Відні, мій манускрипт лежав у Львові під московською окупацією. В р. 1916 грошей на видане 40-аркушової книжки вже не було!

Зібраний для підручника історії матеріал я використав також в кількох брошурках і книжкових монографіях, які вийшли друком. Ось вони: Польщина (1898), Австрія — чи Польща? (1903), Хмельниччина (1906), Козацькі часи в народній пісні (1906), Гадальки Постулати (1907), Наші гетьмани (1907), Гетьман Мазепа (1909), Як Москва кидала Україну (1917). Мої історичні статі були також друковані в різних часописах. Моя інтерпретація історичних подій цілком вища, як інтерпретація нашої історіографії. Моє розуміння нашої історії, бодай козачого віку, знайшло потвердження в поглядах і документах оголошених п'ять років по виданню моєї книжки „Наші Гетьмани“. В збірці „З дзвонів України“ В. Ліпінські також вказує і стверджує новими документами, що отремліла нашої козащини були свідомо національно-політичні, та що акція черня не була рухом національним ані соціальною революцією, тільки простою жакерією.

Я не фаховий історик, отже підручник історії України написав тільки з горожанського обов'язку, бо був тої думки, що саме такий підручник потрібний. Так само з горожанського обов'язку я взявся за другу роботу. Я не родився белетристом, не образовався на белетриста і ніколи не думав ним бути. Але я тої думки, що ми мусимо, хоч би в підземлі добути історичну белетристику. Знаючи, що наші белетристи гадають, що в нашій бувальщині нема для них матеріалу, я хотів показати примірами, що такий матеріал є. Отже я заризикував. Не китаючи,

що скаже „критика“ зачат писати історичні оповідання. Одно таке оповідання видаде при кінці р. 1919 прочитав голова „Прогресу“ Іван Кивелюк і сказавши, „нам потрібна така історія“, спитав мене, чи я не написав би для Прогресу історію України, але в тою тенденцією, яка в повісті. По кількох днях звернувся до мене з таким пропозицією виділ Прогресу. Я не надумуючись, прийняв оферту, бож у мене історія України лежала вже готова. Тільки треба було переписати популярно по українськи, викинути партійні моменти для чужинців і додати факти потрібні на те, щоб наша історична традиція могла стати предметом національного культу. Я ще ніколи не працював з такою сатисфакцією і так тяжко, цілий рік. Готову писанину виділ Прогресу передав рецензентові, професорові історії. Мені була би й не приснилася рецензія так — прихильна. Між иншим рецензент пише під датсю 16 V. 1921 :

„Так в тону, як зі способу представлення, слідно евідентно, що Вудзівовський був вповні свідомий ваги порученої йому праці і її доцільности (Шекмесіґкайт) і своєму завданю як найсовіснійше старався відповісти. Представляючи історичну дійсність у всім багатстві її фактів, автор стає на висоті духа часу і його потреб, стараючись з кута політичної konieczности, яка наказує робити перелом в дотеперішній народній психіці в створюваню нового, гордого, свідомішого та агресивнішого народного характера... І автор, узгаднюючи національну економію та психологію, висвяжає доволі зручно реэволюційну фазу народу. свідомости, а передовсім національних визвольних стремлень. І так як угрупованя подій і фактів, як і їх інтерпретація в поведені в цей бік, щоби як найгаришче відповісти інтересам національної політики і, щоби як найгаришче у народніх мас спонуларизувати наші національні думки... Праця вповні відповідає усім вимогам, які прикладаються до історій призначених для народу і черз се в пожаданім, цінним та оригінальним набутокм нашої популярної літератури“.

По такій рецензії виділ рішив мою роботу друкувати і на доказ серйозности рішеня виплатив мені поважний зачет на голорар. Заки манускрипт пішов до друку, голова Ів. Кивелюк помер. Мій манускрипт опинився в моїй шафі, де разом з манускриптами трицяти моїх історичних оповідань цілісіе і поростає мохом.